

YU ISSN 0351-1189

primerjalna književnost

Ljubljana 1989 · številka 2

Darko Dolinar:

RECEPCIJSKE TEORIJE
IN HERMENEVTIKA

Majda Stanovnik:

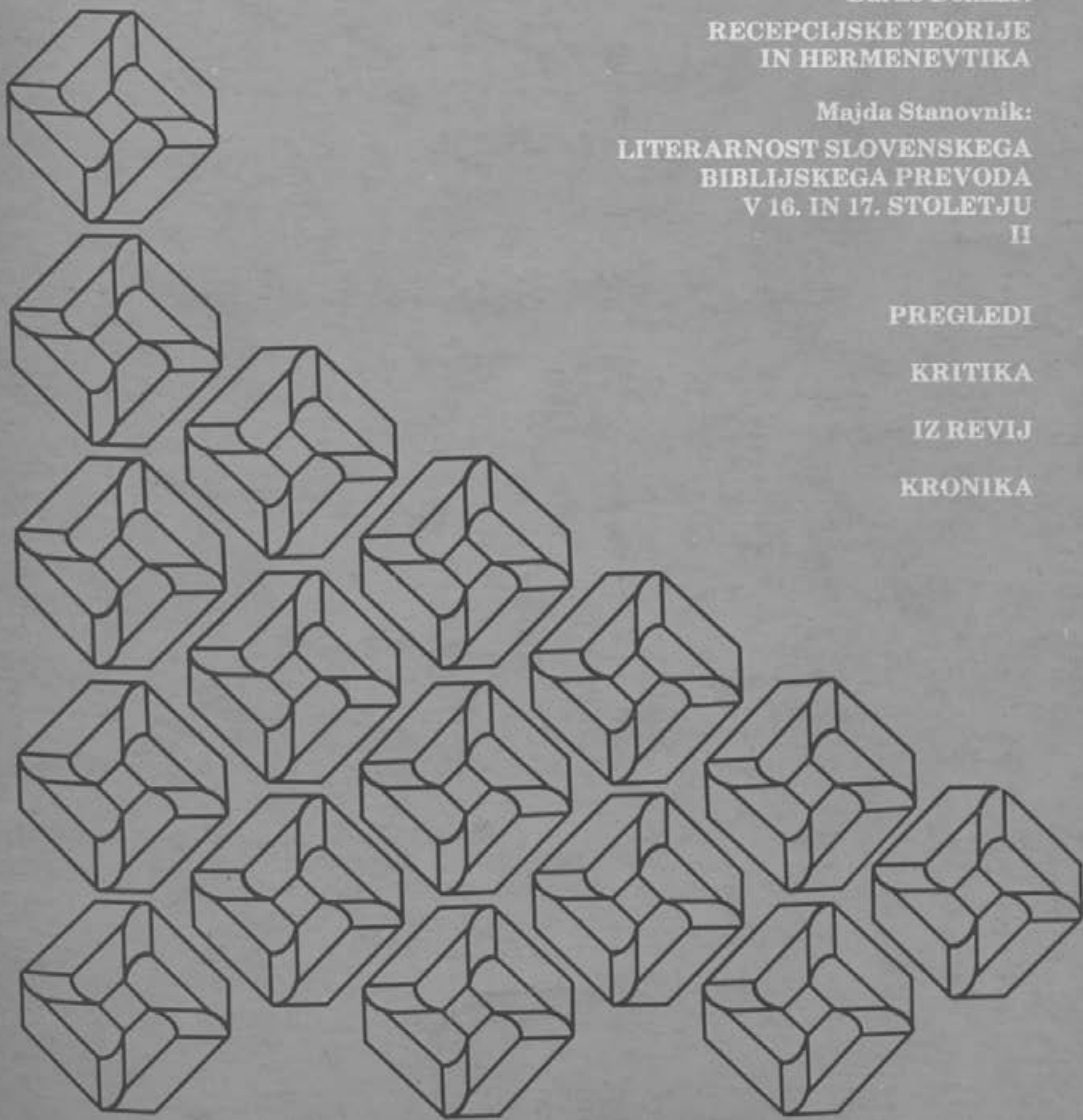
LITERARNOST SLOVENSKEGA
BIBLIJSKEGA PREVODA
V 16. IN 17. STOLETJU
II

PREGLEDI

KRITIKA

IZ REVIJ

KRONIKA

Svet revije: Marjana Kobe (predsednica), Darko Dolinar, Kajetan Gantar, Miran Hladnik, Evald Koren, Vlasta Pacheiner-Klander, Majda Stanovnik, Jola Škulj, Rapa Šuklje, Mirko Zupančič

Uredniški odbor: Aleš Berger, Niko Grafenauer, Evald Koren, Janko Kos, Lado Kralj, Majda Stanovnik

Glavni in odgovorni urednik: Darko Dolinar

Naslov uredništva: 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Dokumentacijska oprema člankov: Franca Buttolo

Tehnični urednik: Andrej Verbič

Tisk: Dravska tiskarna Maribor

Izhaja dvakrat na leto

Naročila sprejema Društvo za primerjalno književnost SR Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Letna naročnina 20.000 din, za študente in dijake 10.000 din

Tekoči račun: 50101-678-52401 z oznako »za revijo«

Revija izhaja s podporo Raziskovalne skupnosti Slovenije, Kulturne skupnosti Slovenije in Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU

Po mnenju sekretariata za informiranje pri izvršnem svetu skupščine SR Slovenije št. 421-1/72 z dne 5. 6. 1978 je revija oproščena temeljnega prometnega davka

Oddano v tisk 15. avgusta 1989

VSEBINA

Razprave

Darko Dolinar: Recepcijske teorije in hermenevtika 1

Majda Stanovnik: Literarnost slovenskega biblijskega prevoda v 16. in 17. stoletju
– II. del 19

Pregledi

Drago Bajt: Primerjalna književnost v vzhodnoevropskih socialističnih deželah 41

Kritika

Gerald Prince: A Dictionary of Narratology (Alenka Koron) 52

Gianni Vattimo: Jenseits vom Subjekt (Samo Krušič) 56

Zoran Konstantinovič: Vergleichende Literaturforschung (Evald Koren) 60

Iz revij

Med dvema jezikoma – pregled nekaterih kanadskih revij (Metka Zupančič) 65

Kronika

12. kongres Mednarodne zveze za primerjalno književnost (Jola Škulj, Alenka Koron) 69

Darko Dolinar
RECEPCIJSKE
TEORIJE
IN
HERMENEV-
TIKA

Teorije o recepciji in delovanju literature se vežejo na različne idejno-metodološke osnove, vendar je eden njihovih glavnih virov in teoretičnih oporišč sodobna hermenevtika. Razprava oriše Gadamerjevo univerzalno-hermenevtično zamisel zgodovine delovanja, njegove poglede na problem smisla in resnice v umetnosti ter na sprejem in delovanje umetnostnega in posebej literarnega dela. Nato analizira glavne teoretične koncepcije, ki kažejo sorodnosti z Gadamerjevo in tudi z drugimi variantami obče hermenevtike. Ustavi se pri vodilnih teoretičnih t. i. nemške recepcijske estetike (Jauss, Iser, Naumann) in pri ameriški šoli raziskovanja bralčevega odziva (reader-response criticism, zlasti ob teoriji S. Fisha), ter opozarja na njihove povezave in sorodnosti z zasnutki literarne hermenevtike.

Sodobna hermenevtika je v svojih različnih pojavnih oblikah – bodisi kot filozofija razumevanja, bodisi kot teorija razumevaločega razlaganja ali interpretiranja, bodisi kot obča metodologija duhovnih oziroma zgodovinskih in umetnostnih ved, ali navsezadnje kot aplikacija obče teorije in metodologije v posameznih znanstvenih strokah – nedvomno med tistimi vodilnimi idejno-teoretičnimi usmeritvami, ki močno vplivajo na izoblikovanost in temeljno opredeljenost današnje literarne vede. Zato se je pač utemeljeno vprašati, kakšen pomen ima hermenevtika v literarni vedi in kakšno je njuno specifično razmerje.

Na dejstvo, da ima hermenevtična problematika v tej stroki danes dokaj pomembno mesto, po svoje opozarja že njena terminologija. Izraz hermenevtika z izpeljankami, ki ga je bilo tukaj še pred desetletji komaj mogoče srečati, se zdaj pogosto pojavlja v govorni in publicistični praksi literarne vede. Res pa nova raba še zdaleč ni enoznačna in ustaljena, zato je v tej zvezi večkrat slišati tudi opozorila o nevarnosti pojmovne in terminološke zmede.¹

Dejanska vloga hermenevtike v literarni vedi pa še zmeraj ni dočela pojasnjena. Različne literarnoznanstvene smeri in šole jo razumejo zelo različno, tako da sega razpon variant od tistih, ki ji priznavajo velik pomen in ji celo pripisujejo, da formulira temeljna načela ali osrednjo problematiko stroke, do tistih, ki odrivajo hermenevtična vprašanja, perspektive in postopke na njen rob ali celo čezenj.² Avtorjev, ki se sami izrecno opredeljujejo kot pripadniki ali zagovorniki literarnoznanstvene hermenevtike, je še zmeraj sorazmerno malo. Zato pa v nekaterih teoretično-metodoloških smereh ali šolah literarne vede, ki si nadevajo druga imena, hermenevtična problematika dejansko zavzema osrednje mesto. Danes je med njimi bržkone najbolj razširjena in uveljavljena recepcijska usmeritev.

Za skupino recepcijskih teorij ali šol, ki so po izvoru sicer dokaj raznorodne, je značilno, da jih najbolj zanima sprejem literarnega dela pri bralcu in njegovo delovanje ali učinek. Zavest o recepciji kot osrednjem teoretičnem problemu je v literarni vedi še razmeroma nova, vprašanje o delovanju ali učinku literature pa ima dolgo zgodovino, ki se začneja z antično poetiko in retoriko in traja z vodilno vlogo njune tradicije vred do konca razsvetljenstva.³ V predromantiki in romantiki se je ta vidik umaknil v ozadje, medtem ko sta prišla v ospredje problem ustvarjanja oziroma avtorja in problem bistva ter zgradbe umetniškega dela. Vprašanje o delovanju in učinku je tako ostalo relevantno kvečjemu pri obravnavi utilitarnih literarnih zvrsti in trivialne književnosti, medtem ko je bilo za umetniško literaturo čisto obrobnegega pomena.

Sredi 20. stoletja pa je začela literarna veda ponovno odkrivati bralca. Posamezne elemente tega procesa je najti v zelo različnih

zvezah.⁴ Literarna psihologija in sociologija, ki sta dotlej raziskovali zlasti potek in determinante ustvarjanja, sta se začeli vpraševati o sprejemu literature in o njenem učinku na sprejemnika, a večinoma bolj na empirični kakor na teoretični ravni. Literarna fenomenologija je ob pojmu dela vpeljala komplementarni pojem konkretizacije, ki se konstituira šele ob stiku shematično grajenega dela z bralcem. Ruska formalistična šola in nanjo se navezujoča strukturalna poetika sta v svojih modelih teksta z umetniškimi postopki, usmerjenimi k učinku, in s komunikacijsko funkcijo implicirali tudi bralca; ko sta razširili svoj raziskovalni interes z območja sinhronije na območje diahronije, sta navezali pojav literarne evolucije na recepcijo literature. Naposledje je tudi del novejših marksistične literarne vede in kritike opustil predstavo o enostranski, pasivni družbeni determiniranosti umetnosti, formulirano v teoriji odraza, in poskušal opredeliti družbeno dimenzijo umetnosti z obojestransko interakcijo med bralcem in delom, ki ima posledice celo v bralčevi življenjski praksi.

Poleg vseh teh pobud pa je na formiranje recepcijskih teorij v literarni vedi močno vplivala tudi hermenevtika. V tej zvezi je pomemben zlasti Hans Georg Gadamer, ne le zaradi svoje hermenevtične zamisli zgodovine delovanja, temveč tudi zato, ker ena izmed analitičnih poti, po katerih je prišel do te univerzalne koncepcije, pelje prek izkustva umetnosti in refleksije tega izkustva v estetiki, umetnostnih vedah in kritiki.

V svojem glavnem delu *Wahrheit und Methode* je Gadamer kritično analiziral estetsko zavest zadnjih dveh stoletij in spet povezal obravnavo umetnosti z vprašanjem o biti in o resnici.⁵

Vprašanje o umetnostnem izkustvu zastavlja prek subjektiviranja estetike. Zavest, izoblikovana ob kategorijah okus, estetska sodba, doživljaj, svobodna ustvarjalnost, estetska omika in podobnih, je vprašljiva, še zlasti zaradi t. i. estetskega razločevanja. To dejanje estetske zavesti izdvoji umetniško delo iz prvotnega življenjskega sklopa, ga s tem loči od funkcij, ki jih je opravljalo v svojem svetu, ga opredeljuje samo v razsežnostih estetskega doživljaja in presoja samo po estetskih kvalitetah. Toda takšen postopek abstrahira vse zunajestetske momente, zato se delo iztrga iz zgodovinske kontinuitete in se njegova identiteta razkroji. Zaradi tega izkustvo umetnosti ne sme zdrsniti v neobveznost estetske zavesti. Umetnost je namreč svojevrsten način spoznavanja, ker sodi med tista področja, kjer se reflektira zgodovinskost človeške biti in kjer je zato prostor ontološkega dogajanja resnice. Seveda je resnica v umetniškem delu drugačna od znanstvene, moralne in sploh pojmovne resnice, vendar ni manj vredna od njih. Izkustvo umetnosti kot spoznavanja torej vključuje tudi razumevanje, toda takšno, da ga je mogoče pojasniti iz biti umetnosti.

Umetnost je najustrezneje opredeljena analogno fenomenu igre kot predstavljanje ali prikazovanje (*Darstellung*), ki ni zgolj posnemajoče ponavljanje, temveč spoznavajoča reprodukcija bistva. Umetnina je torej mišljena kot bitni in ne kot subjektivno doživljajski dogodek ali proces, s tem pa je rešena abstrakcije, v katero jo sili estetsko razločevanje. Specifičen način biti umetniškega dela je tak, da se v njem bit prikazuje ali predstavlja. Zato se bistveni ustroj dela dopolni šele z recepcijo. To velja za vse vrste umetnosti. Med njimi pa ima poseben mejni položaj literatura, ki je širša od pesništva in zajema vse jezikovno oblikovanje, ne le umetniškega. Ker v njej prehajata druga v drugo znanost in umetnost, se ravno ob tem izkaže, da je ne le smisel umetni-

škega, temveč smisel slehernega teksta bistveno odvisen tudi od bralčevega sprejema. Razumevanje je torej proces, v katerem se smisel izoblikuje in dopolni.

Glede na to se območje tradicionalne hermenevtike, ki je pojmovana kot metodološka osnova duhovnih ved, zdaj razširi tako, da zajame tudi umetnost oziroma umetnostno izkustvo in celotno območje estetike. Toda osnovna hermenevtična naloga ni več karseda zvesto rekonstruiranje razumevanja del v času in zgodovinskih okoliščinah njihovega nastanka, temveč njihovo sprejemanje in integriranje v sodobnosti.

Gadamer povzdigne v osrednje hermenevtično načelo zgodovinskost razumevanja;⁶ utemeljena je v bistveni časovni opredeljenosti interpretata in v krožni strukturi razumevanja, ki jo je že Heidegger postavil kot ontološki, ne kot metodološki faktor.⁷ Sprejemati interpretovo časovnost pomeni, da interpret primerno vključuje v razumevanje tudi svoje vnaprejšnje sodbe in tako misli svojo lastno zgodovinskost. Vnaprejšnja mnenja, sodbe in predsodki namreč niso nekaj, kar bi bilo v imenu objektivnosti nujno odriniti, temveč so del zgodovinske realnosti in jih je treba sprejeti kot legitimno sestavino razumevanja, kot njegov pogoj in ne kot oviro; seveda pa se med hermenevtičnim procesom preverjajo po izvoru in veljavi in se vključujejo v sprotne zasnutke smisla. Z vnaprejšnjimi sodbami vred rehabilitira Gadamer avtoriteto celotnega izročila, vsega tistega, kar nas iz preteklosti nagovarja kot veljavno in zavezujoče. Spričo tega razumevanje ni predvsem interpretovo subjektivno dejanje, temveč se vključuje v potek in predajanje izročila. V njem se stalno srečujeta preteklost in sedanost. Časovna razdalja med tekstom in interpretom torej ni prepad, ki bi ga bilo treba premagati, temveč je nekaj nosilnega in plodnega za razumevanje. Smisel se na relaciji med tekstom in interpretom dopolnjuje in je sodoločen z interpretovim zgodovinskim položajem. Ne gre za to, da bi interpreti razumeli avtorja bolje, kot se je sam – to je od njih pričakovala hermenevtika 19. stoletja⁸ – temveč za to, da v vedno novih zgodovinskih situacijah razumejo vedno drugače od avtorja in od prvotnih bralcev. Identiteta smisla s tem ni prizadeta. To, kar razumejo, je še vedno isti smisel, ki je zajet v tekstu, toda njegovo črpanje in dopolnjevanje je neskončen proces. Zato je razumevanje vedno produktivno.

Pravi zgodovinski interes se usmerja na sam tekst, pojav ali dogodek in na njegovo poznejše zgodovinsko delovanje, ki vključuje tudi njegovo raziskovanje. Enotnost teh vidikov, ki jo Gadamer imenuje zgodovinska delovanja, je zanj temeljni hermenevtični princip. Analiza njemu ustrezne zavesti zajema zgodovinske situacije in smiselne horizonte teksta in interpreta. Razumeti se pravi predstaviti se v horizont teksta, toda ne da bi razumevali pri tem izbrisal svoj prvotni horizont. Pravo zgodovinsko razumevanje zaobseže vedno tudi sodobnost razumevaločega, zato se v njem prej samostojna in ločena horizonta teksta in interpreta zlivata.

V nasprotju z občo hermenevtiko 19. stoletja, a ob sklicevanju na starejšo, upošteva Gadamer poleg razumevanja in razlaganja kot tretji vidik hermenevtičnega procesa še aplikacijo. Zgled za to sta mu pravna in teološka hermenevtika, ki jima je apliciranje obče norme ali dogme na konkretne primere vsakdanje opravilo. Na filološkem in zgodovinskem področju pa je aplikacija razumevaločega posredovanje med tekstom in interpretom. O njej je mogoče govoriti le tedaj, če tistemu, kar razumevamo, se pravi tradiciji, priznavamo normativno veljavnost. Toda tu ne gre za naknadno uporabo danega in že razumljenega občega

na posameznem konkretnem primeru, marveč se sam obči smisel dopolni šele z razlago konkretnega primera. Smisel namreč zajema zlasti tiste spoznavne in normativne vidike teksta, ki so veljavni tudi za interpretira v njegovi sodobnosti. Torej je šele aplikacija pravo razumevanje smisla. To pa na drugi strani pomeni, da je razumevanje hkrati že neki način delovanja.

Poleg svojega glavnega dela je Gadamer posvetil tej problematiki več krajših študij in se ukvarjal tudi z interpretacijami, v katerih je iz občehermenevtičnih pogledov izpeljeval razumevanje konkretnih literarnih pojavov, avtorjev in del.⁹ Tu je izdelal še nekaj stališč, relevantnih za problem sprejemanja in delovanja umetnosti in literature.

Kar zadeva razmerje med umetnostjo oziroma estetiko ter hermenevtiko, je naloga hermenevtike premoščati razdaljo med deli in njihovimi sprejemniki; nasprotno pa umetnost govori človeku neposredno, umetniško delo je zmeraj sočasno svojemu vsakokratnemu sprejemniku ne glede na razvoj zgodovinske zavesti, zato se smisel umetnine ne da omejiti z zgodovinskim horizontom njenega nastanka. Toda umetnost govori človeku nekaj, kar je treba razumeti in tudi razložiti drugim; zato je vendarle del izročila in kot taka predmet hermenevtike. Umetnikova subjektivnost ne opredeljuje in ne omejuje razumevanja, kajti jezik umetnosti izreka presežek smisla, ki leži v samem delu in v katerem temelji neizčrpnost dela, odprtost vedno novim interpretacijam. Sleherno razumevanje in razlago usmerja začetno pričakovanje smisla; za stik z umetnostjo je poleg pričakovanja smisla značilno, da je sprejemnik prizadet, nagovorjen od smisla, in da umetnost prek tega posega v njegovo samorazumevanje.

Če je umetnost poseben problem za občo hermenevtiko, je v okviru umetnosti poseben problem poezija. S hermenevtičnimi procesi je namreč tesneje povezana kakor druge umetnosti, ker se prav tako kot razlaganje dogaja v mediju jezika. Umetnost je potrebna razumevanja in razlaganja, ker njen smisel ni nedvoumno določen in je zato neizčrпно mnogoznačna. V pesništvu pa je mnogoznačnost neločljivo prežeta z enopomenskostjo označujoče besede. Za pesniško umetnino je značilno popolno ujemanje pomena in zvočne podobe, ki v pojmovnem spoznavanju nima popolne analogije. To ujemanje tvori enoto forme ali lika; ta ima prezeno, je navzoče bivanje tako kot dela drugih umetnosti, vendar hkrati tudi napetuje k možnostim individualne izpolnitve pri sprejemniku. Poezija je izrekanje, ki realno biva samo v izrečenem in nima druge možnosti potrditve. Po tem je sorodna mitu, ki mu izvorno pripadajo tako pesnjenje kot tudi razlaganje ali tolmačenje. Pesništvo torej obsega razumevanje in razlaganje. Pri tem ne gre le za dejavnost interpretira, ki razlaga pesem, in ne le za dejavnost pesnika, ki razlaga svet, marveč za bitno določilo samega pesništva. Mnogoznačnost pesniške besede ustreza mnogoznačnosti človeške biti, zato razlaganje pesništva razlaga le tisto, kar razlaga že samo pesništvo.

Problem dobi nekoliko bolj oprijemljive obrise ob primerjavi pesniškega in nepesniškega teksta. Nepesniški tekst nastaja iz konkretne, realne situacije in se nanaša nanjo, torej ima referenco, kar mu daje resničnostno vrednost izjave. Ker posreduje smisel, se ob njem merita razumevanje in razlaganje. Pesniški tekst pa ni uperjen na določen naslov in nima reference, temveč se nanaša samo nase in si vzpostavlja veljavo neodvisno od svoje vsebine. V tem je utemeljena njegova avtonomnost, zaradi katere je eminenten tekst. Spričo tega ni le avtoritativna danost za bralca in razlagalca, temveč v sami sebi utrjena zvočno-

smiselna tvorba, ki kar naprej zahteva ponovno branje in razlaganje, ker je ni mogoče izčrpati s pojmovnim spoznavanjem, saj je njena bitna resnica v njenem avtonomnem obstoju. Tudi manj uspeli, manj popolni literarni teksti imajo neko dimenzijo takšne resnice ne glede na stopnjo svoje umetniške kvalitete in se po tem ločijo od neliterarnih.

Osrednji problem razumevanja in razlaganja pesništva je torej težko rešljivi problem resnice, drugačne od resnice znanstvenega spoznavanja. Gadamer ga locira v ontološko razsežnost umetnosti in ga rešuje z analizo specifične časovnosti in specifične jezikovnosti umetnine, ker sta čas in jezik temeljni opredelilni biti.

Smisla in resnice pesniškega teksta ni mogoče reducirati na zgodovinski horizont njegovega nastanka, vendar sta povezana z njim; umetnin iz preteklosti, ki so za naše sprejemanje sočasne in veljavne, danes v ustvarjanju ni mogoče ustrezno posnemati, ker bi bili takšni posnetki povsem neresnični. Sleherno sprejemanje umetnin se dogaja z zlivanjem horizontov dela in sprejemnika ali interpreta. Poseben problem za razumevanje in razlaganje so klasična dela. Kategorija klasičnega, v kateri se prepletata zgodovinski in normativni vidik, je zgodovinska po tem, da je več kot obdobji ali stilni, hkrati pa ni zgolj nadčasovno vrednostni pojem. Klasično je tisto delo, ki zdrži kritiko v teku zgodovine, ker se njegova veljava ohrani in venomer znova potrdi. Klasično delo se samo razlaga in potrjuje in tako kljubuje toku časa. S tem pa postane paradigma za celotno, kompleksno dogajanje tradicije.

Zgled hermenevtike in prej navedene druge spodbude so lahko delovali na preusmeritev literarne vede zaradi tega, ker so se njeni prejšnji teoretično-metodološki modeli obrabili in niso več mogli zadovoljivo odgovarjati na nekatera bistvena vprašanja. Zagovorniki imanentne interpretacije in privrženci formalističnih smeri so že pri svojih prvih nastopih kritizirali neustreznost pozitivističnega in duhovnozgodovinskega historizma, ker da ne upošteva specifičnosti umetniško-estetskega območja in zaradi tega reducira literaturo na odsev ali izraz zunajliterarnih realnosti. Toda z omejitvijo na delo kot avtonomno strukturo in vrednoto so prerezali njegovo povezavo s širšim zgodovinskim procesom, zato so imeli velike težave, kadar so poskušali na temelju imanentne obravnave posameznih del rekonstruirati časovni potek literarnega dogajanja. To je med drugim pri njihovih kritikih zbuvalo odpor proti zanemarjanju zgodovinske razsežnosti, ki je dal močno spodbudo za prenos pozornosti z dela samega na njegov sprejem in delovanje; s tem pa se je pokazala možnost za novo utemeljitev zgodovinskega obravnavanja literature.

Recepcijska orientacija si je v 70. in 80. letih pridobila vidno mesto v evropski in ameriški literarni vedi, vendar ne kot ena sama, strnjena šola, organizirana na enotnih teoretičnih temeljih, temveč kot skupna težnja, ki družni raziskovalce dokaj različne teoretično-metodološke provenience od fenomenološke, formalistične ali strukturalne mimo literarnopsihološke, sociološke in komunikološke do literarno- in kulturnozgodovinske. Najbolj se je razmahnila na nemškem jezikovno-literarnem področju, med drugim tudi kot reakcija na nekatere skrajnosti tedaj prevladujočih ahistoričnih smeri. Tukaj je postala znana z imenom recepcijska estetika,¹⁰ ki pa zaznamuje predvsem njeno prevladujočo teoretično usmeritev; poleg nje in nasproti njej se namreč uveljavlja tudi empirična, na psihologijo, sociologijo in kulturno zgodovino opirajoča se orientacija.

Med začetniki in najvidnejšimi zastopniki te smeri je Hans Robert Jauss, ki si je zlasti prizadeval na novo utemeljiti literarno zgodovino. V spisu *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*¹¹ je razvil program, utemeljen na analizi delovanja in sprejema del, torej na estetiki recepcije in ne na estetiki produkcije ter prikazovanja. Misel, da je literarno delo nekaj danega, objekt, je po njegovem prepričanju predsodek zgodovinskega objektivizma, ki ga je treba odpraviti. Delo je bolj podobno partituri, zato je temeljno izhodišče ali primarna danost literarne zgodovine bralčevo izkustvo dela, ki ima značaj dialoga z njim. Analiza tega izkustva se lahko izogne redukciji na zgolj psihološki obravnavo, če opisuje sprejem in učinek dela glede na sistem pričakovanj, ki se za vsako delo v trenutku njegovega nastanka oblikuje iz vnaprejšnjega razumevanja literarne vrste, kateri pripada, iz forme in tematike prej nastalih sorodnih del in iz nasprotja med poetičnim jezikom dela in jezikom življenjske prakse. Ta sistem se da objektivirati in strniti v kategorijo horizont pričakovanja. Delo vstopa vanj tako, da ga izpolnjuje ali da zahteva njegovo spremembo, s tem ko zanika že znana izkustva ali ko izreka nova. Pomemben je razmik med danim horizontom pričakovanja in pojavom novega dela – t. i. estetska distanca; kolikor večja je, kolikor večjo spremembo horizonta pričakovanja zahteva, toliko izrazitejša sta umetniški značaj in vrednost dela. Iz rekonstruiranega horizonta pričakovanja ob nastanku dela je mogoče sklepati, kako je delo videl in razumel prvotni bralec; razumeti delo je namreč isto kot ugotoviti, na katera vprašanja odgovarja. Takšna obnova priključ v zavest zgodovino recepcije dela in spričo razlik med nekdanjim in sedanjim razumevanjem ovrže predstavo o brezčasni navzočnosti literature ter o njenem objektivnem, enkrat za vselej določenem smislu.

Pojmi in kategorije horizont, razumevanje po logiki vprašanja in odgovora, zgodovina recepcije so tesno povezani z Gadamerjevo zamislijo zgodovine delovanja. Vendar se Jauss distancira od nje v nekem odločilnem pogledu, namreč pri Gadamerjevem pojmovanju klasičnega dela, ki da se zmore izmakniti prijemu zgodovinskih sprememb in se tako povzdigne v nekakšen nadčasovni položaj, in pri njegovem pojmovanju tradicije, v katero se razlagalec vključuje in se prepušča njenemu toku.¹² Po Jaussu ima umetniško delo spoznavno vrednost zlasti zato, ker anticipira poti bodočega izkustva in odgovarja na nova vprašanja. Razumevanje literature je torej produktivno, zato je na njem mogoče utemeljiti recepcijsko zasnovo literarne zgodovine.

Po tej zasnovi se gradi zgodovina literature od recepcije posameznega dela v diahrono in sinhrono smer. Zgodovinski pregled uvrsti obravnavano delo v določeno literarno-razvojno zaporedje ali niz. Pasivna recepcija pri bralcih in kritikih prehaja v aktivno recepcijo pri avtorjih in ta oblikuje novo produkcijo, tako da poznejša dela rešujejo formalne in moralne probleme, ki so jih zastavljala prejšnja; hkrati se spreminjajo horizonti pričakovanja. Zgodovina recepcije posameznih del tako prehaja v zgodovino dogajanja literature. Poleg diahronega prikaza so zanjo relevantni sinhroni prerezi, ki razčlenjujejo mnogotero sočasnih del v različne strukture – ekvivalentne, nasprotno, hierarhične – in s tem odkrivajo sistem odnosov v literaturi danega zgodovinskega trenutka, ki deluje kot horizont pričakovanja. Diahroni prikazi in sinhroni prerezi se prepletajo na različnih ravneh, implicirajo drug drugega. Na ravni sinteze se povezujejo v zaporedje, ki artikulira strukturno spreminjanje literature.

Vendar naloga literarne zgodovine s tem še ni dopolnjena. Literarno produkcijo je treba prikazati ne le v zaporedju njenih sistemov, temveč tudi v razmerju do obče zgodovine. Zgodovinska funkcija literature, njen specifični dosežek je namreč to, da ni samo upodabljanje danega sveta ali zgodovinske biti, marveč so v njej anticipirane možnosti bodočega razvoja. Bralčevo literarno izkustvo vstopa v njegov življenjski horizont pričakovanja, kjer formira njegovo nadaljnje razumevanje sveta. Literatura, ki spodkopava tabuje vladajoče morale ali ponuja bralcu nove rešitve za njegovo življenjsko prakso, prek tega vpliva na njegovo ravnanje v družbi; ko tako sodeluje pri osvobajanju človeka iz njegovih naravnih in socialnih vezi, opravlja specifično družbotvorno funkcijo.

Recepcijska estetika naj bi po prvotni Jaussovi zamisli ne bila samo ena med novimi šolami ali metodami, temveč nastopa ob koncu dotlej veljavne paradigme, to je temeljnega vzorca ali normalnega stanja znanosti, širšega od posamezne teoretične smeri oziroma metode.¹³ Zgodovina literarne vede je doslej poznala šele tri takšne paradigme – klasično humanistično, historično pozitivistično in estetsko formalistično ali stilistično. Recepcijska estetika naj bi torej bila znamenje znanstvene revolucije in morda začetek nove paradigme. Toda z izdelavo teoretičnih izhodišč, z njihovo aplikacijo na praktične raziskave in s polemikami, ki so spremljale razvoj te smeri, se je njen položaj v nekaj letih izčistil, tako da je Jauss poznaje priznal njeno parcialnost in ni več postuliral, da je samostojna nosilka nove literarnoznanstvene paradigme; to pa mu je omogočilo natančnejšo opredelitev in izpopolnitev njenih zmožnosti.¹⁴

Recepcijska estetika ne razveljavlja estetike produkcije in prikazovanja, ampak ju dopolnjuje. Umetniškega dela ne reducira enostransko na njegov sprejem in učinek. Delo je konvergenca teksta in recepcije, se pravi dinamična struktura, ki jo dojemamo v nepoljubnem zgodovinskem spreminjanju njenih konkretizacij. Proces nastajanja vedno novih konkretizacij in s tem ustvarjanja tradicije je mogoče analizirati z dveh vidikov: tisto, kar je pogojeno predvsem s tekstom, je delovanje ali učinek, tisto, kar je pogojeno predvsem z recipientom, pa je recepcija. Vsekakor ta proces ni monološki, temveč poteka kot dialog med subjektoma iz preteklosti in sedanosti – med avtorjem in bralcem, kot posredovanje na nivoju pomena in forme. V pomenu je impliciran odgovor na vprašanje, ki ga mora najti in si ga postaviti sedanji recipient. Umetniška forma pa ohranja pomen odprt, mu omogoča, da ne zastari, ampak da lahko funkcionira kot implicitni odgovor na današnja vprašanja. Pri tem recepcijska estetika ne priznava neomejenih možnosti poljubnega razlaganja, torej ni relativistična, temveč omejuje manevrski prostor možnih razlag teksta z dotedanjim potekom njegove recepcije.

Prvotno Jaussovo radikalno stališče, da sleherno novo kvalitetno umetniško delo v recepciji spreminja horizont pričakovanja, s tem krši dotlej veljavne norme in postavlja nov umetnostni kanon, se je spremenilo, tako da je pozneje priznaval tudi recepcijo kot nezavedno, latentno nastajanje ali celo sprejemanje tradicije.¹⁵ Toda recepcija je vedno selektivna, zato tudi takrat, kadar ne krši norm, le delno reproducira preteklost. Razvejal pa se je tudi pogled na to, kako se recepcija umetnosti prenaša v komunikacijske vedenjske vzorce. Možnosti je več: estetsko izkustvo lahko postavlja norme povsem na novo, lahko jih preoblikuje in dopolnjuje, lahko pa jih tudi krši. S tem je prvotna zasnova recepcijske estetike razširjena, tako da ustrezneje zajema različne odenke dejanskega literarnega dogajanja.

V delu *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*¹⁶ je Jauss utrdil teoretične temelje svoje literarnoznanstvene zamisli in razširil perspektivo na celoten obseg literarne komunikacije. Na področju estetike se ločuje od platonistične tradicije, ki obravnava bistvo umetnosti v luči vprašanja o resnici, in tudi od njenih novejših ontoloških variant, za katere je umetnost samopostavljanje resnice v delo. Namesto tega premika v ospredje estetsko izkustvo kot dejavnost, ki je del človekove zgodovinske prakse in se materializira v umetniškem delu. Obravnava ga po treh vidikih: produktivnem, receptivnem in komunikativnem, ki jih označuje z obnovljenimi tradicionalnimi pojmi *poiesis*, *aisthesis*, *katharsis*.

Druga plat celote, ki odgovarja obdelavi estetskega izkustva, je obdelava glavnih vidikov literarne hermenevtike.¹⁷ Najustreznejše izhodišče zanjo vidi Jauss v vprašanju, kje se začenja njena samostojnost in kako naj ustreza estetskemu značaju literarnih tekstov. Novejše literarnoznanstvene smeri, ki so postavile estetski značaj v ospredje, se namreč izogibajo hermenevtični refleksiji ali jo celo zavračajo, zato je literarna hermenevtika kljub svoji zvezi z dolgo tradicijo filološke danes slabo razvita in se mora orientirati po razvoju drugih področnih in obče hermenevtike ter po praksi, to je po samem izkustvu literature. Njeni osrednji problemi so enotnost treh vidikov hermenevtičnega procesa, prvenstvo vprašanja, dialoška struktura razumevanja ter posredovanje horizontov.

Po Gadamerjevem zgledu obravnava Jauss tudi literarnohermenevtični proces kot enotnost razumevanja, razlage in aplikacije. Medtem ko ga je literarna veda pod paradigama historizma in imanentne interpretacije omejevala na razumevanje in razlaganje, mu je razsežnost aplikacije izrecno odprla recepcijska estetika; vendar je poleg tega mogoče odkriti moment aplikacije že v prejšnji hermenevtični praksi, celo tam, kjer ga teorija izrecno ne priznava. Trije vidiki literarnohermenevtičnega procesa se lahko zgolj hevristično ločijo na zaporedna branja. Prvo, estetsko zaznavajoče branje ustreza razumevanju, drugo, retrospektivno, eksplicitni razlagi, in tretje, historično receptivno, aplikaciji razumljenega in razloženega smisla. Dejansko pa se prepletajo med seboj. Estetsko zaznavanje ima prvenstvo samo glede na horizont, kar ni isto kot dejanska časovna prednost prvega branja. Estetsko razumevanje, utemeljeno na estetskem zaznavanju, deluje kot vnaprejšnje razumevanje, ki usmerja razlago. Aplikacija pa obsega zgodovinsko napredujoče konkretizacije literarnega dela in se kaže s preoblikovanjem estetskih norm v horizontih pričakovanja.

Drugi temeljni vidik je hermenevtično prvenstvo vprašanja, s katerim se odpirajo smiselne možnosti. Z vprašanjem se ne začenja samo komunikacija v neposrednem dialogu, temveč tudi zgodovinsko razumevanje razmerja med sedanostjo in preteklostjo. To se ravna po logiki vprašanja in odgovora, ki vključuje tudi vnaprejšnjo sodbo ali predsodek. Literarna komunikacija torej izhaja iz začetnega vprašanja, kaj daje tekst razumeti bralcu kot možnost njegove lastne biti. Domnevni brezčasni smisel velikih literarnih del je tako vključen v proces sprašujočega samorazumevanja. To pa hkrati pomeni, da je temeljna struktura razumevanja in razlaganja dialoška in ne monološka; pri razvijanju te ugotovitve se Jauss med drugim navezuje na obravnavo kategorije dialoščnosti pri Bahtinu.

Naposled se tudi pri Jaussu sleherno razumevanje dogaja v določenih horizontih, kar opredeljuje njegovo strukturo. Proti Gadamerjevi

postavki o razumevanju kot zlivanju horizontov dela in interpreta oziroma preteklosti in sedanjosti pa Jauss poudarja, da je najprej treba horizonte ločiti, kajti brez tega ni mogoče jasno opredeliti drugačnosti tistega, kar naj bi razumeli; šele potem se lahko dotlej ločena horizonta zlijeta v enega, novega.

Jauss se ukvarja predvsem s sprejemom teksta pri bralcih, drugi vodilni predstavnik t. i. konstanške recepcijskoestetske šole Wolfgang Iser pa raziskuje predvsem to, kako sam tekst spodbuja recepcijo; zanjima ga torej njegov učinek ali delovanje.¹⁸

Iser se opira na fenomenološki model, po katerem je literarni tekst shematična tvorba, ki se dopolnjuje v konkretizacijah; realizira se torej v branju, s katerim se šele vzpostavi njegov konkretni smisel. Literarni tekst se razlikuje od drugih vrst tekstov po tem, da ne prikazuje realnih predmetov. Podoben je osebnemu izkustvu, ker opisuje in ponuja bralcu možne perspektive in stališča do upodobljene predmetnosti, toda od realnega izkustva se razlikuje po tem, da prikazuje svet drugače.

Ena temeljnih lastnosti literarnega teksta je nedoločenost. V njem upodobljena predmetnost je prikazana v vrsti shematičnih aspektov. Na prehodnih med njimi nastajajo praznine, ki jih sam tekst ne odpravlja, zapolnjuje jih šele bralec. Obstoj takšnih praznih mest in sploh vsakršna nedoločenost teksta je temeljni pogoj za bralčevo udeležbo, najvažnejša povezava med tekstom in bralcem. Ob njej se aktivirajo njegove predstavne zmožnosti, tako da realizira v tekst položene intencije in konstituira njegov smisel. Tekst je torej že vnaprej strukturiran tako, da apelira na bralca in računa z njegovo aktivno vlogo. Zato govori Iser o implicitnem bralcu, ki je funkcija teksta in se razlikuje od konkretnega, historičnega bralca-recipienta. Referencialni teksti ne potrebujejo takšne notranje funkcije, ker njihov pomen ali resnica obstajata tudi neodvisno od tekstnih formulacij. Literarno delo pa se realizira edinole v bralčevi domišljiji. V branju nastali pomen ali smisel je sicer pogojen s tekstom, vendar ga konstituira šele bralec.

Literatura je razvila celo vrsto sredstev, ki ustvarjajo nedoločenost. Mednje sodijo nasprotja med deli pripovedovane zgodbe, med zgodbo in pripovedovalčevimi komentarji, med vidiki upodobljenega sveta. Stopnja nedoločenosti je lahko različna; opaziti je, da v pripovedni prozi od 18. do 20. stoletja narašča, kar je povezano z razlikami v reprezentativni funkciji tekstov in z različno stopnjo bralčeve angažiranosti. Zlasti moderni teksti s povsem zabrisano reprezentativno funkcijo docela mobilizirajo bralčev predstavi svet: ker priženejo njegove razumske in predstavne sheme v krizo, jim tako odpirajo pot k spremembam.

Iserjev model literarnega dela se v mnogih potezah ujema z Ingardnovim modelom,¹⁹ vendar se v nekaterih bistvenih pogledih razlikuje od njega. Pri Ingardnu so nedoločena mesta tisto, kar prikazanim predmetnostim manjka, in njihova glavna funkcija je ta, da jih bralec v konkretizaciji izpolni, tako da pri tem dopolnjuje polifono harmonijo kvalitet dela. V tem se kaže Ingardnova omejitev na estetiko prikazovanja in substancialistična koncepcija umetnine. Za Iserja pa je najpomembnejša funkcija nedoločenih mest ta, da spodbujajo dinamiko konkretiziranja in s tem omogočajo delovanje literarnega dela.

Iser razločuje tekst in delo. Delo ni identično ne s tekstom ne z njegovo konkretizacijo, ampak je konvergenca teksta in bralca, ali drugače povedano, je konstituiranost teksta v bralčevi zavesti. Je virtualno

in procesualno, ker je njegov obstoj odvisen od procesa branja. Zato je analiza tega procesa ena glavnih nalog literarne vede.

Jezikovno manifestirane implikacije teksta, nedoločenosti in praznine mobilizirajo bralčevo domišljijo, da v branju proizvede imaginarni predmet kot korelat svoje predstavne zavesti. Branje pa je nenehno izbiranje med različnimi možnostmi, ki naj se realizirajo. Znaki, ki sestavljajo tekst, se med branjem razporejajo po bralčevih anticipacijah v elementarne strukture, ki se združujejo v konsistentne like. Razporeditve in liki niso dani v tekstu, temveč jih tekst spodbuja, tako da se tekstni znaki in pa bralčeva vsebina zavesti, dispozicije ter izkušnje združujejo v smiselno konfiguracijo. Bralec projicira v tekst svoje pričakovanje, dokler se polisemantični znakovni odnosi v tekstu toliko ne ponostavijo, da se pričakovanje izpolni in se konstituira smiselni lik.

Vzpostavljanje konsistence je pravzaprav ustvarjanje iluzije. Polisemija teksta in tvorba iluzije pa sta si nasprotni. Zato iluzija ni nikoli popolna, in to jo dela produktivno. V selekcijskem procesu zanikane možnosti smisla se obrnejo proti pravkar vzpostavljeni konsistenci in spet postanejo učinkovite kot njene motnje. Tako se med branjem zbuja pričakovanja, se izpolnjujejo, spreminjajo, preusmerjajo, nihajo med presenečenji in frustracijami. Bralec pri tvorbi smiselnega lika reagira na tisto, kar proizvaja. Med branjem se potemtakem tekst razvija tako, da dobi značaj dogajanja, ki zbuja vtis življenjske bližine. Zaradi tega je bralec zapleten vanj. V tej zapletenosti mu je tekst prezenten, vsakdanja realna orientacija pa se mu odmakne in se zadrži samo kot oddaljen horizont za tematizirane tuje misli, ki ga obvladujejo. Zato mu svet teksta lahko postane prava izkušnja. V njem zbudi duševne procese, ki mu sicer niso neposredno prisotni v zavesti, in mu omogoči, da jih izrecno formulira. Branje s tem poseže vbralca, sicer praviloma ne tako, da bi se identificiral s svetom teksta, ampak tako, da opredeli svoje reakcije nanj, svoje želje, potrebe in vrednote. S tem pa literarna komunikacija prestopi mejo fikcije in vpliva tudi na bralčevo socialno obnašanje in ravnanje.

Poleg Jaussove literarnozgodovinske in Iserjeve fenomenološko teoretične variante je nadaljnjo samostojno varianto recepcijske teorije razvila skupina vzhodnonemških literarnih znanstvenikov, ki jo je vodil Manfred Naumann.²⁰ Zanje je literarni proces celota, v katero sodijo avtor, delo in bralec ali pisanje, branje in cirkulacija del. Tako pojmovana literatura je sklenjen in relativno samostojen sistem, ki je vključen v totalno svetovnozgodovinsko dogajanje in ga ni mogoče ustrezno obravnavati, ne da bi upoštevali to vključenost. Zato pripadniki te šole s pretežno ideološkimi argumenti polemizirajo proti izoliranemu obravnavanju literature, zlasti še proti izoliranemu proučevanju njenih posameznih območij; primer za to so jim tudi t. i. meščanske variante recepcijske estetike, ki jih po njihovem prepričanju reprezentirata mdr. Jaus in Iser.

Obči model, po katerem se ravna vzhodnonemška recepcijska teorija, je Marxova opredelitev proizvodnje in potrošnje: njuno medsebojno razmerje je sicer obojesmerno, tako da pogojujeta ali celo proizvajata druga drugo, vendar je v zadnji konsekvenci proizvodnja le nadrejena. Ta model je mogoče smotrno prenesti na duhovno področje, kar so v splošnih potezah prav tako nakazali že klasiki marksizma. Pri aplikaciji na literaturo je treba splošne poteze modela seveda razviti in razčleniti. Pri tem se ta smer odreka izključnemu poudarjanju teorije odraza, zna-

čilnemu za velik del marksistične literarne vede, in poleg produkcije postavlja recepcijo kot drugo temeljno, enakovredno področje celotnega literarnokomunikacijskega procesa; ker pa je bila recepcija doslej veliko manj raziskana kakor produkcija, se pripadniki te smeri ukvarjajo predvsem z njo.

Literarna produkcija in recepcija pogojujeta druga drugo, dasiravno gre tudi tukaj v zadnji konsekvenci prednost produkciji. Literarna dela dajejo na razpolago material za zadovoljevanje receptivnih potreb, omogočajo razvoj bralčevih receptivnih zmožnosti in usmerjajo tudi način recepcije. Vse tiste lastnosti, s katerimi delo vpliva na recepcijo, združujejo vzhodnonemški teoretiki v kategoriji »recepcijska predloga« (Rezeptionsvorgabe). Toda tudi recepcija vpliva na produkcijo, med drugim že prek avtorjeve vnaprejšnje podobe o možnem bralcu, ki jo označujejo s kategorijo »adresat«, da bi jo ločili od konkretnega, družbenozgodovinsko določenega in empiričnemu raziskovanju dostopnega bralca. Adresat je imanenten tako aktu pisanja kot njegovemu produktu – delu. Prek njega izraža avtor svoj odnos do družbene realnosti; adresat je ena izmed determinant pri nastajanju estetskega sveta dela; je tudi medij, ki povezuje ustvarjeno delo z dejanskim bralcem in mu posreduje napotke za branje.

Recepcija je bistvenega pomena za način obstoja dela. Človekova ustvarjalna dejavnost se med produkcijo objektivira v delu, toda med koncem ustvarjanja in začetkom recepcije je delo le potencialno, ima status nedovršene eksistence, ki se dopolni, aktualizira šele v recepciji, torej spet v človekovi dejavnosti. Z njo se med delom in bralcem vzpostavi zapleten vzajemen odnos. Branje, ki je del širšega recepcijskega procesa, ni le spoznavanje, ampak kompleksno doživljanje, in ena njegovih sestavin je tudi vrednotenje.

Ločiti je treba družbene razsežnosti recepcije od individualnih. Družbena recepcija poteka prek vrste institucij – založb, bibliotek, kritike, šolskega pouka; v njej se konkretizira zavest določenih družbenih skupin, slojev ali razredov. Družbena recepcija ustvarja pogoje za individualno, ji omejuje manevrski prostor in jo usmerja, tako kot hkrati določa okvir za delovanje literature. Ko se družbeni recepcijski načini srečajo z individualnimi pogoji, to je z bralčevim celotnim izkustvom in z njegovo situacijo, nastanejo iz tega psebne motivacije, potrebe, interesi, ki vodijo individualno recepcijo. Ta po eni strani dopolni podobo recipiranega dela, po drugi strani pa vpliva na bralčevo obnašanje in delovanje, ker se z njo interiorizira izkustvo, ki ga posreduje literatura. Individualna recepcija je zaključna točka literarnokomunikacijskega procesa, toda hkrati postane začetna točka njegovega novega kroga, ker sodeluje pri usmerjanju bodoče produkcije, tako da se le-ta prilagaja zmožnostim, potrebam in pričakovanjem, na novo formuliranim v dotedanji recepciji.

Dasi je recepcija bistveno pomemben del literarnokomunikacijskega procesa, je ne smemo absolutizirati. Njeni dejanski učinki se neločljivo prepletajo s številnimi drugimi dejavniki in jih je mogoče konkretno raziskati le tam, kjer so izrecno dokumentirani, npr. v kritikah, korespondenci, izjavah, osebnih zapiskih. Takšno gradivo odpira vrsto problemov psihologiji in sociologiji bralca. Za literarno zgodovino in teorijo pa so recepcijski procesi posebej relevantni takrat, kadar postanejo notranji gonilni impulz nove literarne produkcije. Ker je literarno recepcijo kakor tudi celoten krog literarne komunikacije mogoče celovito raziskovati le tako, da upoštevamo njeno vključevanje v širše druž-

bene procese, se pri tem odpira pot v problematiko dejanskega zgodovinskega učinka in družbene funkcije literature.

Poleg recepcijske estetike, ki se je najbolj razvila v nemškem jezikovno-kulturnem prostoru, je za problem hermenevtike relevantno tisto območje v sodobni literarni vedi, ki ga imenujejo »reader-response criticism«, kar bi lahko približno prevedli kot »raziskovanje bralčevega odziva«. ²¹ Termin, ki se je udomačil v angloameriškem kulturnem prostoru, ne označuje ene same, pojmovno usklajene in organizacijsko strnjene teoretične in kritične smeri, temveč skupino dokaj raznorodnih teženj, ki jih družijo predvsem to, da premikajo težišče raziskovanja od dela na bralca in na proces branja, ali drugače rečeno, na bralčev odziv literarnemu delu. Avtorji, ki jih združujejo pod to oznako, izhajajo iz različnih teoretičnih orientacij od t. i. ameriške nove kritike (new criticism) in drugih območij širše pojmovanega formalizma prek fenomenologije, strukturalizma in psihoanalize do dekonstrukcije. Ameriški pregledi uvrščajo v to smer tudi nekatere evropske raziskovalce, zlasti tiste, ki so tako kot npr. W. Iser, močneje odmevali v angloameriškem prostoru. Oznaka »raziskovanje bralčevega odziva« je vsebinsko vsekakor širša, a teoretično najbrž nekoliko ohlapnejša kot »recepcijska estetika«. Njene najpogosteje obravnavane teme so odnos literarnih avtorjev do bralcev, pregled v delu impliciranih bralnih funkcij, tipologija realnih bralcev, opis bralčeve dejavnosti pri konstituiranju in podrobnejšem določanju pomena literarnega dela, odnos bralnih konvencij do interpretacije teksta, ipd.

V tako raznorodnem območju se je mogoče orientirati po tem, kako se pri zagovornikih različnih teoretičnih otenkov znotraj skupnega okvira žarišče pozornosti postopno odmika od dela in se prenaša na bralca oziroma na proces branja. Stališča raziskovalcev lahko razvrstimo med dve skrajni možnosti: na eno stran sodijo poskusi, da bi odkrili v literarnem tekstu nakazane prvine bralnih funkcij, ki še ostajajo delu imanentne, na drugo stran pa sodi radikalen odmik od teksta in dosleden prenos pomena v bralni proces ali v bralčevo duševnost. Te razlike v umeščanju pomena ali smisla oziroma njegovega konstituiranja pa spremlja tudi različen pogled na naravo in bistvo literature ter literarnega dela: če je na eni strani kljub upoštevanju bralčeve aktivnosti tekst v zadnji konsekvenci vendarle objektivno dan in ostaja nepogrešljiva opora za konstituiranje pomenske in vrednostne razsežnosti literature, pa na drugi strani bralčeva aktivnost ni več zgolj instrument za razumevanje teksta, temveč sama postane konstituens dela, vir njegovega pomena ali smisla in njegove vrednosti.

Umeščanje individualnih pozicij med ti dve skrajnosti lahko ilustrira delo ameriškega teoretika Stanleya Fisha. V spisu s programskim naslovom *Literature in the Reader: Affective Stylistics* (1970) ²² se distancira od »novokritičnega« in sploh od kakršnegakoli pozitivistično-formalističnega pogleda na literarno delo kot samostojno in popolno objektivno danost, katere analiza se strogo omejuje od tega, da bi se dotaknila tudi njegovega učinka na bralca. Fish pa ravno začenja z osnovnim vprašanjem, kako tekst deluje na bralca, in natančno analizira bralčeve zapovrstne odzive na tekstne elemente, s katerimi se srečuje v časovnem poteku branja. »Odziv« je zanj široka kategorija: zajema vse bralčeve dejavnosti, spodbujene od teksta, ki se iztekajo v konstituiranje pomena. Pomen ni identičen z informacijo ali sporočilom teksta, temveč je sporočilo samo del pomena; njegova sestavina so tudi bralčevi

odzivi na tekst, tako da je pomen pravzaprav celoten bralni doživljaj v vsem svojem poteku z vsemi stranpotmi in peripetijami vred. Pomen torej ni nekaj statičnega, kar je zajeto v tekstu, temveč je dinamičen proces, dogajanje med tekstom in bralčevo zavestjo, ki poteka ob polni bralčevi udeležbi. Na možni ugovor, da raziskava učinkov pelje proč od objektivno danega predmeta k fragmentarnim vtisom različnih bralcev, odgovarja Fish, da je objektivnost teksta zgolj iluzija, da pa je kljub različnosti bralcev mogoče dokaj eksaktno prikazati njihove odzive. Bralec, o katerem je tu govor, namreč ni ne empirično individualen ne povsem abstrakten, temveč nekakšen križanec med njima, teoretičen konstrukt. Fish ga imenuje »informirani bralec«, ker je lingvistično, semantično in literarno kompetenten: obvlada pravila, ki omogočajo rabo jezika, v katerem je napisan tekst, ima izkušnje, skupne mnogim bralcem dane dobe in okolja, ki napeljujejo razumevanje v določeno semantično smer, in pozna specifične značilnosti in funkcije literarnih sredstev. Vse to omejuje okvir možnih bralčevih odzivov, jih normalizira in jih dela predvidljive.

Pozneje je Fish še zaostрил svoja stališča, tako da je prestavil konstituiranje pomena povsem na bralčevo stran. V spisu *Interpreting the Variorum* (1976)²³ je ob dvoumnih mestih v Miltonovi poeziji in ob težavah, s katerimi se ubadajo njihovi komentatorji, prišel do sklepa, da je namen takšnih mest ravno to, da jih bralec izkusi kot nejasna ali nedeterminirana. Če to prenesemo na obravnavo branja in razumevanja nasploh, se izkaže, da mora biti v njenem središču bralčeva dejavnost, toda ne tako, kot da pelje k pomenu, ki je lociran nekje zunaj nje, temveč tako, da že sama ima pomen oziroma ga ustvarja. Pomen torej ni nekaj, kar je spravljeno v umetniškem izdelku, temveč se ustvarja z bralnim izkustvom. To pa je mogoče zaradi tega, ker so bračeve dejavnosti v vseh svojih elementih interpretativne: to je postavljanje, zavračanje, spreminjanje domnev, sklepov, sodb, to so trditve, vprašanja, odgovori, s katerimi se med branjem, v njegovem časovnem poteku, sproti konstituiranje pomen kot proces.

Če torej pomen ne izhaja iz teksta, se je treba vprašati, ali morda ne izhaja iz avtorjeve intencije, ali ni torej razumevanje njeno realiziranje. To drži le tedaj, če intencije ne pojmujejo preozko, samo kot avtorjev smoter ali namen, temveč kot korelat celotnega bralčevega izkustva, vseh dejavnosti, ki sestavljajo proces razumevanja.

V literarni vedi je prej prevladovala predstava, da tekst in/ali avtorjeva intencija »proizvajata« interpretacijo. Fish to predstavo obrača in trdi, da interpretacija ustvarja avtorjevo intencijo in značilnosti teksta, s tem ko ustvarja pogoje, pod katerimi ju je sploh mogoče zaznati. Bralec vidi tisto, kar mu njegova interpretacijska načela dopuščajo videti, in to pripisuje tekstu in avtorjevi intenciji, ki sta tako funkciji interpretacijskega modela. Obstojata teksta in intencije ni mogoče verificirati po nobeni drugi poti kot z interpretacijskim aktom. Celo dozvedno apriorno dani, neodvisni tekstni elementi, kot npr. fonološki ali gramatični, so proizvodi prejšnjih interpretativnih aktov, ki pa se jih sedanjne branje praviloma ne zaveda. Torej ni izbire med objektivnostjo in interpretacijo, temveč le med nepriznано in samozavedajočo se interpretacijo. Ker po Fishu ni ne objektivnega teksta ne objektivne intencije, lahko trdi, da interpretacija proizvaja oboje, ali aforistično zaostreno, da bralec pri branju piše tekst.

Dejansko pa so značilnosti teksta, avtorjeve intencije in bralčevega izkustva simultane in tako povezane med seboj, da ni mogoče ugotoviti,

katera teh treh plati je prednostna in neodvisna od drugih dveh. Vse tri so aspekti interpretativnega akta. Vendar to dejstvo ne pelje v poljubnost ali v interpretacijsko anarhijo. Ta model namreč ne dopušča le variabilnosti interpretacij pri istem bralcu, ampak tudi stabilnost interpretacij pri različnih bralcih, in je zmožen pojasniti izvor obeh pojavov.

Informirani bralec vedno začena brati ob določenih predpostavkah, denimo o literarnozgodovinski in zvrstni določenosti branega teksta. Ob teh predpostavkah se odloči za določen izbor interpretacijskih strategij – to je, pravil in napotkov za interpretiranje, ki obstajajo pred dejansko interpretacijo, dasiravno so tudi same proizvod prejšnjih interpretativnih aktov – in nato z njimi izvaja akt branja, v katerem se konstituira pomen. Ob drugačnih predpostavkah se odloči za drugačen izbor strategij, s katerimi pri branju iste predloge proizvede drugačen pomen, ali v zaostreni formulaciji, drugačen tekst. Torej tudi identiteta ali različnost teksta nista objektivno dani, temveč sta odvisni od interpretacijskih strategij. Njihova učinkovitost se najbolje pokaže tam, kjer vztrajanje pri istem izboru strategij brez konca reproducira isti pomen; primer za to so stoletja krščanske eksegeze, v novejšem času pa praksa psihoanalitične kritike.

Vendar tudi izbor interpretacijskih strategij ni čisto individualna zadeva, ker bralci niso izolirani posamezniki, temveč pripadajo različnim interpretativnim skupnostim. Te so zadnja instanca, ki odloča o razumevanju in o konstituiranju pomena. Takšno skupnost sestavljajo ljudje, ki si delijo iste interpretacijske strategije. Skupnosti so relativno stabilne; s časom rastejo in propadajo, posamezniki prehajajo iz ene v drugo. Trajne so toliko kot interpretacijske strategije. Te pa niso niti naravne niti univerzalne; za človeško naravo je namreč konstitutivna samo zmožnost interpretiranja, načini pa so pridobljeni oziroma priučeni.

Model interpretacijskega procesa, kakršnega razvijajo Fish in še nekateri drugi teoretiki recepcije oziroma bralčevega odziva, se z odrekanjem objektivni danosti teksta in avtorske intencije odpoveduje dosežkom, ki so se v literarni vedi dotlej zdeli zagotovljeni in nepogrešljivi; med drugim ne omogoča niti razločevanja med estetsko vrednimi in manjvrednimi niti med literarnimi in neliterarnimi teksti. Ima pa to prednost, da se povezuje s pojmom komunikacije, ki ni samo menjavanje utrjenih, vnaprej izgotovljenih pomenov, temveč je ustvarjanje, v katerem pomeni sproti nastajajo.²⁴ Pri privržencih objektivne interpretacije in sploh scientificnih koncepcij literarne vede seveda izzivajo takšne zamisli kar najostrejšo kritiko. Toda ravno z njimi se omenjene teorije bralčevega odziva močno približujejo nekaterim stališčem v sodobni obči hermenevtiki. Kategorija interpretativnih skupnosti pri Fishu npr. kaže sorodnost s kategorijo komunikacijskih skupnosti pri Karlu Ottu Aplu in Jürgenju Habermasu; njegovi in njegovim sorodni pogledi na vlogo bralca in funkcijo branja pa so vzporedni tistim težnjam v literarni, filološki in tekstni hermenevtiki, predvsem v nemškem prostoru, ki jih danes najbolj izrazito zastopajo Manfred Frank, Uwe Japp in Ulrich Nassen²⁵ in jih avtorji sami ali pa tudi njihovi nasprotniki označujejo kot produktivno, divinacijsko hermenevtiko, hermenevtiko razvijanja smisla ipd.

Seveda pri tem ne smemo spregledati razlik. Nova literarna hermenevtika ne izhaja toliko iz bralske in kritiške prakse, temveč predvsem razvija podrobne teoretične modele branja in razumevanja, ki omogočajo natančnejšo in bolj argumentirano analizo, kakor so je zmožna izva-

janja večine ameriških teoretikov bralčevega odziva, ki so seveda marsikdaj aforistično zaostrena in retorično briljantna. Obstoju samega teksta se ne odpoveduje s tako radikalno gesto in ne absolutizira bralčeve ustvarjalnosti, temveč jemlje tekst kot nekaj a priori mnogoznačnega (Japp), kot znakovno tvorbo z neidentičnim, pod verigo označevalcev drsečim smislom (Frank – po Lacanu), ki vedno znova nastaja ali se precizira v vsakem novem stiku z bralcem. Kljub temu pa ostaja osnovna težnja enaka: opredeliti recepcijo kot prostor bralčeve ustvarjalnosti, ki jo sicer vodi ali usmerja tekst, vendar je v veliki meri svobodna.

OPOMBE

Razprava je predelan odlomek iz daljše študije o hermenevtiki v literarni vedi, namenjene za *Literarni leksikon*.

¹ Prim. Dolinar 1985, str. 1–18.

² Dolinar 1988, str. 33–42. – Prim. Kos 1983, str. 6; prim. tudi Gadamer-Boehm 1978.

³ Prim. pomen teh vidikov pri Platonu, Aristotelu, Horacu.

⁴ Prim. opis tega dogajanja pri Hansu Robertu Jaussu v: Jauss 1970, zlasti str. 154–168.

⁵ Gadamer 1960, predvsem prvi del z naslovom *Freilegung der Wahrheitsfrage an der Erfahrung der Kunst*, str. 1–161.

⁶ Gadamer 1960, drugi del – *Ausweitung der Wahrheitsfrage auf das Verstehen in den Geisteswissenschaften*, str. 162–360.

⁷ Heidegger 1927, zlasti poglavji 31. *Das Da-Sein als Verstehen* in 32. *Verstehen und Auslegung*. Prim. tudi Gadamer 1959.

⁸ Ta topos je izrecno formuliran na več mestih pri Schleiermacherju, izvira pa od Kanta in Friedricha Schlegla; prim. Schleiermacher-Kimmerle 1974, str. 50, 56, 83–84, 87, 108, 138 in pripadajoče opombe.

⁹ Glej predvsem: Gadamer 1967 a, b, c; Gadamer 1986.

¹⁰ Splošen prikaz recepcijske estetike je mogoče najti v več zbornikih in tematskih številkah revij, mdr.: Warning 1975; *Rezeptionsästhetik* 1975; Maricki 1978. – Posebej o Jaussu: Jauss 1978. – Nadaljnji razvoj te šole oz. metode je mogoče v grobem razbrati iz naslednjih publikacij: Grimm 1977; Konstantinović-Naumann-Jauss 1980.

¹¹ Jauss 1970. Naš prikaz se opira na drugo, razširjeno izdajo te razprave.

¹² Jauss 1970, str. 186 sl., in še v več poznejših spisih.

¹³ Jauss 1969.

¹⁴ Jauss 1973.

¹⁵ Jauss 1973, str. 386 sl.

¹⁶ Jauss 1977. Tu je objavljen samo prvi del zamišljene celote. Avtor ga je pozneje vključil v celotno izdajo monografije z enakim naslovom (Jauss 1982), v kateri je povzel ali združil vrsto svojih prejšnjih daljših študij.

¹⁷ *Studien zur Hermeneutik von Frage und Antwort* – drugi del monografije (Jauss 1982). Načelna teoretična stališča in del konkretnih izvajanj je avtor formuliral že v okviru delovne skupine Poetik und Hermeneutik: gl. Jauss 1981.

¹⁸ Prim. Iser 1970, 1972 a, 1976. Naš prikaz se opira predvsem na prvo delo in na razpravo Iser 1972 b, kjer je kratko skicirana problematika, ki jo je avtor podrobneje razvil v knjigi *Der Akt des Lesens* (Iser 1976).

¹⁹ Prim. Ingarden 1965, 1968.

²⁰ Reprezentativno delo te skupine je zbornik Naumann 1973, kjer sta poleg urednika Naumanna glavna sodelavca Dietrich Schlenstedt in Karlheinz Barck. – Gl. tudi Naumann 1984.

²¹ Naš prikaz se opira predvsem na zbornik Tompkins 1980 z uredniščno uvodno študijo in bibliografijo. Prim. tudi Suleiman-Crossman 1980.

- 22 V zborniku Tompkins 1980, str. 70–100.
 23 Prav tam, str. 164–184. – Fishovi teoretični eseji so zbrani tudi v knjigi Fish 1980 c.
 24 To zatrjuje sam avtor: gl. Fish 1980 b, str. 183.
 25 Prim. Frank 1977, 1980, 1982; Japp 1977; Nassen 1979, 1982, 1986.

LITERATURA

- DOLINAR 1985: Darko Dolinar: *Hermenevtika in interpretacija. Terminološki vidiki*. Primerjalna književnost, 8, 1985, št. 1, str. 1–18.
 DOLINAR 1988: Darko Dolinar: *Sodobna literarna veda in hermenevtika*. Primerjalna književnost, 11, 1988, št. 2, str. 33–42.
 FISH 1980 a: Stanley Fish: *Literature in the Reader: Affective Stylistics*. V: Tompkins 1980, str. 70–100.
 FISH 1980 b: Stanley Fish: *Interpreting the Variorum*. Prav tam, str. 164–184.
 FISH 1980 c: *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretative Communities*. Cambridge (Mass.), London, 1980.
 FRANK 1977: Manfred Frank: *Das individuelle Allgemeine. Textstrukturierung und -interpretation nach Schleiermacher*. Frankfurt, 1977.
 FRANK 1980: Manfred Frank: *Das Sagbare und das Unsagbare. Studien zur neuesten französischen Hermeneutik und Texttheorie*. Frankfurt, 1980 (suhrkamp taschenbuch wissenschaft, 317).
 FRANK 1982: Manfred Frank: *Textauslegung. V: Erkenntnis der Literatur. Theorien, Konzepte, Methoden der Literaturwissenschaft*. Stuttgart, 1982, str. 123–160.
 GADAMER 1959: Hans Georg Gadamer: *Vom Zirkel des Verstehens. V: Martin Heidegger zum 70. Geburtstag*. Pfullingen, 1959.
 GADAMER 1960: Hans Georg Gadamer: *Wahrheit und Methode*. Tübingen, 1960, 41975.
 GADAMER 1967 a: Hans Georg Gadamer: *Ästhetik und Hermeneutik. V: H. G. Gadamer: Kleine Schriften II*, Tübingen 1967, str. 1–8.
 GADAMER 1967 b: Hans Georg Gadamer: *Dichten und Deuten*. Prav tam, str. 9–15.
 GADAMER 1967 c: Hans Georg Gadamer: *Kunst und Nachahmung*. Prav tam, str. 16–26.
 GADAMER 1986: Hans Georg Gadamer: *Der »eminente« Text und seine Wahrheit*. Sprache und Literatur, 57, 1986, str. 4–10.
 GADAMER-BOEHM 1978: Hans Georg Gadamer, Gottfried Boehm (ur.): *Seminar: Die Hermeneutik und die Wissenschaften*. Frankfurt, 1978 (suhrkamp taschenbuch wissenschaft, 238); z uvodno študijo in bibliografijo.
 GRIMM 1977: Gunter Grimm (ur.): *Rezeptionsgeschichte. Grundlegung einer Theorie mit Analysen und Bibliographie*. München, 1977 (UTB, 691).
 HEIDEGGER 1927: Martin Heidegger: *Sein und Zeit. V: Jahrbuch für philosophische Forschung* 8, 1927. 15. pregledana izdaja Tübingen 1979.
 INGARDEN 1965: Roman Ingarden: *Das literarische Kunstwerk*. Halle 1931; 3., pregledana in razširjena izdaja Tübingen 1965.
 INGARDEN 1968: Roman Ingarden: *Vom Erkennen des literarischen Kunstwerks*. Tübingen, 1968.
 ISER 1970: Wolfgang Iser: *Die Appellstruktur der Texte. Unbestimmtheit als Wirkungsbedingung literarischer Prosa*. Konstanz, 1970, 41974 (Konstanzer Universitätsreden, 28).
 ISER 1972 a: Wolfgang Iser: *Der implizite Leser. Kommunikationsformen des Romans von Bunyan bis Beckett*. München, 1972 (UTB, 163).
 ISER 1972 b: Wolfgang Iser: *The Reading Process: a Phenomenological Approach*. New Literary History, 3, 1972. Nemška verzija z naslovom *Der Lesevorgang. Eine phänomenologische Perspektive*, v: Warning 1975, str. 253–276.

- ISER 1976: Wolfgang Iser: *Der Akt des Lesens. Theorie ästhetischer Wirkung*. München, 1976 (UTB, 636).
- JAPP 1977: Uwe Japp: *Hermeneutik. Der theoretische Diskurs, die Literatur und die Konstruktion ihres Zusammenhanges in den philologischen Wissenschaften*. München, 1977.
- JAUSS 1969: Hans Robert Jauss: *Paradigmawechsel in der Literaturwissenschaft*. Linguistische Berichte 3, 1969, str. 44–56. Tudi v: Žmegač, 1971, str. 274–290.
- JAUSS 1970: Hans Robert Jauss: *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*. Konstanz, 1967 (Konstanzer Universitätsreden, 3). Druga, razširjena izdaja v: Hans Robert Jauss: *Literaturgeschichte als Provokation*. Frankfurt, 1970, ³1973 (edition suhrkamp, 418), str. 144–207.
- JAUSS 1973: Hans Robert Jauss: *Racines und Goethes Iphigenie. Mit einem Nachwort über die Partialität der Rezeptionsästhetischen Methode*. Neue Hefte für Philosophie, 1973, zv. 4, str. 1–46. Tudi v: Warning 1975, str. 353–400.
- JAUSS 1977: Hans Robert Jauss: *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik. Band I. Versuche im Feld der ästhetischen Erfahrung*. München, 1977 (UTB, 692). Druga izdaja: gl. Jauss 1982.
- JAUSS 1978: Hans Robert Jauss: *Estetika recepcije. Izbor studija*. Beograd, 1978.
- JAUSS 1981: Hans Robert Jauss: *Zur Abgrenzung und Bestimmung einer literarischen Hermeneutik. V: Text und Applikation. Theologie, Jurisprudenz und Literaturwissenschaft im hermeneutischen Gespräch*. München, 1981 (Poetik und Hermeneutik, 9), str. 459–481.
- JAUSS 1982: Hans Robert Jauss: *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*. Frankfurt, 1982, ²1984.
- KONSTANTINOVIĆ-NAUMANN-JAUSS 1980: *Literary communication and reception. Communication littéraire et réception. Literarische Kommunikation und Rezeption*. Ur. Z. Konstantinović, M. Naumann, H. R. Jauss. Innsbruck, 1980 (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft. Sonderheft 46. Proceedings of the IXth Congress of the International comparative literature association, 2).
- KOS 1983: Janko Kos: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana, 1983.
- MARICKI 1978: Dušanka Maricki (ur.): *Teorija recepcije u nauci o književnosti*. Beograd, 1978. (Z uvodno študijo in bibliografijo.)
- NASSEN 1979: Ulrich Nassen: *Materiale Hermeneutik. V: U. Nassen (ur.): Studien zur Entwicklung einer materialen Hermeneutik*. München, 1979, str. 120–131.
- NASSEN 1982: Ulrich Nassen: *Statt einer Einleitung: Notizen zur philologischen Hermeneutik. V: U. Nassen (ur.): Texthermeneutik. Aktualität, Geschichte, Kritik*. Paderborn, München, Wien, Zürich, 1982 (UTB, 961), str. 9–22.
- NASSEN 1986: Ulrich Nassen: *Annotation zur deutschsprachigen philologischen und philosophischen Hermeneutik-Diskussion (1975–1985)*. Sprache und Literatur, 57, 1986, str. 62–71.
- NAUMANN 1973: Manfred Naumann (idr.): *Gesellschaft – Literatur – Lesen*. Berlin in Weimar, 1973, ³1975.
- NAUMANN 1984: Manfred Naumann: *Blickpunkt Leser. Literaturtheoretische Aufsätze*. Leipzig, 1984.
- REZEPTIONSÄSTHETIK 1975: *Rezeptionsästhetik – Zwischenbilanz*. Poetica. Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft, 7, 1975, zv. 3–4, str. 325–413, s prispevki H. R. Jaussa, K. Stierleja, H. U. Gumbrechta.
- SCHLEIERMACHER-KIMMERLE 1974: Fr. D.E. Schleiermacher: *Hermeneutik. Nach den Handschriften neu herausgegeben und eingeleitet von Heinz Kimmeler*. Heidelberg, 1959. Druga, popravljena in razširjena izdaja Heidelberg, 1974.
- SULEIMAN-CROSSMAN 1980: Susan R. Suleiman, Inge Crossman (ur.): *The Reader in the Text: Essays on Audience and Interpretation*. Princeton, 1980.
- TOMPKINS 1980: Jane P. Tompkins: *Reader-Response Criticism. From Formalism to Post-Structuralism*. Baltimore in London, 1980, ⁴1984. (Z uvodno študijo in bibliografijo.)

- WARNING 1975: Rainer Warning (ur.): *Rezeptionsästhetik. Theorie und Praxis.* München, 1975 (UTB, 303). (Z uvodno študijo.)
- ŽMEGAČ 1971: Viktor Žmegač (ur.): *Methoden der deutschen Literaturwissenschaft.* Frankfurt, 1971, ²1972 (Fischer Athenäum Taschenbücher, 2001).

Matejevo parabelo o desetih devicah (Mt 25, 1–13) zajemajo celovito koncipirani prevodi Evangelijev (Trubar, Dalmatin, Kastelec) in prevodi v lekcionarjih (Juričič, 1578; anonimus po Stapletonu, ok. 1600 – rokopis; Hren in Čandek, 1612; Schönleben, 1672). Prvi se enako kakor pri zgodbi o smrti Janeza Krstnika (Mt 14, 1–12) držijo Matejevega izvirnika, drugi lekcionarskih predlog, ki prirejajo začetek in konec Matejevega besedila in večinoma povzemajo vsebinske korekture po Vulgati. Protireformacijski prevodi se opazno opirajo na Dalmatinovega, ki pa je pri analiziranem vzorcu le priredba Trubarjevega. Ta je iznajdljivo obnavljal figuriranost izvirnika in »lahko okrasje« (ornatus facilis) celo nekoliko potenciral, nadaljnji prevodi so ga večji del ohranjali, v 17. stoletju ponekod reducirali. Ne glede na različne prispevke posameznih prevajalcev je torej mogoče sklepati, da so slovenski biblijski prevodi v 16. in 17. stoletju predvsem po Trubarjevi zaslugi ohranili večino izvirnikovih literarnih potez.

Majda Stanovnik

LITERARNOST
SLOVENSKEGA
BIBLIJSKEGA
PREVODA
V 16. in 17.
STOLETJU
II: Mt 25, 1–13.

2. Protireformacija: parabola o desetih devicah

Parabola o desetih devicah⁵ je v marsičem podobna zgodbi o smrti Janeza Krstnika (prim. Primerjalna književnost 12, 1989, št. 1, str. 1–22): tudi to je kratka, toda vsebinsko zaključena, fabulativno samostojna pripoved, z vidika celotnega Matejevega besedila še ena izmed številnih zgodb, ki niso neposreden sestavni del Jezusove biografije, to je evangelijevega pripovednega ogrodja. Kljub temu pa je, tako kakor zgodba o Krstnikovi smrti, povezana s celoto, le na drugačen način: spada namreč med zgodbe, ki so pomemben del Jezusovega nauka, povedanega v obliki pridig, sentenc in prispevkov.

Tudi v njej gre za opis, prepleten z dramatično neposrednim prikazom dejanja, ki poteka kot rezultat različnih, deloma ubranih, deloma nasprotujočih si hotenj udeležencev; njihove odločilne izjave navaja avtor v premem govoru, ki je čustveno razgiban, poln poudarkov in tu pretežno dialoški, oblikovan v figurah, imenovanih apostrofa, optatio in dehortatio. Uporablja torej menjajoče se, funkcionalno izbrane pripovedne perspektive, izdelane z ustreznimi elementi iz retoričnega repertoarja. Svoja, tj. avtorska stališča izraža nevsiljivo, indirektno, s kompozicijo in izdelavo celotnega besedila, to je, z gramatičnimi in foničnimi retoričnimi figurami, ki sodijo k »lahkemu okrasju« (ornatio facilis), ne z neposrednimi izjavami ali pomenskimi poudarki, izraženimi z »miselnimi figurami« ali s tako imenovanim »težkim okrasjem« (ornatio difficilis).

Kompozicijske in stilne podobnosti obeh odlomkov (Mt 14, 1–12 in Mt 25, 1–13) so pač posledica dejstva, da sta sestavini istega besedila, delo istega avtorja, pripovednika z izdelano tehniko fabuliranja. Razlike med njima pa izvirajo predvsem iz njune zvrstne različnosti. Zgodba o Krstnikovi smrti je namreč biografska pripoved, ki naj bi jo po avtorjevi intenciji razumeli kot neposredno, nepristransko poročilo o stvarnih, zgodovinskih dogodkih. Pripoved o desetih devicah in njihovih zadregah pred ženino svatbo pa je prilika ali parabola o vstopu v nebeško kraljestvo, torej razširjena prispevka, v kateri ničesar ne gre jemati samo v prvotnem, dobesednem pomenu, ampak je nasprotno vse treba razumeti predvsem v drugotnem, prenesenem, skritej pomenu: ta zgodba namreč ni poročilo o dogajanju, ki naj bi bilo pomembno ali zanimivo samo po sebi, temveč je pedagoški pripomoček – ilustracija in utemeljitev navodila za primerno ravnanje, opora za zaključni nauk.

Matej na to zvrstno razliko opozori, čeprav samo bežno. Poznavalcu prejšnjih delov njegovega evangelija pa ni težko dojeti, pri čem je, saj parabola v njih ni izjemna, ampak pogosto rabljena, značilna oblika, ki jo spremljajo tudi splošna pojasnila o namenu in funkciji prilik⁶ in včasih njihove konkretne razlage.⁷ Parabole, ki se ukvarjajo z enim izmed osrednjih pojmov in problemov krščanskega nauka – nebeškim kraljestvom, tj. abstraktnim, imaginarno-utopičnim končnim ciljem vsakega kristjana, so še posebno številne in opazne, saj se jih precej zvrsti že pred tisto o desetih devicah, nekaj pa tudi po njej.⁸

Začetek parabole o desetih devicah je zaznamovan podobno kakor začetek zgodbe o Krstnikovi smrti – s časovnim prislovom. Ta je predvsem zarez v pripovedi, prehod k drugi temi, saj je kot časovna orientacija tako splošen, da je vsebinsko komajda potreben. Funkcionalno se torej ujema z nekoliko obsežnejšim, formalno drugače izraženim, čeprav pomensko sinonimnim prislovnim določilom, ki začinja zgodbo o Krstnikovi smrti. Slovenski reformacijski prevodi (Trubarjev, Juričičev in Dalmatinov – prim. navedbe v prvem delu razprave: Primerjalna književnost 12, 1989, št. 1, str. 3 in 19) variantnost izvirnika večinoma ohranjajo, protireformacijski (anonimni po Stapletonu, Hrenov in Čandkov, Schönlebnov in Kastelčev, prim. navedbe prav tam) pa nadomeščajo izvirnikov »takrat« s frazo »v tistem času«, ki jo grško besedilo, latinski in nemški prevodi vsak v okviru svojih jezikovnih sredstev sicer pogosto rabijo, tako da spada med ustaljena biblijska rekla, v začetku parabole o desetih devicah pa ne. Med našimi reformacijskimi prevodi je pri tem izjema Juričičev, med protireformacijskimi Kastelčev. To pa pomeni, da celovito koncipirani biblijski prevodi – Hieronimov, Erazmov, Luthrov, Trubarjev, Dalmatinov in Kastelčev – upoštevajo stilno distinkcijo izvirnika, medtem ko lekcionsko koncipirani – Juričičev, anonimni po Stapletonu, Hrenov in Čandkov ter Schönlebnov, torej ravno tisti, ki Krstnikove zgodbe v svojih izborih evangeljskih odlomkov ne zajemajo, samovoljno zamenjujejo konkretno uporabljeno izvirnikovo formulo z drugo, uporabljeno v drugih zvezah:

	<i>Mt 25, 1</i>		<i>Mt 25, 1</i>
Matej:	Tóte	Juričič:	K unimu času
Hieronim:	Tunc	Dalmatin:	Tedaj
Erazem:	Tunc	Anonimus:	H teistimu času
Bridges:	Quo tempore	Hren-Čandek:	V unim istim času
Luther:	Denn	Schönleben:	V unim istim času
Trubar:	Tedaj	Kastelec:	Tadaj

Konec parabole pa ni samo stilistično, ampak tudi tipološko drugačen od konca zgodbe o Krstnikovi smrti: medtem ko se ta zaključí z vsebinsko zaokrožitvijo pripovedi – poročilu o prerokovi usmrtitvi je dodan še kratek epilog, informacija o njegovem pokopu in končnem poročilu Jezusu – se parabola zaključí z naukom, izpeljanim iz parabolične zgodbe. Nauk je retorično izoblikovan kot nagovor, poziv (apostrofa) s sentenčno, svarilno-poučno vsebino. Obe figuri, apostrofa in sentenca, veljata za retorični sredstvi, ki primerno označujeta zarez v pripovedi, v tem primeru zaključek vsebinsko zaokroženega odlomka.

Prevodi se tu razlikujejo še bolj opazno, saj gre pri nekaterih za izrazito vsebinsko redukcijo izvirnika. Že v Hieronimovem je zaključna sentenca skrajšana, v njej je opuščena prilastkov odvisnik, ki pojasnjuje, na katero uro oziroma na kateri prihodnji dogodek je treba budno pazi-

ti. Enako so okrnjeni tudi slovenski protireformacijski prevodi, ki so se očitno opirali na kanonizirano besedilo *Vulgate*, medtem ko so se reformacijski po Erazmovem in Luthrovem zgledu držali izvirnika:

Mt 25, 13

- Matej: Gregoreíte oún, hóti ouk oídate tèn heméran oudè tèn hòran *en hêi ho Hyiôs tou anthrópou érchetai.*
- Hieronim: Vigilate itaque, quia nescitis diem, neque horam.
- Erazem: Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam, *in qua Filius hominis veniet.*
- Bridges: Propterea sitis vigilantes, quippe quod illum Neuve diem, neuve horam illam cognoscitis *in qua Filius est hominis venturus.*
- Luther: Darumb wachtet denn jr wisset weder tag noch stund *in welcher des menschen Son komen wird.*
- Trubar: Obtú čujte, zakaj vi ne vejste tiga dne inu te vure, *v kateri ta Sin tiga človeka pride.*
- Juričič: Zato čujte, zakaj ne znate dne ni ure, *v kateri ta Sin Človeški pride.*
- Dalmatin: Zatu čujte, zakaj vi ne veste tiga dne inu ure, *v kateri tiga Človeka sin pride.*
- Anonimus: Zategavolo vahtajte, zakaj vi ne veste tega dne, malo mene te ure.
- Hren-Čandek: Taku tedaj čujte: zakaj vi ne veste ni dne, ni ure.
- Schönleben: Taku tedaj čujte: zakaj vi ne veste ni dne, ni ure.
- Kastelec: Čujte tedaj, zakaj vi ne vejste ne dneva, ne ure.

Opustitev omembe »človekovega sina«, ki je metonimično-parafrazična oznaka za Jezusa in hkrati diskretna razlaga celotne parabole, se zdi pri protireformacijskih prevajalcih presenetljiva. Prav ta odvisnik namreč na kratko, brez racionalistične razlage, vendar povsem razvidno nakaže analognost med osrednjo osebo v paraboli, ki je dotlej imenovana »ženin«, in »človekovim sinom«, tj. Jezusom. Poleg tega pa zaključno pojasnilo, za koga v paraboli dejansko gre, tudi kompozicijsko zaokroža besedilo, ki v uvodnem stavku neposredno za časovnim prislovom »tedaj« opozarja, da bo tisto, kar bo povedano v zvezi z nebeškim kraljestvom, treba razumeti kot prispodobno.

Uvodni stavek pa je v naših lekcionarsko koncipiranih prevodih spremenjen kar pri treh komponentah: pri že prej omenjenem časovnem prislovu kot uvodni zarezi, pri opozorilu na parabolični značaj nadaljnjega besedila in končno s samovoljnim dodatkom – pojasnilom, da gre za priliko, ki jo Jezus govori učencem-apostolom, česar izvirnik tu ne omenja. Matejevo opozorilo, da bo naslednji odlomek evangeljskega besedila parabola, je izraženo z omembo podobnosti. Tega se držijo Hieronimov, Erazmov in Luthrov, med slovenskimi Trubarjev, Juričičev, Dalmatinov in Kastelčev prevod. Hrenov in Čandkov ter za njunim tudi Schönlebnov pa nadomestita pretehtano, umerjeno izbrani izraz podobnosti z nasilnejšim, pretiranim izrazom enakosti – parabolo torej spreminjata v identifikacijo, čeprav jo v dodatku, za katerega ni opore v izvirnem besedilu, imenujeta »prigliha«, tj. primera:

Mt 25, 1

- Matej: Tóte homoiothésetai he basileía tòn ouranôn déka parthénois [...]

Hieronim:	Tunc <i>simile erit</i> regnum coelorum decem virginibus: [. . .]
Erazem:	Tunc <i>simile fiet</i> regnum coelorum decem virginibus, [. . .]
Bridges:	Virginibus <i>simile esse</i> decem quo tempore <i>fiet Regnum coelorum</i> , [. . .]
Luther:	Denn wird das Himmelreich <i>gleich sein</i> zehen Jungfrauen [. . .]
Trubar:	Tedaj <i>bode</i> tu nebesku kraljevstvu <i>perglihanu</i> desetim Dečlom [. . .]
Juričič:	Kunimu času, je govoril Jezus k svojim Jogrom: To Nebesko Kraljeustvo <i>je priglihano</i> desetim Divicam [. . .]
Dalmatin:	Tedaj <i>bo</i> Nebesku krajlevstvu <i>glih</i> desetim Dečlam [. . .]
Anonimus:	H teistimu času je rekal Gospud Jezus eno takušno <i>pergliho</i> k svojim Jogram: [. . .]
Hren-Čandek:	V unim istim času, je Jezus leto <i>prigliho</i> k svojim Jogrom govoril: Tu Nebesku krajlevstvu <i>je enaku</i> desetim Divicam, [. . .]
Schönleben:	V unim istim času, je Jezus leto <i>prigliho</i> k svojim Jogrom govoril: Tu Nebesku krajlevstvu <i>je enaku</i> desetim Divicam, [. . .]
Kastelec:	Tadaj Nebesku krajlevstvu <i>bo glih</i> desetim divicam, [. . .]

Prevodi, v katerih začetek in konec obravnavane parabole nista ustrezno prevedena, ampak prirejena – to pa pomeni, da spreminjajo tudi njen kompozicijski okvir – se namesto na Matejev izvornik opirajo na drugačne predloge: Juričičev na Spangenbergovo postilo, protireformacijski morda na kakšen drug lekcionarski priročnik, katerega cilj ni bilo niti čisto natančno upoštevanje primarnega grškega besedila niti dosledno zvest prevod Hieronimove *Vulgate*. Vsebinski odmiki protireformacijskih prevodov od izvornika pa se vendarle opirajo predvsem na spremembe, ki jih je uveljavila takrat že kanonizirana *Vulgata*, in so morda Hieronimovo delo, čeprav nasprotujejo njegovemu načelu zvestega prevoda, verjetneje pa poseg katerega izmed poznejših prirejevalcev njegove latinske verzije. Taka je npr. že navedena opustitev »človekovega sina« v zaključnem stavku parabole: nekakšno kompenzacija, tj. razširitev izhodiščnega besedila z uvedbo nove osebe, pa najdemo v sklepnem delu prve stavčne periode. V tej so za že naštetimi elementi, ki jih obsega ta Matejeva mojstrovina zgoščenega izražanja, navedene tudi osrednje osebe, namreč »deset devic« in »ženin«, ki mu *Vulgata* dodaja še »nevesto«. Ta dodatek povzemajo vsi štirje slovenski protireformacijski prevodi, medtem ko se vsi trije reformacijski spet držijo izvornika, tako kakor Erazmov in Luthrov:

Mt 25, 1

Matej:	[. . .] déka parthénois, haftines laboûsai tâs lampâdas hautôn, eksêlthon eis apântesin tou nymphíou.
Hieronim:	[. . .] decem virginibus: quae accipientes lampades suas, exierunt obviam sponso et sponsae.
Erazem:	[. . .] decem virginibus, quae sumptis lampadibus suis exierunt in occursum sponso.

Bridges:	Virginibus [. . .] decem [. . .] quae lampadibus sibi sumptis // Egrediendo suis, tendunt occurrere sponso.
Luther:	[. . .] zehen Jungfrawen die jre lampen namen vnd giengen aus dem Breutgam entgegen.
Trubar:	[. . .] desetim Dečlom, kir so vzele suje Lampe, inu gredo [2, 3 so šle] vunkaj timu Ženinu pruti.
Juričič:	[. . .] desetim Divicam, katere so vzele svoje Lampe, inu so izašle proti Ženinu.
Dalmatin:	[. . .] desetim Dečlam, katere so svoje Lampe vzele, inu so šle vunkaj pruti Ženinu.
Anonimus:	[. . .] desetim Divicom, katere neh lampe vzamejo, no gredo Vunkaje, temu ženinu no Nevesti protej.
Hren-Čandek:	[. . .] desetim Divicam, katere so svoje lampice vzele, inu so šle vunkaj pruti Ženinu inu Nevesti.
Schönleben:	[. . .] desetim Divicam, katere so svoje lampice vzele, inu so šle vunkaj pruti Ženinu inu Nevesti.
Kastelec:	[. . .] desetim Divicam, katere so svoje lampice vzele, inu so šle vunkaj pruti ženini, inu nevesti.

Prevodi, ki v zadnjem stavku izpuščajo »sina človekovega«, v prvem dodajajo »nevesto« in večinoma še »Jezusa« ter njegove »jogre«. Spremembe v seznamu nstopajočih oseb so torej v njih glede na besedilo izvirnika večje in pomenljivejše kakor v tistih prevodih zgodbe o Krstnikovi smrti, ki opuščajo le pojasnjevalno omembo Herodovega brata Filipa (prim. Primerjalna književnost 12, 1989, št. 1, str. 5-6):

	<i>Mt 25, 1</i>		<i>Mt 25, 13</i>	
Matej:	- ho nymphíos	-	ho Hyiðs toú anthrópou	-
Hieronim:	- sponsus	sponsa	-	-
Erazem:	- sponsus	-	Filius hominis	-
Bridges:	- sponsus	-	Filius hominis	-
Luther:	- der Breutgam	-	des menschen Son	-
Trubar:	- ženin	-	Sin tiga človeka	-
Juričič:	Jezus Ženin	-	Sin Človeški	Jogri
Dalmatin:	- Ženin	-	tiga Človeka Sin	-
Anonimus:	Jezus ženin	Nevesta	-	Jogri
Hren-Čandek:	Jezus Ženin	Nevesta	-	Jogri
Shönleben:	Jezus Ženin	Nevesta	-	Jogri
Kastelec:	- ženin	nevesta	-	-

Te spremembe pa vendarle posegajo bolj v oporišča za razumevanje parabole kakor v njen fabulativni potek. Zanj namreč niso bistvene niti opuščene niti dodane osebe, odločilne so konstantne, ki jih ohranjajo vsi prevodi; k tem sodi med individualnimi, tj. pravkar navedenimi osebami »ženin«, in med kolektivnimi »device«.

Značilno je, da v paraboli – nasprotno kakor v biografski zgodbi, v kateri nastopajo Janez Krstnik, Herod in Herodiada – nobena oseba, razen dodanega »Jezusa«, nima lastnega imena, ki bi jo označevalo kot individuum. Vse so navedene z obćimi imeni, ki opredeljujejo njihovo vlogo v posebnem življenjskem položaju ali dogodku – pri svatbi ali poroki: na eni strani moški protagonist, »ženin«, na drugi strani ženski

zbor, »device«. Medtem ko je ženina udeležba pri svatbi nujna in nesporna, pa je udeležba devic negotova, samo deloma in pogojno nujna, saj gre v paraboli prav za zaplet med odhodom in prihodom tja. Parabolična zgodba opisuje potek in vzroke tega zapleta, toda avtor preide k zgodbi šele potem, ko kolektivni subjekt, tj. device, razčleni v dve številčno enaki, sicer pa različni, po odločilni lastnosti celo nasprotni si skupini. Različni sta si po opremljenosti – prva skupina ima svetilke nalite z oljem in je zato pripravljena iti na svatbo tudi sredi noči, druga v svetilkah nima olja in zaradi tega prihod na svatbo zamudi. Vzrok za oskrbljenost ali neoskrbljenost z oljem je po avtorjevi navedbi izključno subjektiven, udeležba pri svatbi je torej odvisna od lastnosti, ki jo nekatere device imajo, druge pa ne. Matej jo opiše z jezikovnim sredstvom, ki je v njegovih besedilih redko, izjemno – z epiteto, ali natančneje, z vsebinsko antitetičnim parom kakovostnih pridevnikov. Epitetonezo uporabi poudarjeno, v posebnem stavku, pravzaprav eliptičnem priredju, ki je izoblikovano kot antitetični paralelizem ali antitheton in ga ohranjajo vsi prevodi:

Mt 25, 2

Matej:	Pénte dè êsan ex autôn phrónimoi, kaì hai pénte moráí.
Hieronim:	Quinque autem ex eis erant fatuae, et quinque prudentes.
Erazem:	Quinque autem ex eis erant fatuae, et quinque prudentes.
Luther:	Aber fünff unter jnen waren töricht und fünff waren klug.
Trubar:	Ampak pet iz tih so bile nore, inu pet so bile modre.
Juričič:	Ali pet je zmej nih bilo priprostih, inu pet modrih.
Dalmatin:	Ali pet mej nimi so bile nore, inu pet so bile modre.
Anonimus:	Ampak pet je bilo mej nimi norčastih, inu pet je bilu zastopnih no modrih.
Hren-Čandek:	Ali pet mej nimi so bile nore, inu pet so bile modre.
Schönleben:	Ali pet mej nimi so bile nore, inu pet so bile modre.
Kastelec:	Ali pet mej nimi so bile nore, inu pet so bile modre.

Tu se prevodi v različne jezike iz različnih obdobij kompozicijsko in vsebinsko skoraj popolnoma ujemajo, razhajajo se le v nekaterih nadržnostih in pomenskih otenkih. Erazmov npr. v ničemer ne popravlja Hieronimovega, tako da je navedeni stavek v njunih latinskih verzijah identičen. Luther je ponovitvi besede »fünff« dodal tudi z njo povezano ponovitev pomožnega glagola »waren«, tako da je eliptično priredje z deloma istim nastavkom za povedkovo sintagmo razvezal v docela izdelano priredje s popolnim paralelizmom členov (*fünff waren töricht und fünff waren klug*). Trubar je to Luthrovo konstrukcijo prevzel in jo retorično dopolnil še s paralelno-antitetično izbranim pridevniškim parom »nore – modre« izraza si vsebinsko nasprotujeta, zvočno pa

se po večini glasov ujemata; dvozložna asonanca tvori učinkovit homioptoton. Paralelistični antitheton »pet so bile nore in pet so bile modre« je tako učinkovit, da ga je kljub gramatično-morfološki neustreznosti, ki jo je v duhu današnje rabe popravil že Juričič in za njim anonimni prevajalec, prevzela večina nadaljnjih prevodov, od Dalmatinovega do Kastelčevega. Izjemi sta spet Juričičev, ki ima namesto »nore« pridevnik »preproste«, in anonimni, ki po Hieronimovem zgledu – ta namreč variira »prudentes« (Mt 25, 2; 4; 9) s »sapientes« (Mt 25, 8) – uvaja sinonimijo »zastopne no modre« ter variira oznaki »norčaste« in »preproste«.

Slovenski prevodi se torej prek Trubarjevega zgledujejo po Luthrovem prav tam, kjer glede na možnosti svojega jezika stopnjuje retorično učinkovitost izvirnika in latinskih prevodov. Kaže, da se Trubar za prevzem Luthrove gramatične konstrukcije in za njeno učinkovito podkrepitev s homioptotonom ni odločil naključno, ampak sta ga pri tem vodila poznavanje retoričnih vzorcev in izrazit posluš za zvočno okrasje, s katerim je svoje prevode dopolnjeval, kjer se mu je za to ponudila priročnost v slovenskih stavčnih konstrukcijah in besednem gradivu.

Luthrovih prevajalskih rešitev namreč ni prevzemal kar vsevprek. To je videti npr. pri kolektivnih osebah, predvsem pri »prodajalcih olja«, ki jih je edino Luther imenoval kratko in neposredno z enim samim samostalnikom (Kremern), medtem ko so drugi ohranili izvirnikov obsežnejši, arhaični opis s prilastkovim odvisnikom, analognim opisu Herodovih gostov kot »tistih, ki so sedeli pri mizi«. Zanimivo pa je, da razen Dalmatina nihče izmed poznejših slovenskih prevajalcev ni prevzel Trubarjevega poimenovanja druge, osrednje kolektivne osebe kot mladostno opredeljenih »dečel«; označili so jih z izvirniku pomenško bližjim izrazom »device«, ki poudarja spolno nedotaknjenost udeleženk svatbe:

	<i>Mt 25, 1</i>	<i>Mt 25, 9</i>
Matej:	hai parthénoi	hoi poloúntes
Hieronim:	virgines	ei qui vendunt
Erazem:	virgines	vendentes
Bridges:	virgines	ei qui vendunt
Luther:	Jungfrauen	Kremern
Trubar:	dečle	ti kir prodajo
Juričič:	device	ti kir predaje
Dalmatin:	dečle	ti kir prodajo
Anonimus:	device	ti kateri predajajo
Hren-Čandek:	device	ti kir predajo
Schönleben:	device	ti kir predajajo
Kastelec:	device	ti kir predajajo

»Device« je vpeljal že Juričič, ki je v komentarju k paraboli, tj. v prevodu Spangenbergovega besedila, za »tiste, ki prodajajo« nasprotno kakor v prevodu Matejevega besedila – pač zvest obema variantama – tudi uporabil preprostejšo in natančnejšo sintagmo »olnasti kramarji«. ⁹

Poznejši slovenski prevodi so prevzeli Trubarjeve izraze še za nekaj drugih ključnih pojmov in predmetov, npr. za nebeško kraljestvo, svetilke, olje in posode, čeprav deloma pravopisno modificirane, »lampe« pa v protireformacijskem stoletju deminutivizirane v »lampice«.

	Mt 25, 1	Mt 25, 1	Mt 25, 3	Mt 25, 4
Matej:	he basileía tòn ouranôn	hai	tò élaion	tà aggeía
Hieronim:	regnum coelorum	lampades	oleum	vasae
Erazem:	regnum coelorum	lampades	oleum	vasae
Bridges:	regnum coelorum	lampades	oleum	vasae
Luther:	Himmelreich	Lampen	Ole	gefessen
Trubar:	nebesku kraljevstvu	lampe	olje	posode
Juričič:	nebesko kraljevstvo	lampe	olje	posode
Dalmatin:	nebesku krajlevstvu	lampe	ojle	posode
Anonimus:	nebesku kraljevstvu	lampe	volej	posoda
Hren-Čandek:	nebesku krajlevstvu	lampice	ojle	posode
Schönleben:	nebesku krajlevstvu	lampice	ojle	posode
Kastelec:	nebešku krajlestvu	lampice	ojle	posode

Isto velja tudi za vsebinsko pomenljivi časovni prislov »opolnoči« (Mt 25, 6: Matej – méses dè nyktós; Hieronim in Bridges – media nocte; Erazem – medio noctis; Luther – zur Mitternacht; Trubar, Dalmatin, Hren in Čandek, Schönleben, Kastelec – ob pulnoči; Juričič in Anonimus – obpolnoči).

Nekatere druge Trubarjeve izraze, npr. »šraj«, »ohcet« in »vrata«, pa so zlasti protireformacijski prevodi nadomestili z drugimi, vendar ne vedno po principu zamenjave kalka z pravim prevodom:

	Mt 25, 6	Mt 25, 10	Mt 25, 10
Matej:	he kraugé	hoi gámoi	he thýra
Hieronim:	clamor	nuptiae	ianua
Erazem:	clamor	nuptiae	ianua
Bridges:	clamor	connubium	ianua
Luther:	geschrey	Hochzeit	die thür
Trubar:	šraj	ohcat	vrata
Juričič:	šraj	ohcet	vrata
Dalmatin:	šraj	ohcet	dauri
Anonimus:	šraj	ohcet	duri
Hren-Čandek:	vpij	ženitovajne	dauri
Schönleben:	vpij	ženitovajne	dauri
Kastelec:	vpij	ženitovajne	douri

V premih govorih vsi prevodi obnavljajo osnovne sintaktične vzorce izvirnika, z upoštevanjem nekaterih Hieronimovih, Erazmovih in Luthrovih modifikacij, in vzpostavljajo analogno zvočno okrasje. – Prvi premi govor (Mt 25, 6) bi glede na to, da je napovedan z oznako »vzklik«, lahko imeli za eksklamacijo; primerneje pa ga je označiti kot nagovor ali apostrofo, ker ne izraža osebnega čustvenega stališča, ampak prej dolžno, splošno uveljavljeno spoštovanje pomembne osebe, saj omenja le glasnost, tj. slišno poudarjenost čisto stvarnega naznanila o zapoznelem, pričakovanem in hkrati nepričakovanem ženinovem prihodu sredi noči ter kratek poziv devicam, naj mu gredo na proti.

Matej ima v njej oddaljeni homoiotelevton (*idouí – autoû*) in okrepljeno asonanco (*érchetai, exércheste eis*); Hieronim in Erazem analogno asonirata besede *ecce – exite ei*, poudarjeni vokal *e* in nepoudarjeni *i* pa to ponavljanje glasov še dopolnjujeta v besedi *venã*; Luther je zvočni

odmev ujel v besedah *gehet* – *entgegen*; Trubar je v tem kratkem asindefonu izoblikoval več prepletajočih se glasovnih ujemanj: *pole* – *gre*; *pojte* – *proti*; *sem kaj* – *vunkaj*; drugi slovenski prevodi so jih ohranili le deloma, ne da bi opuščene nadomeščali z drugimi.

Nadaljnji štirje premi govori so povezani v dva kratka dialoga: v prvem nespametne device prosijo pametne za olje, v drugem prosijo žena, naj jim odpre vrata, obakrat pa jih nagovorjene osebe zavrnejo. Evfonični postopki so v obeh parih optacije in dehortacije podobni, pri Trubarju npr. *daŕte* – *zakaj* (Mt 25, 8); *nom inu vom*: *pojdite inu kupite* (Mt 25, 9). Te Trubarjeve zvočne paralelizme so nekoliko modificirane in reducirane povzemali vsi poznejši tu upoštevanji slovenski prevodi.

Trubar je po Luthrovem zgledu izoblikoval v slovenščini še eno figuro, ki jo sicer ohranjajo vsi prevodi, vendar v nekoliko različnih gramatično-oblikovnih variantah. Matej je oba prema govora nespametnih devic, tj. obe optaciji, napovedal preprosto, samo z enim glagolom, medtem ko je oba odgovora, tj. dehortaciji, poudaril s tavitološko napovedjo, v kateri je uporabil po dva glagola dicendi, med njima enega v deležniški obliki. Analogno sta v skladu z latinskimi jezikovnimi konvencijami ravnala Hieronim in deloma Erazem. Luther, Trubar in za njim drugi slovenski prevajalci pa so deležniško konstrukcijo, ki se jim je očitno zdela tuja ljudski nemščini in neizumetničeni slovenščini, spremenili v vezalno priredje:

	<i>Mt 25, 8</i>	<i>Mt 25, 9</i>
Matej:	eïpon	apekrithesan, légousai
Hieronim:	dixerunt	responderunt, dicentes
Erazem:	dixerunt	responderunt
Bridges:	aiunt	responderunt, dicentes
Luther:	sprachen	antworten und sprachen
Trubar:	praujo [² so djale ³ so odgovorile]	odgovore inu praujo
Juričič:	so rekle	so odgovorile rekoč
Dalmatin:	so djale	so odgovorile, inu so djale
Anonimus:	praujo	antvertujo no praujo
Hren-Čandek:	so djale	so odgovorile, inu so rekle
Schönleben:	so djale	so odgovorile, inu so rekle
Kastelec:	so djale	so odgovorile, inu so rekle

	<i>Mt 25, 11</i>	<i>Mt 25, 12</i>
Matej:	légousai	apokritheïs eïpen
Hieronim:	dicentes	respondens ait
Erazem:	dicentes	respondens ait
Bridges:	dixerunt	rettulit, aiens
Luther:	sprachen	antwortet und sprach
Trubar:	praujo	¹ odgovori inu pravi [^{2, 3} je odgovoril inu je djal]
Juričič:	govoreč	odgovorivši je rekal
Dalmatin:	so djale	je odgovoril, inu je djal
Anonimus:	praujo	antvertuje no pravi
Hren-Čandek:	so djale	je odgovuril, inu je rekal
Schönleben:	so djale	je odgovuril, inu je rekel
Kastelec:	so djale	je odgovuril, inu je rekel

Matejeva raba te figure – tautologije – je spet natančno odmerjena, saj indirektno opozarja na različno tehtnost, ki jo avtor pripisuje zahtevama, tj. optacijama, in zavrnitvama, tj. dehortacijama: optaciji sta kot prema govora samo napovedani, dehortaciji sta napovedani tautološko, tj. poudarjeno. Poudarka navajata k sklepu, da so stališča pametnih devic in Jezusa, ki s ceremonialno napovedanimi besedami zavračajo ne-utemeljene zahteve, veliko tehtnejša in odločilnejša od stališč in dejanj nespametnih devic, ki neupravičeno zahtevajo olje in udeležbo pri svatbi. Tak pomen tautološkega poudarka je očitno razbral predvsem Erazem, ki ga je še domislil in pri tem seveda modificiral: s tautologijo je poudaril samo ženino dehortacijo in tako ženina, tj. Jezusa, med nastopajočimi osebami postavil v posebno kategorijo, ker pametnih devic ni izenačil z njim, pač pa jih je kljub različnosti ohranil v isti kategoriji kakor nespametne.

Prevodi tega tautološkega poudarka se ločijo še v neki nadrobnosti. Matej rabi v napovedih obeh dialoških sklopov optacije in dehortacije po tri različne napovedovalne glagole – vsebinski tautologiji dodaja torej še formalno sinonimijo. Enako ravnajo poleg poznejšega Bridgesa tudi vsi trije slovenski prevodi iz 17. stoletja, ki rabijo glagole »dejati«, »odgovoriti« in »reči«. Hieronim se enkrat odloči za ponovitev (Mt 25, 8 in 9), enkrat za sinonimijo (Mt 25, 11 in 12: glagoloma »dicere« in »respondere« doda še »aire«), podobno Juričič, ki izrazoma »reči« in »odgovoriti« (Mt 25, 8 in 9) v drugem dialogu doda glagol »govoriti« (Mt 25, 11 in 12). Luther se obakrat odloči za ponovitev, ne za sinonimijo (»sprechen« in »antworten«), po omahovanju v prvih dveh natisih (1555 in 1557) se v zadnjem (1582) odloči tako tudi Trubar (»odgovoriti« in »praviti«), podobno nato Dalmatin (»dejati« in »odgovoriti« in anonimni prevajalec Stapletonovega evangelistarja (»praviti« in »antwortovati«).

Trubar in Dalmatin sta torej poznala retorični učinek ponovitve, ki se zdi samo z vsebinskega vidika nepotrebna, medtem ko so Hrenov in Čandkov, Schönlebnov in Kastelčev prevod na koncu obravnavane parabole, pri optaciji, ki se začenja z apostrofo »Gospod, gospod«, ta učinek prezrli in ponovitve iste besede niso upoštevali. S tem so opustili figuro epizeuksis ali geminacijo:

Mt 25, 11

Matej:	Kýrie, Kýrie, ánoixon hemín.
Hieronim:	Domine, domine, aperi nobis.
Erazem:	Domine, Domine, aperi nobis.
Bridges:	Domine, O Domine, [. . .] Aperito nobis.
Luther:	Herr Herr thu uns auff.
Trubar:	Gospud, Gospud, odpri nom.
Juričič:	Gospod, gospod, odpri nam.
Dalmatin:	Gospud, gospud, odpri nam.
Anonimus:	Gospud, Gospud, odpri nam gori!
Hren-Čandek:	Gospud, odpri nam.
Schönleben:	Gospud, odpri nam.
Kastelec:	Gospud odpri nam.

Na dobesedni ravni je parabola o desetih devicah v primeri z zgodbo o Krstnikovi smrti banalna, nič kaj pretresljiva pripoved, še posebno, če razumemo »device« kot »dečve«, »dekleta« ali »družice«, tj. le kot priče, ne kot udeleženke svatbe ali poroke – v smislu Jezusove zahteve

po strogo monogamnem zakonu. Spričo Matejeve lakoničnosti pa jih je zlasti takrat, kadar odlomek ni v kontekstu celotnega evangelija, vendarle mogoče razumeti tudi kot Jezusove partnerke pri poroki, ki v tem primeru seveda ni monogamna, ampak poligamna. Možnost takega razumevanja nakazujejo in ga hkrati zavračajo zlasti katoliški prevodi, ki »devicam« in »ženinu« mimo izvirnika dodajajo še »nevesto«. Na ravni prenesenega pomena celotne razširjene prispodobe pa postane banalnost kontrastna, čeprav spet le indirektna antiteza pomembnemu vprašanju – kako naj vernik ravna, da si bo omogočil vstop v nebeško kraljestvo, ne pa obstal pred njegovimi zaprtimi vrati.

Na ključni točki – analogiji med »ženinom« in »človekovim sinom«, tj. Jezusom – pojasnjuje preneseni pomen že Matejevo besedilo, za natančnejšo razlago vseh elementov parabole pa je poskrbela katoliška eksegetična tradicija, ki so jo prek lekcionarjev in postil upoštevali tudi reformatorski, ne samo protireformatorski pridigarji in prevajalci. Luther npr. svojemu prevodu dodaja opombo z razlago, kaj so svetilke in kaj posode za olje,¹⁰ Trubar svojemu – razen v prvi izdaji – pojasnilo, kako je treba razumeti »device«,¹¹ Dalmatin po Luthrovem zgledu pojasnjuje pomen svetilk in posod za olje.¹² Najpodrobnejšo razlago oseb, predmetov, pojmov in dogajanja v obravnavanem besedilu pa ima Juričičev prevod,¹³ saj je Spangenbergova postila neprimerno daljša od Matejeve parabole: ženin je »Jezus Kristus, sin božji«, nevesta, ki sicer v prevodu Matejevega besedila sploh ni omenjena, je v prevodu Spangenbergove razlage razkrita kot »sveta krščanska katoliška cerkev«. Device so »krščeni«, tj. kristjani, in sicer modre device »pravi krščeni«, »preproste« ali nespametne device pa »hinavci«, »krščenikova duša« je namreč »duhovna devica« in kot taka vendarle tudi »božja nevesta«. »Lampe« so »dobra dela in krščansko življenje«, »olje« je »vera in upanje na dobroto in milost božjo«, »posode za olje« so »človeška srca in vesti, v katerih se vera hrani«. »Spanje«, v katero se device pogreznjejo med čakanjem ženinovega prihoda, je razloženo na dva načina, kot »telesno« ali kot »duhovno« spanje: »telesno spanje« je naravna smrt, ki traja do obujenja od mrtvih na sodni dan, »duhovno spanje« je pozabljenje na boga, nevernost, pogreznjenost v temo in zmoto. »Šraj« je klic k vstajenju in sodbi, »polnoč« je »ura naše smrti ali sodni dan«. – Tudi števili deset in pet nista naključni: desetica, ki je povezana z vsemi devicami, tj. kristjani, meri na deset božjih zapovedi, ki so obvezno življenjsko vodilo vsakega kristjana; petica, ki se prav tako povezuje z obema skupinama devic oziroma kristjanov, meri na pet čutov, ki določajo okvirje vsega človeškega življenja: skozi »gledanje, slisanje, obdižanje, poskušanje in dotikanje« pride v človeško srce vse dobro in vse hudo. – Tu se uveljavi odločilna lastnost devic/kristjanov, modrost: tisti, ki čutne zaznave sprejemajo pametno in razumno, predvsem pa pošteno, delajo dobra dela, verujejo v milost božjo, torej krščansko živijo in so zato pripravljeni na časovno nepredvidljivi, vedno nenapovedani vstop v nebeško kraljestvo. Tisti, ki sprejemajo svoja čutna spoznanja brez modrosti in razumevanja, »živijo kakor divje beštje in nezastopna živina«, to je »drzno, divje in grdo«, ne pazijo in ne mislijo, kaj govorijo in delajo, s slabim zgledom »pohujšujejo in blaznijo vse ljudi« in »jih zapeljujejo k mnogoterim grehom«.

Preneseni pomen prilike o desetih devicah je torej natančno pojasnjen šele v dodatnih razlagah, medtem ko v Matejevem evangeliju prispodoba ni sestavljena logiciščno. Analogija med nebeškim kraljestvom in devicami, pravzaprav njihovo pripravljenostjo za svatbo, je na-

mreč v uvodnem in zaključnem stavku samo nakazana, se pravi eliptična, saj dejansko ne gre za nebeško kraljestvo in njegove značilnosti, ampak za problem vstopa vanj, ki ga ponazarja problem udeležbe devic pri ženinovi skrivnostni, konspirativni polnočni svatbi. Prispodoba potemtakem ni izoblikovana racionalistično, čeprav je njen osrednji namen prav opozorilo k razumnemu ravnanju. Poetična pa tudi ni. Čeprav na ravni prenesenega pomena govori o mistično religiozni problematiki, je na ravni prvotnega pomena izrazito pragmatična, preprosto poučna in svarilna: kot uspešno in odobravanja vredno kaže preudarno, celo preračunljivo ravnanje, ki bi ga lahko imeli tudi za sebično; kot neuspešno in zato nepriljubivo pa kaže lahkomišelnost pričakovanje, da bodo tisto, za kar se iz lenobe in zanikrnosti ne potrudimo zase storiti sami, za nas sočutno storili drugi. Zanimivo je, da Spangenbergova razlaga razvija teološke implikacije parabole z uporabo splošno razumljivega seksualno-moralističnega izrazoslovja in analogij. »Krščenike«, tj. kristjane, razlaga kot »device«, češ da je »slehernega krščenika duša duhovna devica in božja nevesta, po tej veri Kristusu zaročena«, medtem ko so tiste device, ki poslušajo človeški nauk namesto božjega, »duhovne prešuštnice pred Bogom«. ¹⁴ Prav ta razlaga pa onemogoča popolno analogijo, saj so v njej »device« neveste, medtem ko naj bi v paraboli ne bile: Matejeva parabola je vendarle bolj sentenčno poantirana zgodba kakor popolnoma izdelana primera, v kateri imajo vsi elementi na ravni prenesenega pomena analogne elemente na ravni prvotnega pomena.

Namen branja in razlaganja te parabole je bila torej poleg širjenja evangeljskega nauka čisto praktična vzgoja za vsakdanje življenje in delo, povezana še z zgledi iz življenja dveh svetnic, Katarine ali Lucije. Tako kakor še nekatere druge prilike o nebeškem kraljestvu je bila tudi ta uvrščena med izbrane evangeljske odlomke, ki so jih vernikom prebirali in komentirali vsako leto na določen dan. Prilika o desetih devicah in njihovih svetilkah se je zdela primerna za obravnavanje v temnem zimskem času, bodisi 25. novembra, na dan svete Katarine, zavetnice preudarnosti in znanja, bodisi 13. decembra, na dan svete Lucije, zavetnice vida in luči, saj sta bili obe tudi zavetnici pravega spoznanja. ¹⁵

Konkretna navodila za banalno pozemsko življenje, od katerega je odvisna človekova posmrtna usoda, tj. »večno življenje«, so tako predreformatorski kakor reformatorski in protireformatorski pridigarji in pisatelji dajali predvsem ob biblijskih odlomkih, ki so bili prav zaradi redno ponavljajočega se citiranja, komentiranja in interpretiranja med verniki najbolj znani, čeprav niso spodbujali umetniških obdelav. A tudi iz odlomkov, ki niso izrazito poučni, so verski gorečnejši znali izluščiti ustrezno praktično moralo. Luther jo je npr. našel v zgodbi o Krstnikovi smrti, ki jo je uvrstil v svcjo *Postilo* kot ustrezno izhodišče za pridigo na dan svetega Janeza Krstnika, »na ta praznik tiga glave odsekajnja Joannesa Karstnika«, kakor je naslov tega poglavja prevedel Primož Trubar. ¹⁶ Toda za to priložnost ni izbral Matejeve variante, ampak nekoliko obsežnejšo, podrobnejšo, bolj gostobesedno, literarno manj izpiljeno Markovo. ¹⁷

Metoda, po kateri je izpeljal nauk iz nje, je podobna uveljavljenim razlagalskim metodam biblijskih odlomkov, izbranih za nedeljski ali praznični verski pouk, vsebinski poudarek pa je opazno reformatorski. Prvi nauk, ki je hkrati tudi bodrilo, velja pridigarjem, katerih naloga je širiti božjo besedo, čeprav pri tem analogno Janezu Krstniku tvegajo

glavo; šele drugi, prav tako bodrilni nauk velja vsej verski srenji, ki kljub vdanosti Jezusovim naukom doživlja veliko hudega. Pridigar in preprosti vernik sta torej v nekaterih pogledih izenačena, bog in posvetni vladar pa ne, saj gre Luthru v prvi vrsti za nepopustljivo zavračanje razuzdanosti in samopašnosti posvetnih oblastnikov, temu pa dodaja tradicionalno apodiktično razlago božjega ravnanja z ljudmi. Če namreč človeško usodo določa bog, bi se njegovo ravnanje z dobrimi kristjani, pravičniki, ki trpijo preganjanje in zatiranje, po analogni presoji lahko zdelo vsaj nepravično, če že ne tudi kruto in sovražno. Toda Luther prepričuje bralca, da pozemsko trpljenje človeku ni naloženo zaradi božje jeze, ampak ravno narobe. Pozemske in posmrtné muke, ali še bolj posplošeno, pozemsko in posmrtno življenje si nista v premem, ampak v obratnem sorazmerju: čim huje je človeku na tem svetu, čim bolj ga bog na videz kaznuje, tem bolj ga bo pozneje nagradil, lažji mu bo vstop v nebesa. Za pridigarja to pomeni, naj ne postane vladarjev služabnik in prilizovalec, ampak neomajen glasnik Jezusovega nauka in po potrebi neustrašen kritik mogočnejševnega nepravilnega ravnanja: čeprav bo zaradi tega na zemlji trpel, si bo pridobil božje dopadenje.¹⁸

Zanimivo pa je v tej razlagi tudi to, da Luther morale, ki jo izpeljuje iz biblijskega besedila, ne razvija samo z abstrakcijami, ampak jo ponazori s posvetno didaktično zvrstjo, ki jo Trubarjev prevod imenuje fabulo ali basen: biblijsko besedilo, ki samo po sebi ni parabola, ampak biografska zgodba, razloži z drugačno zgodbo, ki poudarja v njej posebej izbrano analogijo. Sklicevanje na Aristotelovo ali dozdevno Aristotelovo basen o zajcih, ki so se drznili pridigati levom, je torej od Luthra, o katerem je znano, da je bil ljubitelj Ezopovih basni in da jih je nekaj celo sam priredil,¹⁹ prek Trubarja prišlo tudi v slovensko književnost. Basen je dovolj zgovorna že z izbiro personificiranih živali, toda Luthru to ni zadostovalo. Da bi bilo vse kar najbolj nedvoumno, je živalskim osebam dodal še čustveno moralistične oznake: zajca je spremenil v sočutno-ljubeče pomanjšanega »zajčiča«, ki ga označuje epiteton »ubogi«, lev pa je označen kar z dvema negativnima kakovostnima pridevnikoma, kot »zlobni, grozoviti lev«. – Prav tako kakor kontrastna nasprotnika v basni so v postili s krepkimi, kontrastnimi izrazi označene tudi osebe iz svetopisemske zgodbe in povsem nedvoumno razdeljene na pozitivne in negativne: Janez Krstnik je npr. »brumni mož«, »brumni Joannes«, »pravi božji prijatelj«, »ljubo dete«, »ljubi Joannes« in končno »sveti Joannes«; Herodiada pa je »Herodeževa kurba« ali največkrat kar »kurba«, enkrat celo »hudo zanikrna kurba«, Herodiadina hči je pod vtisom Matejevega in Markovega besedila pogosto imenovana »deklica«, še večkrat pa z neprizanesljivima, z vidika zgodovinsko izpričanih sorodniških razmerij neutemeljenima komentatorjevima oznakama »kurbino dete« ali »pankrt«.²⁰

Vse to potrjuje ugotovitve Birgit Stolt,²¹ da je bil Luther spreten retorik, čeprav je o njem znano, da je pisal in prevajal impulzivno, pogosto v vročičnem zanosu, in čeprav je retorika dolgo veljala predvsem za razumsko večščino. Za Luthrovo retoriko je značilna afektivnost, njegovi spisi se obračajo predvsem k poslušalčevim in bralčevim čustvom. V 16. in 17. stoletju so ga imeli za velikega retorika nemškega jezika, občudovali so ga kot »nemškega Cicerona«, katoličani pa so prav v njegovem izbrušenem in tekočem jeziku videli posebno nevarnost in svarili pred njo. Njegovi prevodi so res izdelani po načelu zvestobe in razumljivosti, pri čemer pa ima Birgit Stolt za nadrobnejša določila Luthrove »razumljivosti« izrazno moč, barvitost, nazornost in čustvenost. Toda iz

analiziranih odlomkov in iz bežnega pregleda komentarja v *Postili* je videti, da se je Luther kot prevajalec ne glede na svojo nagnjenost k poudarjanju in pretiravanju, k čustvenosti, nazornosti in barvitosti disciplinirano držal določil izvirnika. Strnjeno oblikovani Matejevi zgodbi o Krstnikovi smrti in o desetih devicah je npr. prevedel v nemščino brez vsebinskih svojevoljnosti, medtem ko je v komentarju k Markovi pripovedi o Krstnikovi smrti poudarjal svoja stališča z bogato epitetonezo in sinonimijo, s kopičenjem analogij in z drugimi sredstvi, ki jih evangelista, zlasti Matej, uporabljata redkeje in bolj zadržano.

Slogovne posebnosti, predvsem retorično figuraliko je v prevodih tako različnih besedil, kakršni sta npr. Matejev *Evangelij* in Luthrova *Postilla*, natančno in uspešno ohranil tudi Primož Trubar, to pa je pomembno ne samo za poskus orientacijske ocene literarnosti njegovih biblijskih prevodov, ampak tudi za pogled na celotno panoramo slovenskega reformacijskega in protireformacijskega biblijskega prevoda.

Že Breznik, ki je pregledal veliko obsežnejši vzorec slovenskih biblijskih prevodov, je ugotovil, da jim je bila vsaj do Japljevega odločilni zglede Dalmatinova *Biblija*, ta pa se je opirala predvsem na Luthrovo in na obstoječe Trubarjeve prevode. Zaradi tega je za celotno tradicijo naših reformacijskih in protireformacijskih biblijskih prevodov izredno pomembno, da je Trubar po najboljših humanističnih in reformacijskih načelih imel za edino pravo izhodišče in merilo prevoda besedilo izvirnika. Prav tako pomembno pa je, da je spričo samokritičnega gledanja na svoje nezadostno znanje grščine hotel priti izvirniku do dna s primerjanjem več prominentnih prevodov v različnih jezikih. Eden med njimi je bil gotovo najbolj znani in najširše uveljavljeni Hieronimov, narejen po načelu popolne, torej tudi estetske zvestobe izvirniku, čeprav je njegovo latinsko besedilo v primeri z izvirnim ponekod prirejeno. Naslednja dva sta takrat novejša Erazmov in Luthrov, ki še danes slovita zaradi posrečene povezave med filološko akribijo, tj. zavestnim prizadevanjem za zvestobo izvirniku, in umetniško učinkovitostjo. Tudi Trubar je upošteval oboje, prevzel je načelo in prakso zvestega prevoda, pri delu pa ga je vodil izrazit posluš za oblikovanje »lahkega okrasja«, primernega »preprostemu stilu« izvirnika.

Precejšen del Trubarjevih evfoničnih gramatikalnih figur so poznejši slovenski prevodi prevzeli, od tistih, ki jih je spremenil Dalmatin, so v protireformacijskem stoletju precejšen del povzeli po njem. Načelo zvestega prevoda je vodilo tudi naše protireformacijske, ne samo reformacijske prevajalce, vendar s to razliko, da je za protireformacijo očitno imela veljavo izvirnika kanonizirana *Vulgata*. Prevodi iz 17. stoletja namreč povzemajo njene vsebinske odmike od Matejevega grškega izvirnika, obnavljajo pa njegovo oblikovanost prozne pripovedi in v glavnih potezah tudi njeno retorično figuriranost – drugače kakor npr. Bridgesova verzificirana in s tem figurativno močno predelana, čeprav vsebinsko kljub temu zvesta latinska verzija.

Ob pregledanem vzorcu je torej mogoče reči, da so slovenski reformacijski in protireformacijski biblijski prevodi vsekakor literarno izoblikovani, pač pa je inventivnost posameznih prevajalcev različna: pri Trubarju, Juričiču in Dalmatinu je izrazitejša kakor pri Hrenu, Čandku, Schönlebnu in Kastelcu, pri prevajalcih iz obdobja reformacije torej večja kakor pri prevajalcih iz obdobja protireformacije.

Slovenski reformacijski biblijski prevod je v primeri s protireformacijskim ne samo neprimerno obsežnejši, ampak tudi vsebinsko natančnejši in figurativno bogatejši. Trubarju in Dalmatinu je tako

kakor Luthru videti privrženost renesančni gramatično-retorični virtuoznosti, še posebno nagnjenje k evfoničnim figuram. Rudimentarni, lekcionarsko orientirani protireformacijski biblijski prevod iz 17. stoletja pa ne kaže baročnih tendenc k stopnjevani okrašenosti, ampak prej težnjo k redukciji vsebinsko dozdevno odvečnih retoričnih figur.

OPOMBE

Prvi del te razprave je bil objavljen v prejšnji številki (Primerjalna književnost 12, 1989, št. 1), opombe so zato oštevilčene kot nadaljevanje.

⁵ Prim. sodobni prevod dr. Franca Rozmana v *Svetem pismu nove zaveze*, 1984, str. 87–88 (Prilika o desetih družicah): ¹Takrat bo nebeško kraljestvo podobno desetim družicam, ki so vzele svetilke in šle ženinu naproti. ²Pet izmed njih je bilo nespametnih in pet pametnih. ³Nespametne so vzele svetilke, niso pa prinesle olja s seboj. ⁴Pametne pa so s svetilkami vred vzele olja v posodicah. ⁵Ker se je ženin mudil, so vse podremale in zaspale. ⁶Opolnoči pa je nastalo vpitje: 'Glejte, ženin gre! Pojdite mu naproti!' ⁷Tedaj so vse družice vstale in pripravile svetilke. ⁸Nespametne so rekle pametnim: 'Dajte nam svojega olja, ker naše svetilke ugašajo!' ⁹Toda pametne so odvrnile: 'Nikakor! Da ne poide nam in vam, pojdite raje k prodajalcem in si ga kupite!' ¹⁰Medtem ko so šle kupovat, je prišel ženin, in tiste, ki so bile pripravljene, so šle z njim na svatbo in vrata so se zaprle. ¹¹Pozneje so prišle še druge družice in klicale: 'Gospod, gospod, odpri nam!' ¹²On pa jim je odgovoril: 'Resnično vam povem: ne poznam vas!' ¹³Čujte torej, ker ne veste ne dneva ne ure!

⁶ Prim. Mt 13, 10–17: *Namen prilik*; Mt 13, 34–35: *Zakaj v prilikah*.

⁷ Prim. Mt 13, 18–23: razlaga prilike o sejavcu; Mt 13, 36–43: razlaga prilike o ljujki.

⁸ Prim. Mt 13, 24–30: nebeško kraljestvo je podobno človeku, ki je posejal dobro seme na svoji njivi. – Mt 13, 31–32: nebeško kraljestvo je podobno gorčičnemu zrnu, ki ga je človek vzel in vsejal na svoji njivi. – Mt 13, 33: nebeško kraljestvo je podobno kvasu, ki ga je vzela žena in vmesila v tri merice moke. – Mt 13, 44: nebeško kraljestvo je podobno zakladu, skriteму na njivi. – Mt 13, 45–46: nebeško kraljestvo je podobno trgovcu, ki išče lepe bisere. – Mt 13, 47–50: nebeško kraljestvo je podobno mreži, ki jo vržejo v morje in zajame vse vrste rib. – Mt 13, 52: pismouk, ki se zavzema za nebeško kraljestvo, je podoben hišnemu gospodarju, ki prinaša iz svojega zaklada novo in staro. – Mt 20, 1–16: nebeško kraljestvo je podobno hišnemu gospodarju, ki je šel zgodaj zjutraj najemat delavce za svoj vinograd. – Mt 22, 1–14: nebeško kraljestvo je podobno kralju, ki je napravil svatbo svojemu sinu.

⁹ Prim. *Postilla, to je kerszhanske evangelske predige* [...] 1578, list 109 (b).

¹⁰ Die Lampen on öle sind die guten werck on glauben die müssen alle vlesschen. Das Olegess aber ist der glaube im gewissen auf Gottes gnade der thut gute werck die bestehen. Wie aber hie das Ole keine der andern gibt Also mus ein jglicher für sich selbs gleuben.

¹¹ Sto pergliho od tih deffjet diuiz, prau, koku se stemi prauimi vernimi inu steymi Hinauci bode godilu.

¹² Prigliha od deffjet Dezhel. – Lampe press olja, so dobra della pres Vere, taista morajo vsa vgašniti. Ta posoda pak k'Ojlu, je vera notri v'našhi vefti na Boshjo gnado, ta dela dobra della, kir obfstoje. Kakor pak letukaj ena tej drugi olja neda, taku mora vsak sam saje verovati.

¹³ Juričič, 1578, listi 106–111.

¹⁴ Prim. Juričič, 1578, lista 106–107: Sakai (sluharniga karšzhenika) Dusha ie duhouna Diuiza, inu Boshya neuefta, po tei Veri, Christuju sarozhena. Kadar poslusha Boshyo Befedo inu io suernim Serzom prime, tako ie noffezha od S. Duha: inu io to S. Syme, Boshya Befeda, porodnu stori, tako da ie po

duhouno Mati Boshya, inu po duhouno Christusa porodi. Kadar kriuzhni sape-
liauski vzenik pride, inu karzhanskim Dusham Pleue, prasadno Klaßsouie
inu Huošte ali osobke Zhloueskega Vka inu Lashy naprei prespe, inu ga one
prymeio: tako se oskrune, omadeshe inu suoy sakon na Christusu prelome,
inu so tako, duhouno preshuftnize pred Bogom. Sakai Zhloueskega Vka se
dershati, drugo nei, kakor duhouno Kurbanie, kakor Daud vtem 106. Psalmu,
gouori: Oskrunieny so štimi suoiemu Deli, inu so se Kurballi vsuoim di-
aniu.

15 Prim. Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev, III*, str. 43–56 in 145–150.

16 *Hifhna Postilla Doctoria Martina Lutheria*. Tübingen, 1595, str. 91–97.

17 Mr. 6, 14–29; prav tam, str. 91–92, v Trubarjevem prevodu: Erodesh je bil
vunkaj pošlal, inu Ioannesa vluvil, inu ga je vvezho polushil, sa voljo Erodjade,
njegoviga brata Philippa Shene, sakaj on je njo bil febi k'sheni vesel. Ioannes
pak je djal k'Erodeshu: Tu nej prou, de ti tvojga Brata Sheno imašh. Erodias
pak je njemu mislila Shivot vseti, inu ga je hotela vmoriti, inu nej mogla. Ero-
desh pak se je Joannesa bal: Sakaj on je vejdlil, de je on en brumen inu jvet
mosh bil, inu je na njega gledal, inu ga je slushhal, vdoštih rizheh, inu ga je
rad pošlushal. Inu en priloshan dan je prišhal, de je Erodesh na svojo porodni
dan eno vezherjo dal, Višhim, inu Kapitanom, inu tem narimenitnišhim v Ga-
lilei. Tedaj je noter stopila te Erodjade hzhy, inu je plešala, inu tu je Erodeshu
dobru dopadlu, inu tem, kateri so per misi sideli. Natu je Krajl htej Deklici
djal: Proši od mene kar kuli hozhešh, jest ti je hozhem dati, inu je njej pri-
segel: Kar kuli bošh od mene prošila, tu jest hozhem tebi dati, notar do polo-
vice mojga Krajlestva. Ona je šhla vunkaj, inu je djala k svojej Materi: Kaj
imam jest prošiti? Ona je djala: Ioannesa Karštnika glavo. Inu ona je sdaici
hitru notar šhla h Krajlju, je prošila, inu djala: Jest hozhem, de ti meni sdaj je-
dernu dašh, veni sklédi, Ioannesa Karštnika glavo. Krajl je bil shalošten, ali
vsaj sa volo te prišege, inu téh, kateri so sideli per misi, nej on hotel njej tiga
odpovedati. Inu sdajci je Krajl Rabilna tje pošlal, inu je rekal njegovo glavo
sem pernešti: Ta je šhal tjakaj, inu je njemu vvezhi glavo vsokal, inu je ne-
šel njegovo glavo veni sklédi, inu je njo dal tej Deklici, inu ta Dekliza je njo dala
svoji Materi. Inu kadar so tu njegovi Jogri slishali, so prišhli, inu so vseli
njegovu truplu, inu so je v'en Grob polushili.

18 V marginalijah je prvi nauk s Trubarjevimi besedami povzet v dveh pro-
stih stavkih: »Ti Pridigarji imajo ozhitu švaryti. – Svejt se nepušti švariti ni
štraiffati.« Luthrova razlaga pa je v celoti – tudi v Trubarjevem prevodu – ne-
dvoumna, ponekod pleonastična in slikovita (prim. *Postilla*, 1595, str. 96):

»Tu je ta Hištorija, kulikur S. Marco in S. Mateush od nje pišejo vkateri
je tu nar vegšhe, de se my na tem lubim Ioannešu imamo dve rizhy vuzhiti.
Ta perva slifhi teim Pridigarjem, de, kateri je vtem Pridigarštvi, nejma
svojga lebna sa dragiga dershati, temuzh ima svojej slushbi nah priti ali sa-
došti šturiti, inu fray pres straha vse švaryti, kar je pohujšhanskiga, na
tem se Bogu enu dobro dopadeinje šgody. [...] Nu taku pak en vsakteri vidi,
koku tu ta Svejt nerad ima, de bo švarjen, kreigan, inu kadar se mu vse prou
ne da, šlasti lety, kateri so uveliki zhašti, za Slushbe, denarjeu, ali premo-
heinja volo, Ty se šde, kadar ony šture, kar nym dopade, bi imejli drugi ludje,
inu sušeb ty Pridigary tudi govoryti, kar nym dopade. Kadar pak en Pridigar
hozhe vezh na Boshjo volo inu na svoje poklizainje, kakor na vošzheinje ali pri-
asen teh zhlovekou gledati, taku tu gre (kakor Aristoteles eno leipo fabulo ali
baifsen ima) kakor tem saizom kateri so se podštopili tem Levom pridigova-
ti, inu nje brumne šturiti. Ampak prejden so ony ta ušta prou odperli, so
ony bily od teh Levou resderti, Kakor my letukaj na Ioannesu tudi vidimo. [...] Ampak
kadar se je on njega lotil, inu ga sa preshušhtva volo švaryl, inu djal:
Onu je krivu, de ti tvojga brata sheno imašh, tiga ta Erodesh nej mogel terpe-
ti, temuzh je hotel sa svoje Oblašti inu gospoštva volo pres švarra biti.
Taku tiga Ioannes tudi sa svoje sapuvidi inu Slushbe volo nej mogel pres švara
puštiti. Nad tem prideta ta vbog saizhiz inu ta šlobni grošoviti Leu vkupe inu
more ta saizhiz nad tém na meišti oštati. Tu je ta prvi Vuk, de se ludje tiga
vadio, inu se ne pušte preštrashiti.«

19 Prim. Klaus Düwel/Jörg Ohlemacher, »das ist der welt lauf«. Zugänge zu Luthers Fabelbearbeitung. V: Martin Luther. Posebni zvezek zbirke Text + Kritik, München 1983, str. 121-143.

20 Prim. Postilla, 1595, str. 96-97:

»Ta drugi Vuk (lišji nikar le sa te Pridigarje, temuzh ja vse Karšzhenike, de se my sufseb na letim Exempli letukaj moramo vuzhiti, de ga Bug s'nami nikar hudu ne meini, aku on nas lih pušty pregajnti, pod ta Krish priti: inu vus jamer ali revo terpejti. Sakaj Ioannes je ja en pravi priatel Boshji, inu enu lubu dejte. De vshe Bug htimu gleda, njega taku šramotnu pušty vmoryti, takovu se ne šgody v'hudi mainingi, kakor tu ta pamet šodi, onu se njemu k'bulšhimu šgody, de Kristus švojem slushabnikom tu Krajleštvu odlozhi, kakor je onu njemu od Ozheta odlozhenu. Kateri vshe rad hozhe vtém Krajleštvi Christuševim biti, timu se nej potreba pred Krishom inu Smertjo plashiti ali bati. Sakaj takovu je Gospvdi Christušov Testament, Inu Kristus šam, je taku h'Krajleštvu noter šhal. [...] Kadar Kristus ta Shenin vmerje te šmaglive Smerti, taku vmerje tudi Ioannes tiga shenina priatel, špodobnu ene šmaglive Smerti. [...] Letiga lona se ti tudi vuzhi zhakati, aku šj drugazhi en pravi Pridigar, ali Pridigarštvu šapušti, Sakaj tu Krajleštvu nam drugazhi nej odlozhenu, temuzh kakor je odlozhenu našhi glavi Christušu Iešusu, ta je pak moral šam na Krishu vmrejti, Ioannes je moral šramotnu švojo glavo sa ene Kurbe volo šgubiti, ta zhas je Erodes sedil per mysi, je panketiral, dobru lebal, inu dobre vole bil, kakor de bi on vse dobru bil opravil [...] Satu se ima na ta konez gledati, vtem pervim pogledainju ali videnju se vidi, kakor de bi se Ioannesu cilu hudu šgudilu, Erodeshu onu pak gre, kakor šj on le vofzhi, Ali raunu kakor se per tem svetim Ioannesu ta lubesan Boshja škriva, taku se per Erodeshu škriva ta šerd Boshji. Onu se pak potle obuje resodene, de ta lubesan vekoma per Ioannesu, inu ta šerd vekoma per Erodeshu oštane. [...] Satu se nihzhe ne preštrašhi pred terpleinjom inu krishom [...]. Sakaj ta Krish inu terpleinj je ta edini pot, škusi kateri ti k'erbszhini inu h'Krajleštvi Christuševimu imash priti.«

21 Birgit Stolt, *Neue Aspekte der sprachwissenschaftlichen Lutherforschung*. V: Martin Luther. Posebni zvezek zbirke Text + Kritik. München, 1983, str. 6-16, zlasti str. 10 in 13.

BESEDILA

0 (b) Matej, po l. 72:

XXV.1 ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. Τότε ὁμοιωθήσεται ἡ βασι-
^{εξή} λεία τῶν ἄρανῶν δίκαια παρθένοις, αἵτινες λαβῶσαι τὰς
λαμπάδας αὐτῶν, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν τῷ νυμφίῳ.
2 Πέντε δὲ ἦσαν ἐξ αὐτῶν Φρόνιμοι, καὶ αἱ πέντε μω-
3 ραί. Αἵτινες μωραὶ λαβῶσαι τὰς λαμπάδας ἑαυτῶν,
4 ἐκ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον. Αἱ δὲ Φρόνιμοι ἔλαβον
ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις αὐτῶν μετὰ τῶν λαμπάδων αὐ-
5 τῶν. Χρονίζοντος δὲ τῷ νυμφίῳ, ἐνύσταξαν πᾶσαι, καὶ
6 ἐκάθευδον. Μίσσης δὲ νυκτὸς κραυγὴ γέγονεν, Ἴδου ὁ
7 νυμφίος ἔρχεται, ἐξέρχεσθε εἰς ἀπάντησιν αὐτῷ. Τό-
8 τε ἠγέρθησαν πᾶσαι αἱ παρθένοι ἰκεῖναι, καὶ ἰκόνμη-
9 σαν τὰς λαμπάδας αὐτῶν. Αἱ δὲ μωραὶ ταῖς Φρονί-
μοις εἶπον, Δίτε ἡμῖν ἐκ τῶν ἔλαϊν ὑμῶν ὅτι αἱ λαμ-

9 πάδες ἡμῶν σβέννυνται. Ἀπεκρίθησαν δὲ αἱ Φρόνιμοι,
 λέγσαι, Μήποτε ἐκ ἀρκίῃς ἡμῶν καὶ ὑμῶν πορεύεσθε
 δὲ μᾶλλον πρὸς τὰς πωλῦντας, καὶ ἀγοράσατε ἑαυταῖς.
 10 Ἀπερχομένων δὲ αὐτῶν ἀγοράσαι, ἦλθεν ὁ θυμφίος· καὶ
 αἱ ἑτοιμοὶ εἰσῆλθον μετ' αὐτῶν εἰς τὰς γάμους· καὶ ἐ-
 11 κλείσθη ἡ θύρα. Ἰσπερ δὲ ἔρχονται καὶ αἱ λοιπαὶ
 12 παρθένοι, λέγσαι, Κύριε, Κύριε, ἀνοίξον ἡμῶν. Ὁ δὲ
 ἀποκριθεὶς εἶπεν, Ἀμὴν λέγω ὑμῶν, ἐκ οἶδα ὑμᾶς.
 13 Γρηγορεῖτε ὦν, ὅτι ἐκ οἶδατε τὴν ἡμέραν ἠδὲ τὴν ὥραν
 εἶθι 14 ἐν ἧ ὁ Κύριος τῶ ἀνθρώπων ἔρχεται. Ὡσπερ γὰρ ἀνθρώ-

1.1. (b) Hieronim, po l. 382:

¹Tunc simile erit regnum coelorum decem virginibus, quae accipientes lampades suas exierunt obviam sponso et sponsae. ²Quinque autem ex eis erant fatuae, et quinque prudentes; ³Sed quinque fatuae, acceptis lampadibus, non sumserunt oleum secum. ⁴Prudentes vero acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. ⁵Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes et dormierunt. Media autem nocte clamor factus est: Ecce sponsus venit, exite obviam ei. ⁷Tunc surrexerunt omnes virgines illae et ornaverunt lampades suas. ⁸Fatuae autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae exstinguuntur. ⁹Responderunt prudentes dicentes: Ne forte non sufficiat nobis et vobis, ite potius ad vendentes et emite vobis. ¹⁰Dum autem irent emere, venit sponsus, Et quae paratae erant intraverunt cum eo ad nuptias, et clausa est janua. ¹¹Novissime vero veniunt et reliquae virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. ¹²At ille respondens ait: Amen, dico vobis, nescio vos. ¹³Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam.

1.2. (b) Erazem Rotterdamski, 1516:

Tunc simile fiet regnum coelorum decem virginibus, quae sumptis lampadibus suis, exierunt in occursum sponso. Quinque autem ex eis erant fatuae, & quinque prudentes. Quae erant fatuae, acceptis lampadibus suis, non sumpsert oleum secum. Prudentes vero sumpsert oleum in vasis suis una cum lampadibus. Tardante vero sponso, dormitaverunt omnes, ac dormierunt. Porro medio noctis clamor factus est, Ecce sponsus venit, exite obviam ei. Tunc surrexerunt omnes virgines illae, & apparaverunt lampades suas. Fatuae autem prudentibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae exstinguuntur. At responderunt prudentes, Nequaquam, ne non sufficiat nobis & vobis: sed ite potius ad eos, qui vendunt, & emite vobis ipsis. Porro dum irent emptum, venit sponsus: & quae paratae erant, intraverunt cum eo ad nuptias, clausaque est janua. Postea vero veniunt & reliquae virgines, dicentes, Domine domine, aperi nobis. At ille respondens, ait, Amen dico vobis, non novi vos. Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam in qua Filius hominis veniet.

1.3. (b) John Bridges, 1604:

Virginibus simile esse decem quò tempore fiet
 Regnum coelorum, quae lampadibus sibi sumptis
 Egrediendo suis, tendunt occurrere sponso.
 2. Atqui-verò quinque fuerunt inter easdem
 Prudentes, sed & insipientes quinque fuerunt.
 3. Lampadibusque suis acceptis, insipientes
 Secum non oleum fotam sumpsere lucernas.
 4. Prudentes oleum veruntamen accipiebant
 Ipsorum in vasis, cum lampadibus simul vnâ.

5. Quae sed-enim-verò (sponso tardante) morate,
 Nicctarunt omnes, & concessere sopori.
 6. Clamor at exoritur media de nocte subortus:
 Ecce venit Sponſus, progreſſo occurrere eidem.
 7. Virginus ſimul aſſurrexit tunc chorus omnis,
 Quae ſed & aggreſſe ſunt exornare lucernas.
 8. Ille tum vero fatuae prudentibus aiunt:
 Ex oleo veſtro date nobis, quippe lucernae
 Noſtrae extinguntur. 9. Reſponderunt tamen ipſis
 Iſte prudentes, dicentes, Immo negamus,
 Nè non ſufficiat nobis, vobis etiamque.
 Ite ad eos potiùs qui vendunt, ſitis ementes
 Atque ipſe vobis ipſis. 10. Abeuntibus autem
 His emptum, venit ſponſus, tunc atque paratae
 Quae fuerant, ad connubij feſtum introierunt
 Vnà cum ſponſo: ſimul atque eſt ianua clauſa.
 11. Virginibus verò poſt haec venientibus illis,
 Quae reliquae fuerant: Domine, O Domine, ingeminantes,
 Dixerunt; Aperito nobis. 12. Attamen ipſe
 (Dico Amen vobis, vos neſcio) reſtulit, aiens.
 13. Propterea ſitis vigilantes quippe quòd illum
 Neuvè diem, neuve horam illam cognoſcitis in qua
 Filius eſt hominis venturus.

2.1. (b) Luther, 1545:

Denn wird das Himmelreich gleich sein zehen Jungfrauen / die jre Lampen namen / vnd giengen aus dem Breutgam entgegen. ²Aber fünff vnter jnen waren töricht / vnd fünff waren klug. ³Die törichten namen jre Lampen / Aber sie namen nicht Ole mit sich. ⁵Die klugen aber namen Ole in jren gefessen sampt jren Lampen. Da nu der Breutgam verzog / worden sie alle schlefferig / vnd entschließen.

⁶Zvr Mitternacht aber ward ein geschrey / Sihe / der Breutgam kompt / gehet aus jm entgegen. ⁷Da stunden diese Jungfrauen alle auf / vnd schmückten jre Lampen. ⁸Die törichen aber sprachen zu den klugen / Gebt vns von ewrem Ole / Denn vnser Lampen verlesschen. ⁹Da antworten die Klugen / vnd sprachen / Nicht also / auf das nicht vns vnd euch gebreche / Gehet aber hin zu den Kremern / vnd keufft fur euch selbs. ¹⁰Vnd da sie hin giengen zukeuffen / kam der Breutgam / vnd welche bereit waren / giengen mit jm hin ein zur Hochzeit / Vnd die thür ward verschlossen. ¹¹Zu letzt kamen auch die andern Jungfrauen vnd sprachen / Herr / Herr / thu vns auff. ¹²Er antwortet aber / vnd sprach / Warlich ich sage euch / Jch kenne ewer nicht. ¹³Darumb wachtet / Denn jr wisset weder tag noch stund in welcher des menschen Son komen wird.

3.1.1. (b) Trubar, 1555:

Tedai bode tu Nebesku kraleuſtuu perglihanu defetim Dezhlom, kir ſo vſele ſuie Lampe, inu gredo vunkai timu Sheninu pruti. Anpag pet is tih ſo bile norre, inu pet ſo bile modre. Te norre vſameio nih lampe, anpag ne vſameio olia ſebo. Te modre pag vſamo olie vnih poſodah slampami red. Kadar pag ta Shenin ſaulazhuie, ſo vſe dremale, inu ſo ſaſpale. Ob pulnozhi pag vſtane en shrai, Pole, ta Shenin gre ſemkai, poite vunkai pruti nemu. Tedai vſtaneio vſe lete dezhle inu perpraulo nih lampe. Te norre pag prauio htim modrim, Dajte nom od vashiga olia, ſakai nashe lampe vgaſuio. Natu odgouore te modre, inu prauio, Nekar taku, de nom inu vom ne ſmanca, temuzh poidite htim kir prodaio, inu kupite ſami ſebi. Vtim kir gredo kupouati, pride ta Shenin, inu katere ſo bile pernaredne, te gredo noter shnim na to Ohzat, Inu ta vrata ſo bila ſaperta. Hpuslednimu prido tudi te druge dezhle, inu prauio, Goſpud, Goſpud, odpri nom. On pag odgouori, inu prau, Riſnizhnu vom poueim, Ieſt uas ne ſnam. Obtū zhuite, ſakai ui ne ueiſte tiga dne inu te uure, ukateri ta Syn tiga zhloueka pride.

3.1.2. (b) Trubar, 1557:

Tedai bode tu Nebesku Kralieſtuu perglihanu deſetim Dezhlom, kir ſo uſele ſuie Lampe, inu ſo *shle* vunkai timu Sheninu pruti. Anpag pet is tih ſo bile norre, inu pet ſo bile modre. Te norre ſo *vſele* nih lampe, ampag *neſo vſele* olia ſebo. Te modre pag ſo *uſele* olie unih poſodah slampami red. Kadar ie pag Shenin *ſaulazhoual*, ſo uſe dremale, inu ſo *bile ſaſpale*. Ob pulnozhi pag uſtane en shrai, Pole, ta Shenin gre ſemkai, poite uunkai pruti nemu, Tedai uſtaneio uſe lete dezhle, inu perpraulo nih lampe. Te norre pag ſo *diale* htim modrim, Daite nom od uashiga olia, ſakai nashe lampe ugaſuio. Natu ſo *odgouorile* te modre inu *diale*. Nekar taku, de nom inu uom ne ſmanca, temuzh poidite htim kir prodaio, inu kupite ſami ſebi. Vtim pag kir ſo one shle kupouati, pride Shenin, inu katere ſo bile pernaredne, te gre do noter shnim na to Ohzat, Inu ta urata ſo bila ſaperta. Hpuſlednimu prido tudi te druge dezhle, inu prauio, Goſpud, Goſpud, odpri nom. O *ie* pag *odguuoril*, inu *ie dial*, Riſnizhnu uom poueim, ieſt uas neſnam. Obt u zhuite, ſakai ui ne ueiſte tiga dne inu te uure, ukateri ta Syn tiga zhloueka pride.

3.1.3. (b) Trubar, 1582:

V beſedilu ſta v primeri s tiſtim iz leta 1557 poleg pravopisnih sprememb dodana ſamo dva določna člena: nameſto 'pet is tih' - 'pet is tih iſtih'; nameſto 'shenin' - 'ta shenin';

3.2. (b) Juričić, 1578:

Kvnm zhaſv, ie gouoril Ieſus kſuoy m logrom: To Nebesko Kralieſtuio ie priglihanio deſetim Diuizam, katere ſo vſele ſuoie Lampe, inu ſo isashle proti Sheninu. Ali pet ie ſmei nyh bilo priproſtih, inu pet modrih. Te priproſte ſo vſele ſuoie Lampe ali Olia neiſo vſele ſabo. Te modre pak ſo vſele Olie vpoſodah ſuoih slampami red. Kadar ſe ie pak Shenin kaſſnil: So vſe Dremale inu ſaſpale. Obpolnozhi ſe ie ſtoril shray: Poglei, Shenin gre, poidite protu niemu. Tadaſ ſo te Diuice vſe vſtale, inu ſo naredile ſuoie Lampe. Tadaſ ſo te priproſte rekle ktim modrim: Dayte nam od vaſhega Olia, Sakai nashe Lampe Vgaſuio. Te modre ſo odgouorile rekozh: Ne tako, da kako neſmannka nam inu vam: Tamuzh poidite ktem, kir ie prodaio inu ſame ſebi kupite. Inu kadar ſo shle kupouat, Ie priſhal Shenin, inu katere ſo pripraune bile, te ſo shle shnym vnotar na Ohzet: Inu ſo Vrata ſaperta. Kpoſledniemu, ſo priſhle tudi te druge Diuice: Gouorezh: Goſpod, Goſpod odpri nam. On pak odgouoriuſhi ie rekal: Refnizhno vam pouem: Iaſt vas neſnam. Sato zhuite, sakai neſnate dne ni Vre, v katero ta Syn Zhloueſki pride.

3.3. (b) Dalmatin, 1584:

Tedaj bo Nebesku krajleſtvu glih deſetim Dézhlam, katere ſo ſvoje Lampe vſele, inu ſo ſhle vunkaj pruti Sheninu. Ali pet mej nymi ſo bilé norre, inu pet ſo bilé modre. Te norre ſo vſele ſvoje Lampe, ali Ojla neſo one bile vſele ſabo. Te modre pak ſo bile vſele Ojle v' ſvoih poſodah, s' lampami red. Kadar je pak Shenin odlaſhal priti, ſo one vſe ſaſpane poſtale, inu ſo ſaſpale. Ob pulnozhi pak je en shraj vſtal, Pole, Shenin gre, pojdite vunkaj pruti njemu. Tedaj ſo lete Dézhle vſe vſtale, inu ſo pèrpraulale ſvoje Lampe. Te norre pak ſo djale h'tem modrim: Dajte nam od vaſhiga Ojla, sakàj naſhe Lampe gaſneo. Te modre pak ſo odgovorile, inu ſo djale: Nikar taku, de vam inu nam neſmanka, temuzh pojdite h'tem, kir predajo, inu kupite ſame ſebi. Mej tém pak ker ſo one ſhle kupovat, je Shenin priſhàl, inu katere ſo bilé pèrpraulene, te ſo shnym notàr ſhle na Ohzet, inu dauri ſo bilé ſapèrte. H'puſlednimu ſo tudi te druge Dézhle priſhle, inu ſo djale: GOSPVD, GOSPVD, odpri nam. On pak je odgovoril, inu je djal: Riſnizhnu jeſt vam povém, jeſt vas neſnam. Satu zhujte, sakaj vy nevéſte tiga dne inu ure, v'kateri tiga Zhlovéka Syn pride.

3.4. (b) Anonimus, po Stapletonovih Evangelijih, ok. 1600:

Htejštimu Zhašju je rekol Gospud Ješus eno takušno pergliho hšuoym Jogram: Tu nebesku Kraleustuu ie Glih dešetim Diuizom, katere neh lampe všameyo, no gredo Vunkaye, temu šheninu no Neuešti protei. Ampak pet ie bilo mei nimi Norzhastih, inu pet ie bilu šastopnih no modrih. Nun Všameyo te preprošte neh lampe, ampak naušameyo tega Vola šnimi. Te modre ali šastopne, te všameio to Volei u te pošodi no nih lampe. Kader ie pak ta Senen knem prišhel, šo bele vse šaspene, no šo šaspale. Ob pol Nozhi ie bil pak en šrei: Gledaite, ta Shenen pride, poidite unkai nemo protei. To Vštaneyo te Diuize Vše gori, no perpraulayo neh lampe. Te priprošte prauyo htem modrim: daite nam od Vašhiga Vola, šakai nam našhe lampe vgasneyo. To Antuertuio te Modre no prauyo: A de bi ke nam no vom nešmankalu, taku poite tiakai htem, kateri to predaiao, no se ga kupite. Kader šo one tiakai šhle kopouat, Je prešhel ta šhenen: No katere šo bele perpraulene, šo šhle šnim notre na to Ohzet, inu te Duri šo bele šaklenene. Hšadnimu prideyo tudi te druge Diuize, no prauyo: Gospud, Gospud, odpri nam Gori! On pakh nem antuertuye no prau: Sarešnizo vom poueim, iest vas nesnam. Sategavolo vahtaite, šakai ui neuešte tega Dne, malo mene te Vre.

3.5. (b) Hren-Čandek, 1612:

Vvnm ištím zhašsu, je Iesus letó prigliho k' švoim Iogrom govuril: Tu Neběšku krajlevštvu je enáku dešetim Divizam, katere šo švoje lampice vséle, inu šo šhle vunkaj pruti Sheninu inu Nevěšti. Ali pét méj nymi šo bilé nórré, inu pét šo bilé módré. Te nórré šo vséle švoje lampice, ali Ojla néšo one bilé vséle šabo. Te módré pak šo bilé vséle Ojle v' švoje poššode, slampizami réd. Kadár je pak Shenin odláshal priti, šo one vse šaspene poštale, inu šo šaspale. Ob pulnozhi pak je en vpyj vštál, polé, Shenin gré, pojdite vunkaj njemu pruti. Tědaj šo vse leté Dvice gori vštale, inu šo naréjale švoje lampice. Te nórré pak šo djale htém módrim: Dajte nam od vašhiga Ojla, šakaj našhe lampice gašneo. Te módré pak šo odgovorile, inu šo rékle: De kéj vam inu nam nesmanka, pojdite mari h'tém, kir predajo, inu kupite šebi. Méj tém pak kir šo one šhle kupovati, je Shenin prišhál, inu katere šo bilé pèrpravlene, te šo snym notèr šhle na shenitovajne, inu davri šo bilé šapèrte. H'púšlednimu šo tudi te druge Dvice prišhle inu šo djale: Gospud, odpri nam. On je pak odgovuril, inu je rékal: Rišnizhnu ješt vam povém, ješt vas nesnam. Taku tědaj zhujte: šakaj vy nevéšte ni dné, ni úre.

3.6. (b) Schönleben, 1672:

Vvnm ištím zhašsu, je Jesus leto prigliho k' švoim Iogrom govuril: Tu Neběšku krajlevštvu je enáku dešetim Divizam, katere šo švoje lampice vséle, inu šo šhle vunkaj pruti Sheninu inu Nevěšti. Ali pét méj nymi šo bile nórré, inu pét šo bile módré. Te nórré šo vséle švoje lampice, ali Ojla néšo one bilé vséle šabo. Te módré pak šo bilé vséle Ojle v' švoje poššode, š' slampizami réd. Kadár je pak Shenin odláshal priti šo one vse šaspene poštale, inu šo šaspale. Ob polunozhi pak je en vpyj vštál, polé, Shenin gré, pojdite vunkaj njemu pruti. Tědaj šo vse leté Dvice gori vštale, inu šo naréjale švoje lampice. Te nórré pak šo djale h'tém módrim: Dajte nam od vašhiga Ojla, šakai našhe lampice gašneo. Te módré pak šo odgovorile, inu šo rekle: De kéj vam inu nam nesmanka, pojdite mari h' tém, kir predajajo inu kupite šebi. Méj tém pak kir šo one šhle kupovati, je Shenin prišhál, inu katere šo bilé pèrpravlene, te šo s'nym notèr šhle na shenitovajne, inu davri šo bile šapèrte. H'púšlednimu šo tudi te druge Dvice prišhle inu šo djale: Gospud, odpri nam. On je pak odgovuril, inu je rékal: Rišnizhnu ješt vam povém, ješt vas nesnam. Taku tědaj zhujte: šakaj vy nevéšte ni dne, ni úre.

3.7. (b) Kastelec 1680:

1. Tadaí Nebešhku kraileštvu bó glih dešetim divizam, katere šo švoje lampice uséle,

- inu so žhle vunkai pruti shenini, inu
 2. nevesti. * Ali pet mei nymi so bile norre,
 3. inu pet so bile modre. * Te norre so vsèle
 svoje lampize, ali olia né so
 one bile vsèle šabo.
 4. * Te modre pak so bile usele oile v' svoje
 5. pošode s lampizami rëd. * Kadar je pak
 shenin odlašhal priti, so one uše sašpane
 6. poštale, inu so sašpale. * Ob pulnozhi pak
 je en upoi vštal, pole shenin gré, poidite
 7. vunkai niemu pruti. * Tadaí so vse lete
 divize gori vštale, inu so narejale svoje
 8. lampize. * Te norre pak so djale h'tem
 modrim: daite nam od vašhiga oila, sakai
 9. našhe lampize ga šneo. * Te modre pak
 so odgovorile, inu so rekle: de kei vam
 inu nam ne smanka, poidite mari h'tem,
 10. kir predajajo, inu kupite sebi. * V'mei tem
 pak kir so one žhle kupuvati, je shenin
 peršhel, inu katere so bile perpraulene, te so
 shnym notar žhle, na shenitovanie, inu
 11. douri so bile saperte. * H pušlednimu so
 tudi te druge divize peršhle, inu so djale:
 12. Go špúd odpri nam. * On je pak odgovuril,
 inu je rekel: rišnizhnu ješt vam povém,
 13. ješt vas nesnam. * Taku tadaí zhuite: sakai
 vy nevešte, ni dne, ni ure.

Drago Bajt

PRIMERJALNA
KNJIŽEVNOST
V VZHODNO-
EVROPSKIH
SOCIALISTIČNIH
DEŽELAH

Pred tremi leti je izšla knjiga *Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín* (Veda, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1986, 336 str.). Pobudo zanjo so dali trije inštituti: Inštitut za literarne vede pri slovaški akademiji, Inštitut za češko in svetovno književnost pri češki akademiji in Osrednji inštitut za literarno zgodovino pri vzhodnonemški akademiji; snovalec in sestavljalec zbornika pa je bil slovaški teoretik primerjalne književnosti Dionýz D'urišin. Delo je nastalo v 70. letih, največ iz potrebe komparativistov v vzhodnoevropskih državah, da seznanijo Zahodno Evropo in ZDA z izročilom vede od Češke do Sovjetske zveze in od Črnega morja do Baltika. To se D'urišinu ni povsem posrečilo, saj ni mogel pridobiti sodelavcev za zgodovinski pregled komparativistike v Jugoslaviji in v baltičskih republikah SZ, čeprav je to poskušal. Vlogo informativnega historičnega pregleda o nastanku in razvoju vede, ki se imenuje literarna komparativistika ali primerjalna književnost, v t. i. deželah vzhodnega tabora pa bo obsežni zbornik nedvomno opravil; toliko bolj, ker so bili doslejšnji francoski, nemški in angleški pregledi take vrste prav v tem pogledu zelo pomanjkljivi. Knjiga hoče torej preseči »zahodni centrizem«, kot pravi v uvodu Karol Rosenbaum, in to predvsem s kronološkim opisom zgodovinskih dejstev te vede v socialističnih deželah (Rusiji, Ukrajini, Belorusiji, Poljski, Vzhodni Nemčiji, Češki, Slovaški, Madžarski, Bolgariji in Romuniji), in na tej podlagi ustvariti prispevek za objektivno svetovno zgodovino primerjalne književne vede. Obenem pa pregled primerjalnih prizadevanj v vzhodni in jugovzhodni Evropi že sam po sebi daje tudi osnovo za prevrednotenje nekaterih temeljnih tradicionalnih pojmov vede, saj so prav v vzhodnoevropskem strukturalizmu, semiotiki in teoriji informacij nastale tiste inovativne pobude in organizacijska središča, ki omogočajo nadaljnji razvoj komparativistike po svetu.

Rusija. Zgodovino ruske in rusko-sovjetske komparativistike je orisal Jurij Levin. Izhajal je iz definicije Viktorja Žirmunskega, da je literarna komparativistika oz. »historično-komparativna metoda literarne vede« tisti »del literarne zgodovine, ki raziskuje mednarodne literarne stike in odnose v njihovi zgodovinski pogojenosti«. Tako naj bi se primerjalno raziskovanje literature v Rusiji začelo konec 18. stoletja: l. 1798 je namreč Nikolaj Karamzin primerjal *Slovo o polku Igorjevem z Ossianom*. Podobne primerjave so nastajale tudi v času romantike (primerjava Kantemirovih satir s satirami Horaca in Juvenala – Batjuškov, 1814; Puškinova primerjava evropske klasične in romantične poezije, 1825); dekabristični in filozofski kritiki (Bestužev, Kihelbeker, Kirejevski, Ševirjov, Nadeždin) so skušali take primerjave tudi teoretično utemeljiti. V naslednjih desetletjih so kritiki iz vrst revolucionarnih demokratov (Belinski, Gercen) uporabljali primerjalno metodo predvsem zato, da bi razkrili specifiko ruske literature ob zahodnoevropski, se pravi, zlasti izvirnost Puškina in Gogolja. Ruska primerjalna literarna veda kot posebno področje literarnozgodovinskih preučevanj z lastno metodiko in specifičnim krogom problemov in tém pa se je zasnova v 70. letih prejšnjega stoletja. V temelje si je vgradila primerjalno metodo folklorista F. Buslajeva in na univerzah v Moskvi, Kijevu in Odesi uveljavila predavanja iz »obče književnosti«. Toda pravi utemeljitelj komparativistike v Rusiji je bil filolog Aleksander Veselovski (1838–1906), ki je leta 1870 nastopil na peterburški univerzi s predavanjem *O metodi in nalogah literarne zgodovine*. Menil je, da je mogoče z vzporedno primerjavo dejstev razkriti vzročno-posledične zveze med

njimi in tako priti do delnih posplošitev, od teh pa k formuliranju splošnih zakonov. Induktivna metoda Veselovskega naj bi bila protiutež apriornim teorijam nemške idealistične estetike in tezam francoske kulturnozgodovinske kritike. V svoji disertaciji (1872) je primerjal slovanske povesti o Salomonu in Kentavru z zahodnimi legendami o Morolfu in Merlinu. »Posrednik« med Azijo in Rusijo ter Zahodno Evropo je bil po njegovem Bizanc, odločilno vlogo pri migraciji vplivov pa je imelo »sprejemajoče okolje«. Veselovski je opravil vrsto tipoloških primerjav na gradivu različnih literatur in na tej podlagi napisal prvi del svoje historične poetike, posvečen prvobitni družbi in nastanku literature (drugi del o zgodovinski evoluciji zvrsti je ostal nedokončan). Njegovo delo je nadaljeval njegov mlajši brat Aleksej (*Zahodni vpliv v novi ruski literaturi*, 1883). Primerjalno metodo je uporabljal na vseh ravneh: tako pri preučevanju splošnih kulturnozgodovinskih vzporedij kot pri raziskavah posamičnih fabulativnih ali pozicijskih prvin. Ker je vplive razumel preveč mehanično in ni upošteval umetniške specifičnosti literature, je spregledal predvsem samobitnost sprejemajoče (ruske) literature in ustvarjalni značaj recepcije; njegovo delo je zato, pravi Levin, »mozaik prevzemanja potujočih idej«. Sodobniki Veselovskih so se ukvarjali s podobnimi primerjavami: N. Daškevič je postavljalo delo Žukovskega, Puškina in Lermontova v okviru evropske romantike, G. Čudakov je primerjal Gogolja in zahodne pisatelje, S. Rodzevič Lermontova in sočasni evropski roman itd.

L. 1921 je bil na leningrajski univerzi ustanovljen Inštitut A. N. Veselovskega, ki se je kmalu preimenoval v Znanstveno-raziskovalni inštitut za primerjalno preučevanje literatur in jezikov Zahoda in Vzhoda; obstajal je do l. 1935. Osrednje področje raziskav so bili literarni stiki Rusije z Zahodom; inštitut je izdajal zbornike, npr. *Puškin v svetovni literaturi* (1926). Z njim je tesno povezano delo Viktorja Žirmunskega (1891–1971), ki je v knjigi *Byron in Puškin* (1924) skušal preseči krizo primerjalnozgodovinske metodologije. V središče je postavil imanenco samega dela oz. literarnega niza; zanemarljivo je socialne, ideološke in biografske dejavnike, vpliv pa je bil zanj možen »le kot tradicija pesniških postopkov«, samo kot sprejemanje določenih kompozicijskih, formalnih ali stilnih prvin, posamičnih motivov ali podob, ne pa celotnega »sistema idej«. Na podlagi konkretnega gradiva je Žirmunski ugotovil, da recepcija ni le pasivno prevzemanje, ampak aktivna predelava vplivov. Narava predelave je podlaga za razumevanje umetniške samobitnosti dela in ustvarjalne individualnosti avtorja. Bistvo vplivanja naj bi se kazalo v »imanentni transformaciji forme« (Levin); tako razumevanje naj bi bilo značilno za vse primerjalne raziskave predstavnikov formalne šole sploh, zato ni čudno, da so se ti posvečali v prvi vrsti znanstvenemu poglobljanju v domačo literarno tradicijo, ne pa odnosom in stikom med literaturami.

Metodologije primerjalnih raziskav se je v 20. letih mimogrede lotil tudi Viktor Vinogradov, ki je raziskoval konkretne vplive francoske romantike, Scotta, Sterna in sternovstva ter Voltaira na Gogolja. Zanj je tuje delo »gradivo za nove umetniške sinteze« in »nove literarne forme«; zanima ga njegova »stilistična deformacija v novem ideološkem umetniškem sistemu«. Podobno je razmišljal tudi Boris Tomaševski, predvsem pa formalista Boris Ejhenbaum in Jurij Tinjanov. Ejhenbaum je v knjigi o Lermontovu (1924) nasprotoval mehaničnemu razumevanju vplivov, saj se »vsaka književnost razvija na svoj način, na podlagi lastnega izročila«; Tinjanov pa je v študiji *Tjutčev in Heine* (1921) govo-

ril o transformaciji tujega »vpliva« (geneza) spričo zakonitosti domačega razvoja (tradicija). V študiji *O literarni evoluciji* (1927) je to teorijo dopolnil s teorijo o konvergenci (»tipološki povezanosti«), analogični funkciji, ki vodi k podobnim formalnim elementom.

L. 1936 je Žirmunski v referatu *Literarna komparativistika in problem literarnih vplivov* ugotovil, da upada zanimanje tako za formalistične koncepcije kot za teze vulgarne sociologije, ki je prevladala v 30. letih. Sam se je zdaj oprl na Veselovskega in na pojem »obče literaturo«, utemeljene v marksistični koncepciji svetovnega zgodovinskega razvoja. Pri tem je poistil literaturo in ideologijo, torej ignoriral literarno specifično vplivov; na tej osnovi je napisal monografijo *Goethe v ruski literaturi* in študijo *Puškin in zahodne literature* (obe 1937). S podobnega izhodišča (od predstave o enotnem svetovnem družbeno-zgodovinskem, kulturnem in literarnem razvoju) sta izhajala tudi L. Pumpjanski in M. Aleksejev; ta je s primerjalnim preučevanjem opozarjal zlasti na širjenje in delovanje ruske oz. sovjetske literature onstran državnih meja SZ (študija *Puškin na Zahodu*, 1937; disertacija *Skice za zgodovino angleško-ruskih literarnih odnosov od 11. do 17. stoletja*, 1937; *Ruska kultura in Anglija; Študije iz zgodovine špansko-ruskih literarnih odnosov od 16. do 19. stoletja*, 1940). Aleksejev utemeljuje kulturne stike dveh narodov in dežel na podobnosti njunega zgodovinskega razvoja in na tipološki sorodnosti njunih kultur. Težnjo, da bi rusko literaturo, nosilko humanističnih in demokratičnih idealov, prikazali kot mednarodno pomembno književnost, so s svojimi deli do konca 50. let podpirali še mnogi drugi komparativisti.

L. 1957 je na Inštitutu za svetovno književnost M. Gorkega pri sovjetski akademiji nastal kolektivni memorandum o teoretičnih vprašanjih medsebojnih literarnih stikov; na podlagi le-tega je I. Neupokojeva zavračala tradicionalne termine »primerjalna literarna veda« in »primerjalna literatura« kot zgodovinsko kompromitirane. »Študijski predmet literarnih odnosov in medsebojnega učinkovanja so v marksistični literarni vedi na eni strani zgodovinsko nastali in razvijajoči se stiki med različnimi narodnimi literaturami, na drugi pa od možnih stikov neodvisen nastanek in razvoj podobnih literarnih pojavov v podobnih literarnih razmerah«. Po njenem torej gre za dve vrsti odnosov: za »kontaktno odnose in odnose na podlagi zgodovinsko pogojene podobnosti literarnih procesov«, iz česar je sklepala, da se najgloblje in najplodovitejše literarno sodelovanje razvija med deželami s podobnim razrednim in družbenim ustrojem.

V 60. in 70. letih so se z vprašanji mednarodnih literarnih odnosov, zvez in stikov ukvarjali P. Berkov (*Problemi preučevanja mednarodnih literarnih odnosov*, 1960), B. Reizov (*Primerjalno preučevanje literature*, 1966), M. Hrapčenko, A. Bušmin (*Kontinuiteta v literarnem razvoju*, 1975). Obenem je teklo preučevanje konkretnih stikov in tipoloških zvez ruske literature s tujino, pa raziskovanje posrednikov, npr. tretje literature ali prevoda. Tako so nastale monografije *Shakespeare in ruska kultura* (1965), *Homer v ruskih prevodih 18. in 19. stoletja* (1964) in zborniki o posamičnih literarnih usmeritvah od klasicizma do realizma – da komajda omenimo študije, ki so se ukvarjale z odmevi Dickensa, Bérangerja, Heineja, Ibsena, Hoffmanna v Rusiji. Več zbornikov je obravnavalo sprejem ruske književnosti v tujini (*Recepcija ruske literature na Zahodu*, 1975; *Ruska literatura v skandinavskih deželah*, 1975; *Ruska literatura in svetovni literarni proces*, 1973). Redkejša pa so bila dela, ki so obravnavala obojestranske kulturno-literarne zveze in odno-

se, npr. rusko literaturo in Mlado Nemčijo, rusko-češke ali rusko-italijanske literarne zveze; sinteza takih prizadevanj je bila knjiga V. Kulešova *Literarni odnosi Rusije in zahodne Evrope v 19. stoletju* (1977²). Na primerjavi specifičnosti ruske in tujih literatur pa temelji knjiga N. Berkovskega *O svetovnem pomenu ruske literature* (1975).

Od konca 50. let so se ruski komparativisti posebej ukvarjali tudi s primerjalnim preučevanjem slovanskih literatur. Rezultati so se kazali zlasti na mednarodnih slavističnih kongresih (npr. 1978 v Zagrebu), pa tudi v akademskih publikacijah tipa *Rusko-jugoslovanski literarni odnosi* (1975). Preučevanja so izhajala iz vrste stičnih točk, od skupne prazgodovine slovanskih narodov do današnje socialistične družbene ureditve. Za komparativistiko so tehtna predvsem dela, kakršni sta D. Lihačova *Staroslovanske literature kot sistem* (1968) ali D. Markova *Geneza socialističnega realizma* (1970). Nekatera vprašanja svetovne literature je teoretično obdelala I. Neupokojeva v knjigi *Zgodovina svetovne literature, problemi sistemske in primerjalne analize* (1976).

Ukrajina. Prispevek o primerjalnem raziskovanju literature v Ukrajini je napisal Hryhorij Verves. Omejil se je na vprašanja, kako je ukrajinska književnost 19. in 20. stoletja postajala objekt primerjalnega raziskovanja, kakšne znanstvene koncepcije in metode so se pojavile in kako je nastala »zares znanstvena marksistična primerjalna metoda raziskovanja literarnega procesa«.

Napor, da bi določili odnos ukrajinske literature do najbližjih sosed, ruske in poljske književnosti, se je prvič pokazal v analitični literarni zgodovini – v kulturnozgodovinskih pregledih N. Petrova, N. Daškeviča in J. Ohonovskega ob koncu 19. stoletja. Pisatelj Ivan Franko je prvi utemeljil medsebojno odvisnost in povezanost narodnega in občečloveškega in se lotil – po Vervesovem mnenju menda prvi med Slovani – vprašanja o mestu slovanskih kultur v sistemu evropske in svetovne kulture. V študijah s področja folklore je uporabljal primerjalnozgodovinsko metodo; primerjal je tudi dela Ševčenka, Puškina in evropskih baladnih pesnikov, Mickiewicza in Heineja, Uspenskega in Zolaja, Kollárja in predstavnike slovanske renesanse, slovansko in evropsko dekadenco na prelomu 19. stoletja; preučeval je obojestranske stike med ukrajinsko in tujimi literaturami ter selitev motivov. Ob tem se je opiral na domačo in tujo vedo, od Buslajeva, Pipina in Veselovskega do bratov Grimm, Goetheja in Taina. Imel je več učencev (Žytecki, Šuratov, Studinski, Kolessa, Svencicki, Voznjak), navsezadnje je njegovo kulturnozgodovinsko šolo nadaljeval tudi V. Peretc. Utemeljitelj ukrajinske komparativistike pa je O. Bilecki (1884–1961), ki je že svoja prva dela posvetil tujim literaturam (*Iz zgodovine shakespeareologije: Théophile Gautier o Shakespearovih komedijah*, 1910; *Legenda o Faustu v zvezi z zgodovino demonologije*, 1912). Ni se zmenil ne za formalizem opozorilcev ne za vulgarnosociološke teorije Pereverzeva in Fričeja; bil je kritičen tudi do primerjalne literarne zgodovine P. van Tieghema. Ukvarjal se je s preučevanjem rusko-ukrajinskih stikov ter z odnosom obeh literatur do drugih slovanskih in zahodnoevropskih književnosti, o čemer govore že naslovi nekaterih študij: *Prevodna literatura bizantinsko-bolgarskega izvora*, 1947; *Ukrajinska literatura med drugimi literaturami sveta*, 1958; *Ševčenko in Slovani*, 1952; *Ševčenko in zahodnoevropske literature*, 1939; *Franko in indijska literatura*, 1956; *Ruska literatura in antika*, 1961; *Puškin in Ukrajina*, 1954; *Ruska znanost o zahodni literaturi*, 1946.

V 50. in 60. letih so se ukrajinski komparativisti ukvarjali predvsem s štirimi sklopi vprašanj: 1. osvajanje pomembnih umetniških pojavov tujih literatur v domači književnosti, 2. pomen ukrajinskih avtorjev za slovanske in za svetovno literaturo, 3. dvostranski odnosi med ukrajinsko in drugimi slovanskimi literaturami po obdobjih, 4. primerjalno preučevanje metod in stilov (npr. socrealizma).

Belorusija. O razvoju beloruske literarne komparativistike piše v D'urishinovem zborniku Adam Maldzis. Beloruska primerjalna literarna veda se je zasnovovala šele po l. 1905, ko se je razcvetela beloruska književnost. V literarnih zgodovinah Hareckega (1920) in Karskega (1922) je že govor o belorusko-poljskih in belorusko-ruskih stikih. Prve specialne študije pa so se pojavile šele v 40. in 50. letih. M. Lančenko je l. 1958 izdal delo *Odnosi beloruske literature z literaturami sosednjih slovanskih narodov v drugi polovici 19. stoletja*, O. Lojka pa leto pozneje monografijo *Adam Mickiewicz in beloruska literatura*. To še niso komparativno-tipološke raziskave, temveč le študije tematskih in snovnih vzporednic; poleg tega prevladujejo splošne karakteristike nad konkretnimi analizami. V 60. letih so se raziskave razširile na stike beloruske literature s slovanskimi in zahodnoevropskimi; izšlo je tudi več bibliografij o prevodih.

Poljska. O tradiciji poljske literarne komparativistike piše Halina Janaszek Ivaničková. Termin primerjalna literatura se je pojavil na Poljskem že zgodaj, l. 1818, v zvezi z ustanovitvijo katedre za primerjalno književnost na varšavski univerzi, ki jo je vodil L. Osiński; ta je predaval o eposej, satiri, pravljici, pastirski poeziji in drugih klasicističnih žanrih. Za »očeta« poljske komparativistike pa velja pesnik A. Mickiewicz s predavanji o slovanskih literaturah (pravzaprav o narodnem duhu Slovanov) na pariškem Collège de France (1840–1844). Po teh predavanjih je mogoče govoriti o poljski komparativistiki šele v času pozitivizma. Kljub tesnim zvezam s Francijo pa francoska komparativistična šola (Brunetière, Texte, Betz) na Poljskem ni imela veliko pristašev. Več uspeha sta imela Anglež Posnett (njegova knjiga *Comparative Literature* je izšla v poljskem prevodu deset let po izvorniku, l. 1896) in Danec Brandes s predavanji o literaturi 19. stoletja; Brandes je odločilno vplival na utemeljitev pojma obča literatura na Poljskem. V tem času je bila poljska komparativistika usmerjena k sistemizaciji splošnih literarnih zakonitosti kot imanentnih vrednot, tesno povezanih z življenjem družbe in naroda; v ospredju zanimanja so bili pojavi, ki so odsevali širše tipološke zakoné, tj. sociološki in psihološki vidiki literarnega preučevanja, o čemer pričajo študije Mariana Zdziechowskega o psihologiji slovanskih narodov, Byronu in njegovi dobi, Čehih, Rusiji in Poljski (1888–1897). Zdziechowski je na sintezi Tainovih in Brandesovih nazorov utemeljil »idealno kritiko«. Ta raziskovalni stereotip najdemo pozneje tudi pri A. Brücknerju in M. Kridlu (*Mickiewicz in Lamennais*, 1909).

Več poljskih avtorjev se je ob koncu 19. stoletja ukvarjalo z migracijo idej, tem in motivov. I. Matuszewski je v študiji *Hudič v poeziji* (1894) po vzorcu nemške »Stoffgeschichte« opisal diabolično motiviko svetovne literature. Po drugi strani so ob Matuszewskem pod vplivom francoske komparativistike nastajale študije o medsebojnih literarnih odnosih, zvezah in stikih. Krepila se je tudi tradicija univerzalnih zgodovnih svetovne književnosti po vzorcu Scherrove *Allgemeine Geschichte*

der Literatur, ki je bila v poljščino prevedena l. 1865; v letih 1863–1866, 1880–1893, 1930–1933 so izšle tri v več zvezkih, ki pa so zgolj zloženke, zbirke nacionalnih literarnih zgodovin, ne pa nove sintetične celote. Tradicija takih zgodovin se je na poljskih univerzah ohranila do danes.

Poljska komparativistika je od začetkov šla v dve smeri: 1. razvoj tokov in smeri obče (svetovne) literature in njene zakonitosti; 2. poljska literatura v kontekstu svetovne. Z razvojem literarnih tokov sta se ukvarjala zlasti Z. Łempicki (*Renesansa, razsvetljenje, romantika, 1923; Renesansa in humanizem na Poljskem, 1953*) in M. Kridl (*Glavni tokovi evropske literature: klasicizem, romantika, postromantična doba, 1931*). Z »vplivologijo« (od mehanične evidence detajlov prek primerjalne analize tem, motivov, idejnih in zvrstnih struktur do velikih panoram vplivov in stikov) so se Poljaki ukvarjali od konca 19. stoletja, zmeraj pa s poznavanjem svetovne teorije na tem področju.

Po drugi vojni so najboljše poglavja v komparativističnih bibliografijah študije vplivov, odnosov in odvisnosti (t. i. »kontaktologija«). Kolektivni zborniki obravnavajo zlasti med slovanske literarne odnose; redkejši so zborniki o poljsko-evropskih (npr. poljsko-skandinavskih) in poljsko-orientalskih stikih, kjer so sodelovali tudi tuji komparativisti. Še redkejša so dela, ki pomenijo tipološki preboj do idejnih in snovnih struktur, žanrov in verzoloških sistemov, sintezo literarnih skupin, tokov, smeri in poetik, sintezo, ki bi določila mesto poljske literature v svetovni; tak je npr. zbornik *Poljska literatura v svetovni perspektivi* (1963). Med obdobji, ki pritegujejo raziskovalce, je na prvem mestu antika in njena dediščina v poljski srednjeveški literaturi (T. Bieńkowski: *Antika v stari poljski literaturi in kulturi, 1976*; S. Zablocki: *Od predrenesanse do razsvetljenstva, 1977*). Povezanost stare poljske literature z evropsko renesanso, humanizmom in barokom je v prvi vrsti predmet komparativističnih konferenc, ki so obrodile kolektivna in posamična dela (npr. M. Strzalkowa, *Poljsko-španske študije, 1960*); obravnavana je bila zlasti vloga in mesto »očeta poljske literature« Jana Kochanowskega v evropski literaturi ter Shakespeara na Poljskem. Pri razsvetljenstvu so danes razjasnjeni odnosi poljske literature s francosko in angleško; pri romantiki Mickiewiczzeve zveze s tujimi literaturami; pri realizmu zveza z Rusi, zlasti s Tolstojem in Saltikovom Ščedrinom; pri modernizmu pa vpliv Nietzscheja. V poljski komparativistiki, ki obravnava 20. stoletje, prevladujejo dela o sprejemu socialističnih literatur na Poljskem (sovjetske, češke in slovaške); recepcija drugih literatur je doslej zgolj bibliografsko popisana (izjema je recepcija Josepha Conrada). Množijo se dela o vprašanih prevajanju. Razmah doživlja tudi poljska genologija in raziskovanje literarnih tokov, saj pod uredništvom S. Skwarczyńske v Łodzi izhaja revija *Zagadnienia rodzajów literackich*. L. 1977 je v Varšavi izšel tudi prvi zvezek *Zgodovine evropskih literatur*, ki obsega antično in romanske literature. Poljaki sodelujejo z zvezkom o naturalizmu tudi pri večjezični *Primerjalni zgodovini literatur v evropskih jezikih*, ki se uresničuje pod pokroviteljstvom Mednarodne zveze za primerjalno književnost (AILC). Vse od komparativističnih konferenc v Moskvi (1960) in Budimpešti (1962) niso bili realizirani nekateri načrti (priprava skupne komparativistične bibliografije, slovarja sodobnih pisateljev in kolektivne zgodovine literatur socialističnih držav). Res pa se po l. 1960 v poljski komparativistiki opaža teoretični in metodološki prelom; spopadeta se tradicija francoske in ameriške šole, kar vodi mdr. k organskemu spajanju genetične in strukturalne metode raziskovanja (npr. pri

H. Markiewiczu), to pa prispeva k prenovi poljske komparativistike na temeljih primerjalne poetike.

Nemčija. O zgodovini komparativistike pri Nemcih piše **Rainer Rosenberg**. Problema se loteva drugače kot drugi sodelavci zbornika, saj začenja obravnavo s sredo 18. stoletja, z Lessingom, Herderjem, Goethejem in bratoma Schlegloma, nadaljuje z Rosenkranzom, Marxom in Engelsom, Kochovo revijo *Zeitschrift für vergleichende Literaturgeschichte* (1887), Wetzom, Betzom, Brandesom in Schererjem ter končuje z Diltheyem, Walzlom, Strichom in Petersenom pred letom 1945. O konstituiranju marksistične literarne komparativistike v NDR piše **Winfried Schröder**. Za njeno zasnovo v letih 1948–1955 je bila pomembna literarna teorija Györgya Lukácsa; ker pa je tedaj vladal »boj proti formalizmu in kozmopolitizmu«, so se nove perspektive marksistične literarne komparativistike odprle šele v 60. letih, npr. s programskim predavanjem W. Kraussa *Probleme der vergleichenden Literaturgeschichte* (1963); Krauss je kritiziral tradicionalno komparativistiko – pozitivistično preučevanje vplivov in ahistorični oz. univerzalistični formalizem – četudi se je v povojnih sporih med francosko in ameriško šolo (Van Tieghem, Guyard, Wellek) spreminjala – in se zavzel za družbenozgodovinsko zasnovano literarno historiografijo, pri čemer je prevzemal zlasti zamisli Žirmunskega. Njegovo zasnovo so upoštevali C. Träger (npr. v spisih *Svetovna zgodovina – svetovna literatura*, 1974–81; *Hamlet – Julien Sorel – Grigorij Melehov*, 1976–1981), P. Weber, W. Schröder, W. Bahner, M. Fontius in R. Rosenberg; vsi se ukvarjajo zlasti z razmerjem med nacionalnimi literaturami in svetovno literaturo ter s funkcijskimi zvezami med literaturo in družbo; ne gre jim več za zgodovino estetskih idej, temveč za »zgodovino produkcije, distribucije in konzumacije literature« (Rosenberg). Konkretno vzhodnonemške študije na tej podlagi obravnavajo nemško literaturo v eksilu, nemško-slovanske literarne odnose in vprašanja socialistične književnosti.

Češka. Češko literarno komparativistiko obravnava **Slavomír Wollman**. Izvira v filologiji in enciklopedizmu ob koncu 18. stoletja (Durych, Dobrovský, Jungmann, Šafárik). Sredi 18. stoletja se je začela razvijati češko-nemška binarna komparativistika, pa tudi primerjalno preučevanje snovi in žanrov (Gebauer). Praška komparativistična šola (J. Polívka, J. Máchal, V. Tille, M. Murko) je na prelomu stoletja naredila korak od filološke kritike k pozitivistični tematologiji in izdelala kataloge snovi, motivov, žanrov, zlasti v ljudskem in srednjeveškem slovstvu; teoretično se je opirala na Pipina, Veselovskega, Parisa, Bédierja in Baldenspergerja (npr. Máchal v življenjskem delu *Slovanske literature*, 1922–1929). Druga generacija čeških komparativistov (J. Horák, O. Fischer, F. Wollman, M. Szykowski) se je še naprej ukvarjala s primerjalno folkloristiko in slavistiko; Wollman je v 20. letih npr. pisal o hrvaški, srbski, slovenski in bolgarski dramatici ter je, oprt na historično poetiko Veselovskega, izoblikoval tipološki pojem južnoslovanske drame. Na Češkem se je razvijala zlasti binarna komparativistika (*littérature comparée* v ožjem pomenu: češko-slovanski, češko-nemški literarni odnosi). Drugi generaciji so se postopoma priključevali mlajši, ki so po drugi svetovni vojni prevzeli glavno breme češke komparativistike (J. Heidenreich-Dolanský, K. Krejčí); Krejčí je npr. v 30. letih kritično ocenil različne komparativne metode Kridla, Ingardna,

Mukařovskega, Wollmana in Antona Ocvirka ter kritiziral akademizem s stališča ruskih formalistov (Opojaz) in čeških funkcionalistov (Praški lingvistični krožek); svoj opus pa je sklenil leta 1975 z delom *Češka literatura in evropski kulturni tokovi*. Spodbude češki komparativistiki še danes dajejo predvsem lingvistika, poetika, psihologija in folkloristika. Po drugi vojni so na Češkem zaprli vse komparativistične stolice (razen v Brnu); komparativistična terminologija je postala za vrsto let tabu. Prav v Brnu so se formirali novi raziskovalci (K. Horálek, *Študije o slovanskem verzu*, 1946; *Folklor in svetovna literatura*, 1979; J. Hrabák, *Literarna komparativistika*, 1976). Binarne raziskave so se usmerjale največ k Rusom, od koder vse do danes prihajajo tudi spodbude za kontaktologijo (P. Berkov, problem internih in eksternih kontaktov).

Slovaška. Urednik zbornika Dionýz D'urišin piše o slovaški literarni komparativistiki, predvsem z vidika dialektične enotnosti in medsebojne odvisnosti nacionalnih in internacionalnih vidikov literature. Začela se je s Šafárikovo *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), v kateri najdemo tako integracijsko kot diferenciacijsko pojmovanje slovanskih literatur; podobne zasnove so tudi v delih J. Kollárja, L. Štúra in drugih vse do prvih desetletij 20. stoletja. Šele P. Bujnák je zasnoval specializirano (pozitivistično) komparativistiko v tedanjem evropskem pomenu besede (*Byronov in Hviezdoslavov Kajn*, 1907; *Shakespeare pri nas*, 1916; *J. Arany v slovaški literaturi*, 1924). Pozitivistični komparativist je bil tudi A. Pražák, saj je preprosto našteval dokazane tematološke vplive in se ukvarjal z biografskimi vzporednicami in vulgarnim psihologizmom. V 30. in 40. letih so tudi Slovaki skušali preseči metodološko krizo s sprejemanjem novih teoretičnih dognanj (Van Tieghemovih, Wollmanovih, Ocvirkovih, Hergešičevih); okrepila se je scientifikacija literarne zgodovine, komparativistični postopki pa so se diferencirali. Bilo je nekaj programskih teoretičnih poskusov, da bi formulirali načela in izhodišča moderne komparativne metodologije (R. Uhlár, *Odnosi med slovaško in sosednjimi literaturami*, 1932; K. Rosenbaum, *Odnos slovaške literarne romantike do nemškega literarnega klasicizma*, 1945–1948; M. Bakoš, *Literarna geneza Sládkovičeve strofe*, 1950). Tej fazi je sledil količinski razmah primerjalnih študij (zlasti na relacijah Slovaki–Slovani), ki so jih spodbudile mednarodne konference slovaške akademije v 60. letih in ustanovitev revije *Slavica Slovaca* (1966). Primerjalne metode so se najjasneje diferencirale na področju translatologije, ki je postala na Slovaškem organski in legitimni del komparativističnih preučevanj (A. Popovič, *Teorija umetniškega prevoda*, 1975, D. Slobodnik), pa tudi na področju literarne genologije (D'urišin, Popovič, Winczer, Hvišč, zbornika *Komparativistika in genologija*, 1973, in *Zgodovinska novela [Medliterarne zveze slovaške romantike]*, 1976), primerjalne verzologije, stilistike, literarne komunikacije, orientalistike. Slovaški komparativisti danes poskušajo izdelati nov teoretični model komparativistike; pri tem sodelujejo M. Bakoš, O. Čepan, P. Petrus, K. Rosenbaum, R. Chmel, predvsem pa D. D'urišin (*Problemi literarne komparativistike*, 1967; *Iz zgodovine in teorije literarne komparativistike*, 1970; *Teorija literarne komparativistike*, 1975; *O literarnih odnosih – slog, zvrst, prevod*, 1976).

Madžarska. Zgodovino primerjalnoliterarnega raziskovanja na Madžarskem opisuje György Mihály Vajda. Začela se je s študijo pe-

snika Jánosa Aranya *Zrinyi in Tasso* (1859), nadaljevala z *Univerzalno literarno zgodovino Jánosa Erdélyija* (1868); v njej je svetovna književnost pojmovana kot sestavljena nacionalnih. Naslednja stopnja v razvoju Madžarske komparativistike je bila Meltzlova revija *Acta Comparationis Litterarum Universarum* (1877–1888), ki je objavljala folklorno in prevodno gradivo v glavnih evropskih jezikih in madžarščini; to je bila sploh prva komparativistična revija. Na teh temeljih je začela nastajati madžarska *Stoffgeschichte* (G. Heinrich in njegova revija *Univerzalni filološki vestnik ter Univerzalna literarna zgodovina*, 1903–1911; L. Katona in njegovo preučevanje virov madžarske srednjeveške literature; vplivologija V. Tolnaja, L. Dészija, F. Riedla, pa J. Bleyerja, ki je obravnaval madžarsko literaturo kot odvod nemške prek posredništva Dunaja). Po l. 1921 je za desetletje prevladala kulturno-zgodovinska metoda, bližja francoski *histoire des idées* kot pa nemški *Geistesgeschichte*; razvijala se je v okviru društva *Minerva*, ki se je ukvarjalo z zgodovino madžarskega duhovnega življenja in si prizadevalo za sintezo na podlagi spontanega, organskega razvoja domače tradicije in asimilacije tujih vplivov, za kakršno gre v recepcijskem procesu. Predstavnikom kulturnozgodovinske šole je šlo za sintezo literature na višjih, nadnacionalnih ravneh (evropska, svetovna literatura), o čemer pričata *Zgodovina evropske literature* M. Babitsa (1935) in *Zgodovina svetovne literature* A. Szerba (1941). Pomemben je bil tudi mednarodni literarnozgodovinski kongres v Budimpešti l. 1931, ki je v madžarski komparativistiki razvil »idejo Srednje Evrope« – idejo, da je Dunaj posredoval kulturo Madžarom, ti pa Romunom, Srbom in Slovakom (S. Eckhardt).

Madžarsko komparativistiko po drugi vojni začenjata dve simptomatični predavanji: *Ruski vplivi v naši literaturi* (F. Zsigmond, 1945) in *Evropeizacija madžarske literature* (J. Turóczy-Trostler, 1946). Trostler je začel l. 1946 tudi predavati primerjalno literarno zgodovino na budimpeštanski univerzi; 1950 je bila ustanovljena katedra za svetovno književnost. Primerjalno raziskovanje so spodbujale revije *Helicon* (ki je izhajala že 1938–1942 v tujih jezikih, od 1951 v madžarščini), *Acta litteraria Academiae scientiarum hungaricae* (od 1957) in *Neohelicon* (od 1973, tujejezična izdaja) ter mednarodne konference (npr. 1962 o realizmu in socialistični literaturi); od l. 1961 se madžarski komparativisti redno udeležujejo tudi kongresov Mednarodne zveze za primerjalno književnost, praktični rezultat mednarodnih dogovorov pa je 5 zvezkov iz zgodovine literatur v evropskih jezikih, ki izhaja od l. 1973 (*expressionism as an International Literary Phenomenon; Genres en vers des Lumières au Romantisme; The Symbolist Movement in the Literature of European Languages; Les avant-gardes littéraires au 20-e siècle*). Poleg tega je izšla v 60. in 70. letih vrsta zbornikov o odnosih madžarske literature z drugimi evropskimi, zlasti sosednjimi (npr. *Littérature Hongroise – Littérature Européenne, études de littérature comparée*, 1964; *Littérature de la Renaissance à la lumière des recherches soviétiques et hongroises*, 1978; *European Romanticism*, 1977; *Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del rinascimento*, 1975; *Venezia e Ungheria nel contesto del barocco europeo*, 1979). Pri teh publikacijah so sodelovali vodilni sodobni madžarski komparativisti (I. Sötér, T. Klaniczay, M. Szabolcsi, E. Bojtár, I. Király, L. Illés, G. M. Vajda idr.). L. 1970 so začeli izdajati tudi *Leksikon svetovne literature* (doslej 8 zvezkov), 1976 je izšla *Mala enciklopedija svetovne literature*, pripravlja pa se tudi zgodovina svetovne književnosti v 8 zvezkih. V teh publikacijah je po-

membna nova periodizacija po stilih, smereh in tokovih, pa tudi upoštevanje dosežkov literarne sociologije in teorije komunikacij.

Bolgarija. Razvoj bolgarske literarne komparativistike je orisal Bojan Ničev. Nediferenciran odnos med Bolgari in ostalim slovanskim svetom so začeli razbijati kritiki ob koncu 19. stoletja, npr. D. Šišmanov s študijama *Paisij in Rousseau* (1890) in *Pesem o mrtvem bratu v poeziji balkanskih narodov* (1896); tedaj se je zasnova tudi primerjalna literarna veda, že v začetku neločljiva od primerjalne zgodovinske kulturologije in navezana zlasti na preučevanje slovanskih književnosti (spisi N. Bončeva in P. Slavejkova, reviji *Blgarski pregled in Mysl*). Prvi raziskovalci so se ukvarjali zlasti s problemi recepcije v prevodih, s temo Bolgarov v tujih literaturah in z odmevi tujih pisateljev (npr. Puškina, Heineja) v Bolgariji. Težišče je nato postopoma prehajalo s kulturno-zgodovinskih na literarnopsihološke vidike (spisi B. Peneva, ki se je ukvarjal zlasti z grško, srbsko in poljsko literaturo), pozneje pa je precejšanje pomena družbenoekonomske baze za umetnost pripeljalo do vulgarnega sociologiziranja tudi v primerjalni literarni vedi. Po l. 1945 so bili v ospredju zlasti bolgarsko-ruski stiki (I. Cvetkov, *Gorki v Bolgariji*, 1964; V. Velčev, *Bolgarsko-ruski literarni odnosi v 19. in 20. stoletju*, 1974). Vodilna imena bolgarske komparativistike so E. Georgiev (*Obča in primerjalna literarna veda*, 1965; *Bolgarska literatura in občeslovanski ter občeevropski literarni razvoj*, 1973), I. Konev, B. Ničev (*Uvod v južnoslovanski realizem*, 1971).

Romunija. Nazadnje oriše literarno komparativistiko v Romuniji Mihail Novicov. O tej danes obstajata dve knjigi (*Zgodovina in teorija komparativistike v Romuniji*, 1970; A. Dima, *Načela primerjalne literature*, 1972). Začeta jo disertaciji P. Eliadeja in N. Apostolescuja na pariški Sorboni (*De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, 1898; *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, 1909), sicer pa se je formirala ob koncu prejšnjega in v začetku našega stoletja; G. Ibrăileanu (*Kritični duh v romunski kulturi*, 1909) je prvi ugotovil, da se nacionalna kultura pri asimilaciji tujih prvin samouveljavlja. Univerzitetna komparativistika se je začela po prvi vojni; lotevala se je zlasti literarnih stikov, medsebojnega učinkovanja in vplivanja literatur in kultur (E. Lovinescu, L. Blaga, G. Călinescu) ter primerjav na področju romana ter romunske, francoske in nemške poezije (V. Streinu, *Moderna verzifikacija, teoretična in zgodovinska študija o svobodnem verzu*, 1966). L. 1948 je bila na bukareštanski univerzi ustanovljena stolica za svetovno literaturo, ki jo je vodil T. Vianu; ta je definiral pojem svetovne književnosti, ki ni mehanična zbirka nacionalnih, ampak ekstrakt iz tistih dejstev nacionalnih literatur, »ki so v svetu mednarodno pomembna in so kot pobudniki, oddajniki ali sprejemniki odigrala odločilno vlogo pri oblikovanju pomembnih literarnih smeri« (*Študije o svetovni in primerjalni književnosti*, 1963). Današnja romunska komparativistika se ukvarja največ z revizijo pojma primerjalna literarna veda, z njenim obsegom, mestom in pomenom med literarnoznanstvenimi disciplinami, z razširitvijo sistema primerjalnoliterarnih konfrontacij (A. Marino, *Essai d'une définition de l'avantgarde*, 1976; *Slovar literarnih terminov*, 1973) in s konkretnimi binarnimi študijami na literarnih relacijah med Romuni in Rusi ter Romuni in Francozi. Med znanimi komparativisti so N. Balotă, R. Munteanu, L. Rusu, I. Zamfirescu, I. Chimiția idr.

Zgodovina literarne komparativistike v socialističnih deželah je, kot vidimo, predvsem informativni priročnik o mladi literarni vedi v deželah, ki imajo »manj diferencirano literaturo« in za katere na določen način velja teza o »zaostanku« in »pospešenem razvoju«, kot pravi v sklepu knjige D. D'urišin, pri čemer izvzema rusko in nemško književnost. Obilica podatkov se skriva predvsem v bibliografskih opombah, medtem ko so literarna dejstva v posameznih poglavjih različno, zvečine na hitro analizirana. Kljub temu, da so pri monografiji sodelovali vidni komparativisti Vzhodne Evrope, so posamezni prikazi kvalitativno zelo različni; pri tem očitno ni pomagala niti prednost, ki jo D'urišin v sklepu imenuje »enotna metodološka baza socialistične literarne vede in z njo povezane znanstvenoorganizacijske možnosti«; najpreglednejši je madžarski prispevek, najbolj ideologiziran vzhodnonemški. Avtorji se pogosto zatekajo v zastranitve in oddaljevanje od osnovnega problema – zgodovinskega pregleda nacionalnih komparativistik v socialističnih državah Vzhodne Evrope; res pa je, da so pri tem potrebni posegi v literarno teorijo in zgodovino, saj je komparativistika, kot pravi v recenziji D'urišinovega zbornika Slovak F. Miko, po eni strani veda o »posebni«, »zunanji«, »nadnarodni« sferi literature in literarnega razvoja, po drugi pa je njen predmet, tj. medliterarni odnosi, »integralni del narodne literature in njene zgodovine«. Velika pomanjkljivost zbornika je tudi njegova podatkovna neaktualnost; čeprav je izšel leta 1986, najdemo v njem podatke le do let 1976–1979. Na neki način zastarel je tudi terminološko, saj je prav v zadnjem desetletju in prav v Vzhodni Evropi prišlo do mnogih kritičnih analiz, popravkov in inovacij tradicionalnega komparativističnega izrazja, pa tudi do metodološkega napredka v zvezi s samo vedo, ki je tačas v krizi, o čemer govori v sklepu (in v knjigi *Teorija medliterarnega procesa*, 1985) D. D'urišin, česar pa iz zbornika ni videti. Kljub temu je *Zgodovina literarne komparativistike v socialističnih deželah* prvi sintetičen prispevek na historičnem področju, ki sledi novejšemu razvoju v teoriji in metodologiji primerjalnega literarnega raziskovanja pri Slovanih, kakor ga lahko razbiramo iz del *Soodnosi in součinkovanje nacionalnih literatur* (Moskva 1961), *Aktuelle Probleme der vergleichenden Literaturforschung* (Berlin 1968) ali *Primerjalno preučevanje slovanskih literatur* (Moskva 1973).

Drago Bajt

KRITIKA Gerald Prince
**A DICTIONARY
OF NARRATOLOGY**
Aldershot, Scholar Press, 1988
*(1. izd. University of Nebraska
Press, 1987)*

Princeova knjiga gotovo ni absolutni začetek slovarskega urejanja naratološke terminologije. Starejši termini, ki so prišli že v splošno rabo, so obdelani skoraj v vsakem literarnoteoretskem leksikonu, tudi npr. v slovenskem leksikonu *Literatura* (Cankarjeva založba, 1977, 31984). Novejše izrazje, ki so ga vpeljali strukturalistični in semiotični prispevki k teoriji pripovedi, pa je bilo doslej upoštevano in vključeno v širše koncipirane slovarje, obsegajoče celotno območje jezikoslovnih znanosti vključno s strukturalističnimi teoretizacijami jezika in nanj vezanih področij, torej tudi literature, ali pa v bolj specializirane slovarje semiotičnih terminov. Omeniti je treba predvsem dva, ki jima marsikaj dolguje tudi Princeov, in sta obenem tudi edina slovarja, navedena v bibliografiji na koncu knjige: k prvemu tipu lahko štejemo *Dictionnaire encyclopédique des sciences du langage* (1972) O. Ducrota in T. Todorova, v katerem je slednji obdelal literarnoteoretske termine, k drugemu pa *Sémiotique. Dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (I, 1979, II, 1986) A. J. Greimasa in J. Courtésa. Toda glede na zasnovo sta oba lahko posvetila naratološkimi terminom samo del svoje pozornosti, medtem ko je Princeov slovar najbrž prvi, ki skuša strniti in pregledno obdelati zlasti naratološko terminologijo, ostalim področjem pa se posveča le toliko, kolikor je to nujno potrebno za pojasnitev nekaterih zvez.

Načeloma je vsak terminološki slovar sinteza prizadevanj, ki skušajo – kolikor je le mogoče – brez nasilnega izenačevanja in enote-

nja raznosmernih iskanj in rešitev na nekem polju vedenja in znanja konstituirati čimbolj koherentno teorijo. Izdelava slovarja je zato vedno del procesa institucionalizacije določenega korpusa znanja oz. stroke. Kljub temu pa sinteza ni niti možna niti izvedljiva brez avtorske perspektive in stališč, kar se kaže že v izboru gesel in seveda predvsem v njihovi vsebinski obdelavi.

Tudi Princeove namere so v tem smislu povsem jasne: v predgovoru izrecno poudarja in nato v značilnem zaporedju našteva, da je s slovarjem hotel naratologiji dati občutek discipline in konstituirati prostor za prikaz nekaterih soglašanj, kompatibilnosti in divergenc v polju, ki je po velikem razcvetu v šestdesetih letih doživelo opazno razširitev. Avtor ni bil le zainteresirani kritični opazovalec tega razvoja, ampak ga je z dvema knjigama in vrsto razprav aktivno sooblikoval. Njegov prispevek smo že skušali kritično ovrednotiti tudi pri nas (prim. A. Koron, *O uvodih v naratologijo*, Primerjalna književnost, 11, 1988, št. 1). Ker prihaja slovar med bralce v trenutku, ko se zdi ta disciplina nekaterim, ki so celo sami pomembno sodelovali pri njenem formiranju (npr. Gérardu Genettu in Mieke Bal), v krizi, češ da je, kot pravi Balova, dosegla točko, na kateri je težko presoditi, ali je njena paradigma že preveč oziroma pretirano eksploatirana ali samo nezadostno uporabljena (prim. M. Bal. *Tell-Tale Theories*, *Poetics Today*, 7, 1986, št. 3, str. 555), sta avtorski prispevek sestavljalca in dosežena stopnja konceptualizacije toliko bolj izpostavljena in potrebna ovrednotenja.

V nasprotju s slovarjem Ducrota in Todorova, ki obravnava termine po tematsko zaokroženih sklopih in področjih, je Princeov, podobno kot Greimasov in Courté-

sov, urejen po abecednem zapovrstju. Na približno sto straneh je obdelanih nekaj čez 600 gesel, v bibliografiji pa je zbranih okrog 300 enot. Kot je videti iz teh podatkov, je izbor gesel razmeroma strog, lahko bi celo rekli nepopoln, razlage pa v povprečju ne predolge in zato tudi ne izčrpne. Slovar torej nima enciklopedične zasnove, ki bi npr. zbrala vse definicije ali mnenja o izbranih terminih, temveč skuša podati pregled opredelitev, ki so po sestavljalčevi presoji najpomembnejše in najbolj koristne, ter ponuditi dostopno in korektno informacijo o glavnih dosežkih in ambicijah naratoloških raziskav.

Takšni zasnovi načelno ni kaj očitati, prav tako pa tudi ne bi mogli reči, da avtor – skladno z osnovnimi namerami in v okvirih, ki si jih je zastavil – svojega dela ni opravil jasno in pošteno. Toda doseženi rezultati in nekateri splošni vidiki slovarja kljub temu zbujejo pomisleke, nanašajoče se na različne segmente njegove artikulacije. Tako npr. temeljna, od avtorja predvidena namembnost sama na sebi še ne izključuje analitične, problemske obdelave gesel, ki ustreza bolj zahtevni, strožji znanstveni rabi. Vendar pa se zdi, da jo od slednje najbolj oddaljuje nekakšen razcep, oziroma nekonsistentno nihanje med potezami, inherentnimi kritični zasnovi slovarja, in takšnimi, ki sodijo k bolj nevtralni leksikonski obdelavi. Avtorju je nemara bližja kritična zasnova, saj dokaj drzno razvija svojo perspektivo in si npr. ne pomišlja vključiti idiolektičnih terminov, ki jih je sam predlagal ali razvil za naratološko rabo, pa zanje pričakuje, da bodo obče sprejeti. Pogosto tudi na prvem mestu navaja svoje lastne definicije in precej samostojno opredeljuje ključna gesla z daljnosežnimi implikacijami, ki so sicer še vedno predmet teoretske

diskusije. Toda ko skuša ustrezno predstaviti »prehojeno pot«, poskrbeti za razkrivanje sledi razvoja terminov in osvetliti proces njihovega oblikovanja, kritični komentarji in sploh vsakršni komentarji izostanejo in se avtor žal omeji na 'definiranje, razlaganje in ilustriranje terminov' (prim. str. VII). Te običajno najprej postavi v njihov izvorni teoretski kontekst, če se pojavljajo kot homonimi, pa zgoščeno povzame njihova pomenska območja, medtem ko je pretres njihove medsebojne primerljivosti in vezljivosti praktično v celoti prepuščen kazalkam.

Razumljivo je, da so v strokovnih slovarjih združeni termini na različnih stopnjah izdelanosti in izoblikovanosti. To je ravno prednost slovarske ureditve, ki s tem odpira potencialne, a še nedodelane perspektive in opozarja na procese in premike znotraj posameznih disciplin in strok. Tudi pri Princeu gre neizenačenost v artikuliranosti terminov delno na račun njihove raznovrstne teoretske provenience, enega od vzrokov pa ima zagotovo v jezikovnih pregradah, ki so izrazito determinirale že policentrični in nehomogeni, jezikovno razparcelirani razvoj raznih »nacionalnih« smeri v naratološkem polju. Vendar prav neusklajenost tako imenovanih variantnih terminov (tj. »nacionalnih« variacij določenih terminov), ki v slovarju še posebej bije v oči, ker vrsta nemških terminov ni prevedenih niti »homologiziranih« z ostalo nomenklaturo, predvsem s tistim delom, ki je zajet iz francoskih virov in do katerega je avtor, kot sam priznava, nekoliko pristranski, že deluje kot pomanjkljivost in motnja. Zato je pomemben namig, ki ga dobimo ob prebiranju slovarja, najbrž tudi ta, da je iskanje, prepoznavanje in povezovanje te vrste sinonimov nesporno deficitno področje nara-

tologije in morda obetavno torišče nadaljnjega dela. Obenem od tod ni daleč do sklepa, da opisani pomisleki že zmanjšujejo splošno uporabnost in avtoritativnost slovarja tudi za zahtevnejšega bralca in da artikulacija povezanosti, prepletенosti in medsebojne usklajenosti terminov vendarle ne preseže območja propedeutike.

Pri izbiranju gesel je avtor upošteval pomembnejše spodbude iz anglosaške tradicije z začetki pri Henryju Jamesu in Percyju Lubbocku, od nemških prispevkov predvsem Stanzla in Lämmerta, v angleščino prevedena dela ruskih formalistov in semiotikov, prispevke francoskih strukturalistov in izraelskih »poetikov« ter za naratologijo pomembna dela lingvistov, psihologov, antropologov, zgodovinarjev in preučevalcev umetne inteligence. Osvežiti je skušal tudi Aristotelove pojme, relevantne v naratološkem kontekstu. Načelno so imeli prednost termini, ki so specifični za naratologijo (npr. narem, ekstradiegetski), nadalje tisti, ki jih naratologija sprejema v drugačni rabi, kot jo imajo sicer (npr. glas, frekvenca) in takšni, ki so pomembni za naratološko deskripcijo in argumentacijo (npr. kod ali izrazje, prevzeto iz generativne gramatike). Prince je izpustil termine, ki so pri analizi pripovedi sicer pertinentni, vendar bolj sodijo k retoriki, obči semiotiki, lingvistiki ali splošni literaturi (npr. vrstne in zvrstne oznake kot proza, roman, alegorija itd.). Poiskati je skušal čim krajše formulacije, zelo zanimiva, če ne prav presenetljiva pa je njegova utemeljitev skromnega števila ilustracij in primerov: le-ti po njegovem, paradoksalno, vnašajo v opredeljevanje in tolmačenje gesel več zmede kot koristi (prim. str. VII, VIII).

Konstituiranja naratologije kot discipline se je Prince lotil z dve-

ma odločilnima potezama. S prvo je zožil oziroma usmeril svojo pozornost in s tem tudi območje pristojnosti slovarja na verbalno pripoved. Toda že naslednja poteza ni bila več omejevalna, saj dveh najpomembnejših definicij *naratologije* ni podal tako, da bi kritično komentiral izključevanje enega pomena v prid drugemu, temveč očitno tako, kot da se področji, ki naj bi ju pomena oklepala, medsebojno selektivno dopolnjujeta. Na prvem mestu je naratologijo določil kot strukturalistično inspirirano teorijo pripovedi, ki proučuje splošno, občo naravo, obliko in funkcioniranje pripovedi ne glede na sredstvo reprezentacije – pripoved obsega torej tudi neverbalne, npr. likovne, plesne, filmske in druge načine izražanja – in iz njenega območja ni izključil proučevanja *zgodbe* (story) kot take. S tem se je v bistvu oddaljil od druge opredelitve, to je od Genettove bolj restriktivne omejitve naratologije na relacijsko proučevanje pripovedi kot posebnega načina (modusa) predstavljanja, ki se ukvarja z razmerji med *zgodbo*, (*pripovednim*) *diskurzom* (narrative discourse) ali *tekstom* (text) in *pripovedovanjem* (narrating). Čeprav je sprva sprejel Genettovo okvirno omejitev na verbalno pripoved, ki do določene mere relativizira prvo definicijo, je vendarle ni združil z njo. Prav tako se ni odrekal resorju različnih *narrativnih gramatik* (narrative grammar), ki jih je Genette postavil izven območja naratologije, ohranil pa je njegovo shemo pripovednih kategorij. Tretja raba termina naratologija se nanaša na proučevanje modelov, ki jih priskrbi *narrativika* (narrativics), a je bistveno manj razširjena. Tako je proučevanje *pripovedne kompetence* (narrative competence), definirane kot sposobnost oziroma zmožnost proizvajanja in razumevanja pripovedi, izpostavljeno kot

eno bistvenih prizadevanj naratologije (prim. str. 65).

Še bolj izrazito se avtorjev integrativni in v bistvu eklektični prijem izkristalizira ob geslu *pripoved* (narrative), kjer se jasno pokaže, da dilema, ali je predmet naratologije verbalna ali ne (samo) verbalna pripoved, pravzaprav konceptualno ni razčiščena. Vprašanje, ali je v okviru obnovljene strukturalistične paradigme, s katero imamo očitno opravka pri Princeu, sploh razrešljiva, puščamo kajpak ob strani. Namesto tega smo soočeni z nizom razlag, ki zajemajo menda celoten spekter teoremov, metod in smeri, ki so imele doslej o tej temi povedati kaj relevantnega, ne glede na njihovo izhodiščno teoretsko različnost ali celo medsebojno izključevanje in ne da bi bil pojasnjen princip njihovega zaporednega vezanja, ki je pri Princeu nesporno rudimentarna oblika izražanja avtorskih preferenc. O njih se je sicer mogoče obširneje poučiti v sintagmatski razgrnitvi vidikov in dosežkov proučevanja pripovedi, opravljeni v prav tako propedeutično orientirani knjigi istega pisca *Narratology: The Form and Functioning of Narrative* (1982). Za pričujočo paradigmatško, tj. slovarko ureditev pa je morala biti opravljena vrsta zgostitev.

Pripoved je tako definirana kot poročanje (v smislu končnega produkta in procesa, objekta in akta, strukture in strukturacije) o enem ali več realnih ali fiktivnih *dogodkih* (event) v komunikacijski relaciji med enim ali več *pripovedovalci* (narrator) in enim ali več *pripovedovanci* (narratee). Za pripoved sta torej bistvena dogodek in poročanje o njem. Sledi kratko naštevanje pogojev, potrebnih za minimalno pripoved. Pojasnilo o mediju reprezentiranja še enkrat povzema barthesovsko široko pojmovanje pripovedi, čeprav so takoj zatem spet našte-

te le njene verbalne oblike. Definičijskemu delu razlage sledi razčlenitveni del, ki uvaja krog najbolj splošnih kategorij, relacij, vidikov in makrostrukturnih elementov, npr. temporalnost, kavalnost in teleološkost pripovedi, ki strukturno še posebej poudarja začetek, sredino in konec. Nato so zgoščeno interpretirani nekateri ključni Proppovi in Greimasovi pojmi, ob katere je postavljenih nekaj Genettovih, za njimi pa še nekaj na teleološko pojmovanje pripovedi vezanih pojmov, npr. moment *presenečenja* (surprise) in *napetosti* (suspense) ter *poanta* (point). Sledi opozorilo na spoznavno in etično vsebnost pripovedi (estetsko je nemara zajeto kar v pahljači raznih kategorij?) in na koncu še misel, da pripoved priča o pomenu časa in ga obenem osmišlja, da torej osvetljuje časovnost in ljudi kot časovna bitja. V tej misli je seveda zgoščena Ricoeurjeva kritika semiotičnega projekta metodološke revolucije v rziškavah pripovedi (prim. str. 58–60).

Podobno kot pripoved, ki smo jo vzeli za primer, so sestavljena tudi druga pomensko kompleksna gesla, medtem ko je z enostavnejšimi pač manj težav. Za boljšo uporabnost slovarja uvaja Prince dvojni sistem kazalk. Razen pogostejše rabljenih izrazov (npr. pripovedovalec, karakter) je vsak termin, ki je hkrati samostojno geslo v slovarju, v besedilu drugih gesel označen in opozarja bralca na ustrezne vzporednice, zveze in kontekste. Povzetki posameznih teoremov so med seboj pregledno ločeni s posebnim znakom in opremljeni z navedbo vira. Posebne kazalke nato še na koncu razlage vodijo k dodatnim pojasnilom.

Avtor v predgovoru pojasnjuje, da se ni trudil izogniti koncentričnemu ponavljanju; pripisuje mu pedagoški učinek in načrtno uporablja veliko kazalk; samo v razla-

gi pripovedi jih je čez trideset, na koncu pa še devet dodatnih. Kazalka so seveda nujne in potrebne, toda še tako bogata mreža kazalk ne more odtehtati doslednejše in bolj radikalne razdelave nevralskih točk konceptualizacije. Ker jih je preveč, celo zamegljujejo taksonomično koherenco, ki naj bi podpirala abecedno razpršenost terminov. Morda je nekoliko presenetljivo, da v primerjavi z njegovo prejšnjo knjigo (*Narratology*, 1982) vseeno ni opaziti velikih razlik. Večina definicij se ujema, opaznejše novosti pa so omejene na dokaj mehanično vključitev prej povsem zapostavljene nemške terminologije in povzete nove strokovne literature. Lahko bi torej rekli, da slovarju zaenkrat ni uspelo napraviti večjega, važnejšega koraka k izpopolnitvi naratološkega instrumentarija; na olajšanje, da so krizni časi discipline že mimo, bo torej treba še počakati.

Alenka Koron

Gianni Vattimo
JENSEITS VOM
SUBJEKT

Edition Passagen,
Graz, Wien-Böhlau, 1986

Pod gornjim naslovom (v izvirniku *Al di là del soggetto*, Feltrinelli, Milano, 1985) je izšel prvi integralni prevod kakega Vattimovega dela v nemškem jeziku, zanj pa so poskrbeli pri mladi založbi, ki je doslej izdajala predvsem dela predstavnikov sodobne francoske misli (Lyotard, Blanchot, Levinas, Derrida).

Vattimo je po nekaterih svojih razpravah znan tudi pri nas (gl. Primerjalna književnost 11, 1988, št. 1, str. 69-70; št. 2, str. 59) kot eden od utemeljiteljev t. i. »pensiero debole« ali »šibkega« mišljenja. »Šibko« mišljenje skuša tra-

dicijo evropske metafizike ponovno premisliti onkraj »močnih« kategorij metafizike (npr. kategorije subjekta, predvsem pa biti kot »prisotnosti«, »ousie«). Ta premislek se ujema s problematizacijo sveta »postmoderne«, ki ga označuje razpad »velikih zgodb«, nemožnost novega projekta, partikularnost, izguba celovitosti sveta. S tem se »šibko mišljenje« postavlja v razmerje z Lyotardovim konceptom »postmoderne« in tudi z njegovo kritiko (Habermas), glede »premišljevanja« zgodovine metafizike pa z Derridajevim pojmovanjem »dekonstrukcije«. Po Vattimu manjka vsem konceptom o postmoderni predvsem ontološki temelji, ki ga poskuša izdelati s svojo »ontologijo razpada« (*Ontologie des Verfalls*).

Pričujoče delo poleg Vattimovega intervjuja s časnikom »Lotta continua« prinaša še štiri njegove razprave: o subjektu pri Nietzscheju, koncept »ontologije razpada«, obravnavo Heideggerjevega dela *O izvoru umetnine* in kritiko semiotične transformacije filozofije pri Karlu Ottu Aplu.

Zdi se, da Vattimo v prvi razpravi na začetku sledi Deleuzovi interpretaciji Nietzschejeve destrukcije metafizičnih pojmov. Za Nietzscheja so vse kategorije metafizike zgolj metafore, »prevodi« (npr. kategorija sile je »zajezljiva« le v njenih učinkih, »prevodih«, sama sila kot metafizični pojem pa je »metafora« za vse svoje posamične manifestacije). Vendar Nietzschejeve destrukcije metafizike ne smemo razumeti kot kritiko »ideologije«, ki bi nepravilno biti postavljala nasproti »močno« pravo bit. To je tudi mesto moderne ga človeka, ki ga označuje »hibris« kot nasilje, nepravilnost do klasičnih vrednot, kar velja retroaktivno za celotno zgodovino človeštva, ki se kaže kot »hibriden« proces, kot nasilje, s tem pa je svetovnost sveta zgolj fikcija,

»zgodba«, saj je svet dostopen le prek produciranja hibrisa kot razkrivanja in ponovnega kreiranja laži. V tem momentu pa se kaže nevarnost, ki ji po Vattimu podleže Deleuze – da Nietzschejev koncept razumemo kot eksplozijo svobodne metaforizirajoče dejavnosti, kot absolutnost »videza«. S tem seveda dobi akt volje vsa »močna« metafizična določila, npr. »svobodno kreativnost«, čeprav ni več nobenega trdnega nadsistema, ki bi določal to metafiziko. Vattimo pa proces hibrisa kot »nasilnega« interpretiranja razume kot odpiranje horizonta smisla, v katerem se na določen način odpira znotrajsvetno bivajoče; »bistvo« stvari je rezultat eksperimenta. Hkrati pa ta akt ni samovoljna dejavnost subjekta (takšna je tudi Heideggerjeva interpretacija – hbris kot totalna kontrola in manipuliranje realnosti), saj je vanj potegnjen tudi subjekt sam; ta nima več izvorne, temeljne konstitucije (npr. želje, neomejene kreativnosti), ki bi jo moral emancipirati, temveč je sam dejavnost postajanja, prenavljanja, v kateri mora vedno znova transcendirati sebe, svoj horizont smisla (kar je tudi kriterij »pravilnosti« nove interpretacije že »interpretiranega« korpusa zgodovine). Gre za hkratno konstitucijo in destrukcijo subjekta, kritika tradicionalnih pojmov pa je »šibka«, saj jih le preinterpretira v kompleksni igri nalažanja novih pomenov na že znane oziroma odpiranja novih pomenov v že danih pomenih tradicije. Nietzschejev odnos do zgodovine je »sproščujoč« v smislu Vattimovega razumevanja »Verwindung« kot ponovnega de-konstruiranja tradicionalne metafizike, napotovanja vanjo po sledih »šibke« koncepcije biti.

V drugi razpravi skuša Vattimo nakazati možnost nove ontologije »razpada« (Verfall- kar lahko po-

meni tudi: dospelosti) s pomočjo Heideggerjeve analitike biti in njegovega bitnozgodovinskega mišljenja. Ontologija kot vprašanje o smislu biti je možna šele znotraj obzorja nihilizma (vendar tu ne razumljenega v Heideggerjevem pomenu totalne »pozabe biti«, temveč kot razpad vseh »močnih« metafizičnih kategorij). Vattimo to najprej nakaže v interpretaciji umevanja biti t- biti, ki ji je njena bit dana kot zasnavljanje njenih lastnih možnosti (možna-bit prek eksplicacije biti-za-smrt kot najbolj »dejan-ske« možnosti), v katerem se šele razpre »tu« tubiti. To zasnavljanje ni niti akt subjektivitete – tubit si prihaja »šele naproti« iz ekstatične vrženosti vnaprej, od katere se vrača k znotrajsvetno bivajočemu – niti ni bit dana kot temelj, ampak zgolj kot napotilo, napotevanje na . . . , ki odpira nov horizont smisla biti. Bit je temelj kot ukinjanje temelja, eksplicacija biti tubiti je nekaj breztemeljnega, v njej gre za dvojno gibanje: po eni strani se tubiti razklene bit (in svet), po drugi strani pa se šele prek tega zasnavljanja »artikulira« bit sama – oziroma, kot to tematizira pozni Heidegger – gre za Er-eignis, v katerem si vzajemno sovpadata bit in človek. Tak Er-eignis je Ge-stell (postavje) kot pogoj možnosti razkritosti v dobi tehnike, kot totalno planiranje, v katerem stvari in človek izgubijo vsa metafizična določila zaradi vseobče manipulacije. Vendar Vattimo tega območja razkritosti biti ne opredeljuje le negativno, saj lahko prav v njem izkusimo bit onkraj vseh metafizičnih določil. Ge-stell kot tak ni zmožen novega zgodovinskega zasnavljanja, hkrati pa se s tem retroaktivno ne more utemeljiti (v metafizičnem pomenu) v nobenem preteklem izvoru, preteklost ni več »auctoritas« sodobnosti, kar omo-goča svoboden, »nemetafizičen«

odnos do tradicije, kot se kaže v hermenevtičnem zasnavljanju biti tubiti in pri interpretaciji Nietzscheja.

S stališča literarne vede se zdi predvsem zanimiva razprava o *Pesnitvi kot zatonu jezika*. V Heideggerjevem razumevanju pesništva kot »zasnavljanja«, odpiranja sveta in resnice, ki se sama postavlja v pesniško delo, vidi Vattimo možnost estetike »onkraj imperializma označevalca«, kakršen je značilen za francoski poststrukturalizem, ki Heideggerjevo problematizacijo odnosa med jezikom in bitjo razume redukcionistično (v smislu izključevalnega Lacanovega »vel« – mislim ali sem – če mislim, nimam neposrednega odnosa do biti, če imam neposreden odnos do biti, nisem v sferi »kulture«). Vse se artikulira v simbolnem, znotraj mreže označevalcev, ki napotujejo drug na drugega. Za teorijo označevalca je meja med kulturo in naravo nekaj neodpravljivega, jezik je zgolj mreža razlik, v kateri je bit neodpravljlivo odsotna, dana zgolj kot »sled«, ali pa je »znamenje« odsotnosti popolna osvoboditev »simulakruma« od slehernega odnosa do kakršnegakoli originala oziroma izvora. Heidegger sicer pristaja na tezo, da je edini pristop k biti možen skozi jezik, vendar je v ta odnos hkrati vpeta tudi sama razlika med bitjo in jezikom, odnos jezika do izvora je mišljen prav skozi njuno razliko, ki je na delu v jeziku samem. Jezik, skozi katerega se odpira bivajoče, namreč ni transcendentni apriori, možnost odpiranja bivajočega v jeziku je v tem, da se v njem hkrati že stalno odpira (kaže) preseganje posamično bivajočega, odprtost sama, ki šele omogoča odprtost bivajočega. To tudi omogoča poseben status pesništva (kot »snovanja«) v razmerju do jezika kot posredovanja (odslikavanja) znotrajsvetno bivajočega. To pa

ne pomeni negativne definicije umetnosti (pesništvo kot »drugo« običajnega jezika, kot »drugo« tradicije – na tem sloni skoraj sleherni sodoben poskus definiranja umetnosti od formalizma naprej, torej na produciranju razlik znotraj jezikovnega), niti seveda potrditve klasične »mimetične« definicije umetnosti kot odslikavanja realnosti, saj je ta definicija možna šele znotraj horizonta pesništva kot »snovanja«, ki na novo razpira svet, tako da v samo razpiranje vključi njegovo mejo – tišino, nesimbolno, kar Heidegger imenuje fizis oziroma »zemlja«. Svet rabi zemljo kot »neobvladljivo«, da se na njej lahko postavi, zemlja pa se tudi prikaže šele skozi razkritost sveta samega. Svet in zemlja s svojim pogojevanjem odpirata odprto in sta skozi odprto šele tu kot vsakokratna zgodovinska artikulacija odprtosti bivajočega. Pri tem je zemlja (tišina) hkrati meja, na kateri artikulirana beseda sloni – se iz nje kot odprtosti poraja in vanjo spet pada, podobno kot to velja za »biti-za-smrt«, ki je hkrati možnost in nemožnost vseh drugih možnosti tubiti in jih vzpostavlja kot res »odprte« možnosti, tubit konstituirata kot končno in v njeni utemeljenosti breztemeljno. Seveda je to horizont, v katerem nam je sploh možen odnos do umetnine – zgodovinsko se nam pesništvo razkriva kot »zaton jezika«. Po Vattimu omogoča ta koncept ontološko utemeljitev pojavov v sodobni literaturi, morda pa se v njej nakazuje tudi nova možnost razumevanja umetnosti onkraj estetike »negativnosti« (ta problem je v svojih tekstih obravnaval tudi H. R. Jauss).

Zadnja razprava se navezuje na Aplovo semiotično transformacijo filozofije kot poskus nadgradnje Gadamerjeve hermenevtike. Gadamer se v *Resnici in metodi* sprašuje, ali je možno še kakšno izku-

stvo resnice onkraj identifikacije resnice z metodo, kot jo aplicirajo pozitivne znanosti. Hermenevtično izkustvo resnice se pokaže kot »resnično izkustvo«, ker postavi pod vprašaj in tudi preobrazi celoten horizont smisla sveta ter totalno premesti in spremeni zavest izkušajočega – to odpira spet nov horizont smisla. Pri Gadamerju se spet kaže končnost, breztemeljnost hermenevtičnega izkustva, to izkustvo je končno in principialno odprto za novo izkustvo.

Apel in Habermas pa ta koncept kritizirata – Apel s svojo semiotično transformacijo kantovstva – apriorne možnosti izkustva se kažejo kot jezikovna dejstva, ne pa kot transcendentalne kategorije. Jezikovnost je torej postavljena kot transcendentalna možnost izkustva, kateri zapade tudi Gadamerjeva hermenevtika. Pri tem pa Gadamer jezika ne reflektira kot transcendentalni pogoj možnosti, ne sprašuje se po tem, zakaj se v prenašanju izročilo tradicije ne kaže kot čisto, ampak kot sosledje nesporazumov. Apel in Habermas zato zahtevata vzpostavitev apriorne neomejene komunikacijske skupnosti, jezikovni horizonti so namreč vedno tudi komunikacijski horizonti (jezikovne igre), komunikacija pa je možna le, če upoštevamo apriorna pravila igre, ki veljajo za vse udeležence enako. S tega stališča je Habermas seveda po krivem obsojen, da skuša uvesti nekak meta-diskurz, ta »diskurz« je le apriornost, ki med udeleženci jezikovne igre šele omogoča komunikacijo – ne glede na to, ali gre za neomejeno ali pa za omejeno (partikularno) komunikacijsko skupnost, končno gre lahko celo za diskurz posameznika, ki pa je še vedno jezikovna igra. V bistvu gre za nekakšno reaktualizacijo Kantovih regulativnih idealov (npr. ideala bralnega občinstva, pred katerim govori učenjak, čeprav tega občin-

stva »realno« sploh ni), ki šele konstituirajo »javnost« in s tem na neki način komunikacijo nasploh.

Možna kritika tega koncepta bi bila končnost in breztemeljnost jezikovnega izkustva, kar tematizira Vattimo: horizont smisla je vedno horizont, ki se konstituirata skozi posredovanje in izročilo konkretnih jezikovnih sporočil – ne pa jezikovni apriori. »Nesporazum« hermenevtičnega izkustva je temu izkustvu imanenten. Bistvena pa je še ena poteza, na katero opozarja Vattimo: pri Habermasu in Apelu ima zgodovina le funkcijo produciranja »motenj« v komunikaciji, ki se razrešijo šele znotraj apriornosti neomejene komunikacijske skupnosti, ta pa pravzaprav tudi ni več v ničemer utemeljena – njena utemeljenost je lahko le pragmatični interes (možnost sporazumevanja). S tega stališča je zanimiv le še formalni element jezikovnih sporočil – od kod in kako kdo govori – hermenevtično izkustvo pa je izkustvo zgodovinsko končnih jezikovnih sporočil in njih vsebine, ki napotuje vedno naprej, na nove vsebine, kar Vattimo ponazori z metodologijo »etimologiziranja« »dana« jezikovnega materiala pri Heideggerju v nasprotju z metodologijo kakšne transformativne gramatike.

Vattimo s svojo reaktualizacijo končnega hermenevtičnega izkustva in s poskusom »ontologije razpada« nedvomno išče nove rešitve in odpira nove horizonte v sodobni debati o koncu »velikih diskurzov«. Zanimivo pa je to, kar verjetno izvira iz kompleksnosti njegove naloge, a je hkrati imanentno njegovi metodi, da lahko – podobno kot Heidegger – rešitve, ki seveda niso več rešitve, ampak odprt tok pre-interpretacij, le nakazuje, ne pa podrobno izdela.

Samo Krušič

Zoran Konstantinović
VERGLEICHENDE
LITERATURWISSENSCHAFT
Verlag Peter Lang, Bern 1988
(Germanistische Lehrbuch-
sammlung, 81)

Na nemškem jezikovnem območju je po drugi svetovni vojni izšla vrsta razprav, ki obravnavajo temeljna vprašanja primerjalne literarne vede, njeno teorijo in metodologijo, predmet in naloge. Poleg številnih prispevkov v periodičnem znanstvenem tisku ali v posebnih zbornikih, posvečenih tej disciplini literarne vede, so nastale tudi obsežnejše samostojne knjižne publikacije, tako imenovani uvodi v primerjalno književnost. Ti kompendiji so sicer resda izšli v nemščini, kar pa seveda še ne pomeni, da so avtorji posameznih knjig samo Nemci. Nasprotno, izmed petih del, ki se ukvarjajo s problemi primerjalne literarne vede, sta namreč le dva, ki sta do l. 1980 izšli v nemščini, napisala Nemca: Ulrich Weisstein (1968), ki deluje že petintrideset let v ZDA in čigar knjiga je sploh prvi obsežnejši prikaz stroke v nemščini, ter Gerhard R. Kaiser (1980), ki poučuje v Zvezni republiki Nemčiji. Poleg teh dveh priložnikov, ki imata enak naslov (*Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*), je l. 1977 izšla nemško napisana predstavitev primerjalne literarne vede pod naslovom *Komparatistik*, katere avtor je Hugo Dyserinck, Flamec, ki poučuje v Aachnu, stičišču treh kultur ob nemško-belgijsko-nizozemski tromeji. Dva uvoda pa sta prevedena, in sicer iz francoščine (Claude Pichois & André-Michel Rousseau, *Vergleichende Literaturwissenschaft*, 1971) in iz slovaščine (Dionýz D'urišin, *Vergleichende Literaturforschung*, 1972, 21976).

Med komparativistične kompendije sodi še ena knjiga, ki se

od navedenih razlikuje po tem, da je ni napisal en sam avtor. Osem nemških komparativistov je namreč prispevalo po eno poglavje, ki obravnavajo teorijo in metodologijo, periodizacijo, raziskovanje vplivov in recepcije, tematologijo, genologijo, literarni prevod ter odnose med literaturo in drugimi umetnostmi. V tem skupinskem priročniku, ki ga je izdal Manfred Schmeling l. 1981 pod naslovom *Vergleichende Literaturwissenschaft*, so torej zajete najpomembnejše komparativistične teme, ki jih je obravnaval npr. že Ulrich Weisstein, pa tudi razporejene so podobno kot pri njem. Očitno dobro usklajeno sodelovanje med avtorji te knjige je potemtakem rodilo nov tip uvoda v primerjalno književnost, ki se pa seveda bistveno razlikuje od raznih kompilacij, kakršne so izdali H. Rüdiger, H. N. Fügen, G. Ziegengeist in G. R. Kaiser (sedaj je govor o njegovi *Vergleichende Literaturforschung in den sozialistischen Ländern 1963-1979*, 1980), saj gre pri njih za antologije programatičnih spisov, empiričnih raziskav in poročil o primerjalnem literarnozgodovinskem raziskovanju, ne pa za sistematične predstavitve stroke in njenih problemov.

Razen D'urišinove knjige, ki je izšla v Nemški demokratični republiki, so bili vsi drugi naštetni uvodi objavljeni v Zvezni republiki Nemčiji.

Nova knjiga o primerjalni književnosti pod naslovom *Vergleichende Literaturwissenschaft*, ki je izšla l. 1988 po nekajletnem premoru v tej izdajateljski dejavnosti, nadaljuje tradicijo tistih uvodov, ki so delo posameznega avtorja. Napisal jo je v nemškem jeziku srbski komparativist Zoran Konstantinović, ki poučuje v Avstriji. Knjiga je izšla v Bernu pri Petru Langu v posebni zbirki germanističnih učbenikov, ki pa je

zasnovana mnogo širše, kot bi lahko sodili po njenem naslovu, kajti skoraj polovica zvezkov iz razdelka Literatura ni namenjena le germanistiki, ampak tudi drugim področjem literarne vede.

Čeprav je Konstantinovič svoje delo podnaslovil *Bestandsaufnahme und Ausblicke*, se skuša skrajnostim te opredelitve vendarle izogniti. V uvodu svoje knjige namreč izrecno poudari, da noče zgolj popisati raziskovalnega stanja na področju primerjalne književnosti, da se pa hoče hkrati izogniti preosebno izraženim pogledom na prihodnje naloge te vede. Avtor vidi namreč svoj glavni namen v tem, da oriše koherentnost primerjalne književnosti kot znanstvene discipline. Prepričan je, da se je v najnovejšem času, potem ko je prišlo do občutnega zblizanja med različnimi pogledi njenih šol in smeri, izoblikovala njena notranja sklenjenost. K temu je kajpak pripomogel tudi avtor sam, ki se je trudil premoščati precejšnje razlike med nazori svojih učiteljev Renéja Welleka, Viktorja Žirmunskega in Horsta Rüdigerja, katerim je ta knjiga pomenljivo posvečena. Piščev strpni in spravljivi odnos do pogosto hudo nasprotujočih si pogledov na primerjalno književnost pa je seveda zanesljiv temelj in obetavna možnost za nastanek takšnega tipa knjižne publikacije, kot je učbenik oz. priročnik kake stroke.

Konstantinovičeva *Vergleichen-de Literaturwissenschaft* je njegova druga knjiga o primerjalni književnosti, saj je l. 1984 izdal v cirilici napisan *Uvod in uporedno proučevanje književnosti*.¹ Medtem ko je starejše delo ohlapen tekst, kajti avtor je skušal v sklenjeno celoto povezati dvanajst svojih spisov o primerjalni literarni vedi, je za novi, nemško pisani priročnik značilna izredno skrbna in premišljena zgradba.

Po uvodu in kratkem historiatu primerjanja v literaturi, ki je neke vrste predzgodovina primerjalne književnosti (1. pogl.), obravnava avtor v 2. poglavju glavne šole in smeri, ki so nastajale potem, ko se je primerjalna književnost izoblikovala kot samostojna panoga literarne vede; zato govori Konstantinovič o posebni fazi šol in smeri v razvoju primerjalne literarne vede. Poleg orisa treh tradicionalnih šol, francoske, ameriške in sovjetske, razloži avtor še posebnosti slovaške komparativistične šole, ki povezuje marksizem in strukturalizem, ta dialektično-strukturalni pristop k raziskovanju literature pa združuje s hermenevitično refleksijo. Govori tudi o nemški komparativistiki, ki ji pa očitno ne podeljuje več statusa posebne šole, saj poudarja eklektično usmerjenost primerjalne književnosti v Zvezni republiki Nemčiji.

Na podlagi opisanega stanja se nato v 3. poglavju loteva izdelave tega, kar imenuje »nastavki za metodologijo in teorijo primerjalne literarne vede«. Bralca seznanja s tremi bistvenimi delovnimi področji primerjalne književnosti, z interliterarnimi odnosi, interliterarnimi paralelami in transliterarnimi zvezami, kar je doslej imenoval nekoliko drugače: genetske ali kontaktne zveze, tipološke analogije in interdisciplinarne zveze. Za vsako izmed teh treh področij je ključnega pomena vsaj po en pojem, in sicer vpliv za interliterarne odnose, analogija za paralele in transformanca znaka za transliterarne zveze.

Posebej je poudarjeno, da se ti problemski krogi med seboj ne izključujejo in da niso izolirani drug od drugega, nasprotno, treba jih je pojmovati kot celoto, v njihovi medsebojni odvisnosti. Če avtorja pravilno razumemo, primerjalna književnost v t. i. fazi šol in smeri še ni obstajala kot koherentna

znanstvena disciplina, in je to postala šele v novi fazi, ko so se stališa posameznih šol in smeri zblížala. Vprašanje pa je, ali je do tega zblíževanja res prišlo ali pa so v koherentno primerjalno književnost, kot jo razume Konstantinovič, preprosto vključena različna hotenja šol in smeri ter proglašena za njena delovna področja. Na takšni podlagi pa je potem seveda upravičeno govoriti o posebni teoriji in metodologiji stroke.

Po osrednjem delu knjige – sestavljata ga drugo in tretje poglavje, ki sta tudi najdaljši, saj obsegata po več kot štirideset strani – obravnava avtor dve možnosti komparativističnih analiz, ki ju imenuje intertekstualnost in alteriteta (4. pogl.). Pri prvem pojmu gre za zvezo med literarnimi deli, ki jo primerjalna književnost razumljivo omejuje na navzočnost elementov iz tujih literatur. Konstantinovič, ki se te omejitve zaveda, pa se zavzema za razširitev pojma, vendar v drugo smer, saj meni, da bi bilo smotno raziskovati ne samo elemente iz drugih literatur, ampak tudi iz t. i. zunajliterarnih tekstov, skratka iz konteksta, ki se mu pravi življenje. Pri alteriteti pa gre za vprašanje, kako so kak tekst sprejeli v drugem jezikovnem okolju in do kakšnih sprememb je prišlo pri njegovem razumevanju. Čeprav povezuje pisec oba pojma seveda z (naj)novejšimi spoznanji literarne vede, kaže vendarle opozoriti na to, da spominjata dvojici intertekstualnost in alteriteta na Ocvirkovo ločevanje med t. i. koncentričnim in linearnim postopkom raziskovanja, ki jima je v metodološkem razdelku svoje *Teorije primerjalne literarne zgodovine* (1936) odmeril precejšnjo pozornost.

Seveda je v knjigi govor tudi o tistih raziskovalnih kompleksih, ki so izrazito komparativistični. Teh pozna Konstantinovič skoraj

dvajset in segajo – če jih naštejemo samo nekaj – od tematskih študij prek literarnega posredništva in primerjalne literarne sociologije do genologije in primerjalne metodologije. Njihov obseg je kajpada različen, saj jim odmeri od sedem vrstic (primerjalno raziskovanje literarnih toposov) do dveh strani (snovi, teme in motivi; miti in simboli; prevod).

Ena izmed predstavljenih nalog je raziskovanje geografskih literarnih regij. V nasprotju, denimo, s primerjalno slavistiko, katere predmet je slovansko literarno področje, ki temelji na sorodnosti jezikov, se namreč to raziskovanje ukvarja z regijami, ki jih naseljujejo narodi z različnimi jeziki in kulturami. In prav takšno območje je srednjeevropski literarni prostor, katerega proučevanje je ena pomembnih nalog primerjalne literarne vede v Avstriji. S tem v zvezi je največ govora o avtorjevem lastnem bibliografsko temeljito dokumentiranem znanstvenem prispevku k temu vprašanju. Žal pa ni omenjena podobna raziskovalna usmeritev komparativistov na celovski univerzi, kjer se ukvarjajo z literarnimi pojavi v trijezični regiji Koroška-Furlanija-Slovenija.

Zavoljo sorodnosti je v istem poglavju takoj za imagologijo, ki se je v primerjalni književnosti kljub Wellekovi anatemi močno uveljavila, navedeno kot posebno področje t. i. primerjalno raziskovanje mentalitet, ki pa med komparativisti očitno nima kaj prida navdušencev. Večina imen, na katera se avtor v tem odstavku sklicuje, ne sodi v literarno vedo, omenjena literarna znanstvenika pa imata o njej vsak svojo predstavo.

Poleg literarne zgodovine, literarne teorije in literarne kritike je primerjalna književnost pač ena izmed temeljnih disciplin literarne vede, zato skuša pisec opredeliti njen odnos do njih (6. pogl.).

Tako razmejevanje pa naleti na izredno težaven splet vprašanj, ki ga še dodatno otežuje neenotno razumevanje in poimenovanje literarne teorije in kritike v različnih deželah. Avtorjeva razmišljanja zato prej opozarjajo na nekatere vidike odnosov med primerjalno književnostjo in drugimi disciplinami, kot da bi ponujala dokončne odgovore. To poglavje je spričo prisilne nedorečenosti najšibkejši razdelek knjige.

V sklepnem poglavju razmišlja avtor o perspektivah primerjalne književnosti. Potem ko ugotovi, da sta njen pomen in aktualnost nesporna ter da je minila (wellekowska) »kriza komparativistike«, ker ji je uspelo prilagoditi se tako strukturalističnim zahtevam kakor tudi hermenevtičnim potrebam, odločno izjavi, da je vprašanje »čemu sploh komparativistika?«, ki se je prej tako vztrajno postavljalo, odvečno; ni pa neaktualno samo v literarnoznanstvenem kontekstu, saj gre za samostojno, supranacionalno znanstveno disciplino, ki ima svojo lastno teorijo in svoje metode, ampak tudi s širšega, se pravi zunajliterarnega vidika. In tako sklene Konstantinovič svoje razpravljanje z naslednjimi vznesenimi besedami o sedanjih in prihodnji vlogi primerjalne književnosti: »S tem namreč, ko neposredno in posebno intenzivno pospešuje dialog med kulturami in tako pripomore k razumevanju tuje mentalitete kakor tudi k odpravljanju medsebojnih nacionalnih predsod-

kov ter k ustrežnejši opredelitvi tega, kar je lastnega, in ker sploh pomaga dojemati skupnost vsega duhovnega, se pokaže, da je ravno primerjalna književnost v grozečih razmerah razosebljujoče tehnike in najrazličnejših nasprotij, ki zijajo po vsem svetu, ena izmed tistih disciplin, ki so v prvi vrsti poklicane prispevati k varovanju človekove individualnosti in k razvoju postmodernega humanističnega, kozmopolitskega mišljenja.«

Knjigo zaključujejo izbrana in smiselno členjena bibliografija,² seznam (ne zgolj) komparativističnih pojmov, ki ima funkcijo stvarnega kazala, in imensko kazalo.

Pričujoča knjiga, ki jo žal kazijo (pre)številne tiskovne in stvarne napake,³ ustreza temeljnim kriterijem komparativističnega učbenika, ki naj bo po Weissteinu izčrpno in (če je to sploh mogoče) nepristransko delo, obsega pa naj definicijo področja, historiat discipline ter razčlenjeno in po možnosti komentirano bibliografijo. Ker pa potrebuje najbrž vsaka generacija komparativistov svoj novi, lastni kompendij, se sprašujemo, ali bo Konstantinovičevi knjigi spričo obilnega gradiva, ki ga ponuja, širine tolerančnega spektra in zlasti neutrudnih poskusov modernizacije primerjalne književnosti uspelo postati če že ne »van tieghem« devetdesetih let, pa vsaj »weisstein« te generacije.

Evald Koren

OPOMBE

¹ Gl. oceno v *Primerjalni književnosti* 8/1985, št. 1, str. 176–181.

² (A) Bibliografija, ki je prilagojena posameznim poglavjem v knjigi, je precej zanesljiva. Želeli bi opozoriti le na eno pomanjkljivost in nekaj netočnosti: (1) str. 172: v bibliografijo s področja primerjalne književnosti sodi poleg treh navedenih nedvomno obsežna standardna *Bibliography of Comparative Literature*, ki sta jo l. 1950 (²1960) izdala v ZDA F. Baldensperger in W. P. Friederich; (2) str. 172: *Revue de littérature comparée* ni ustanovil F. Baldensperger sam, Paul

Hazard pa bi jo naj urejal šele kasneje, ampak sta jo l. 1921 ustanovila oba in skupaj urejala petnajst letnikov (1921–1935); (3) str. 169 in 26: več napak je v francoskem, angleškem in španskem podnaslovu Meltzlovega časopisa *Acta comparationis litterarum universarum*; (4) str. 173: Anselm Haverkamp je urednik, ne pa avtor knjige *Die Theorie der Metapher* (1983); (5) str. 173: Susanne Schroeder obravnava v svoji knjigi nemško komparativistiko med letoma 1871 in 1918, ne pa 1871–1891.

(B) Več napak je pri bibliografskih podatkih, ki so raztreseni drugod po knjigi; opozoriti kaže predvsem na naslednje: (1) str. 17: grški naslov Plutarhovih *Vzporednih življenjepisov* je zmaličen do nespoznavnosti; (2) str. 21: Herderjeva zbirka ljudskih pesmi, objavljena l. 1778, se imenuje *Volkslieder* in ne *Stimmen der Völker in Liedern*; s tem naslovom je izšla šele po Herderjevi smrti; (3) str. 24: antologija francoskih literarnih tekstov, ki sta jo izdala F. Noël in G. de La Place (naslov *Cours de Littérature Comparée* je natisnjen samo na zaščitnih ovitkih obeh zvezkov), je izšla l. 1804 in ne l. 1816. Prim. *Internationale Bibliographie zu Geschichte und Theorie der Komparatistik* (1985), str. 62; (4) str. 26: Posnettova knjiga *Comparative Literature* je izšla l. 1886 v Londonu, ne pa v New Yorku. V bibliografiji je kraj objave korektno naveden; (5) str. 77: Ecovega grafičnega prikaza komunikacijskega procesa ne najdemo na str. 167 v *Das offene Kunstwerk* (1973), pač pa na isti strani v njegovi *Einführung in die Semiotik* (1972); (6) str. 45: Naslov Wellekovega spisa, ki je objavljen v *Yearbook of Comparative and General Literature* 2/1953, ni niti *The Concept of Criticism* niti *The Concepts of Criticism*, ampak *The Concept of Comparative Literature*; (7) str. 81: Referata *The Crisis of Comparative Literature* Wellek ni imel na 1. kongresu Mednarodne zveze za primerjalno književnost v Benetkah, ampak na 2. kongresu v Chapel Hillu; (8) str. 146: pravilni naslov nevedene revije ni *Slawistik*, ampak *Zeitschrift für Slawistik*; (9) str. 161: *Les avant-gardes littéraires au XXe siècle*, ki jih je uredil Jean Weisgerber, niso izšle l. 1894 (kar je seveda tiskarska napaka), ampak l. 1984; (10) str. 161: naslov navedenega zbornika ni *Le tournement du siècle de Lumières*, ampak *Le tournant du siècle des Lumières*.

³ (A) Motijo zlasti spremenjena in izkrivljena imena: Ludwig Wittgenstein je preimenovan v Ernsta Wittgensteina (str. 103 in v imenskem kazalu); Jacques-Charles-Louis de Clinchamp de Malfilâtre je postal Malfilâtre (str. 125 in v imenskem kazalu); Teresa Skubalanka je preimenovana v Tamaro Skubulanka (str. 146 in v imenskem kazalu); ime Clausa Trägerja je spremenjeno v Klaus (str. 66 in v imenskem kazalu). V drugih primerih gre za tiskarske napake: tako je priimek Wernerja Kraussa ravno v bibliografiji osiromašen na Kraus (str. 170), medtem ko je drugod neoporečno naveden; Thomasa McFarlanda srečamo tudi kot McFralanda (str. 103), Mircea Eliade pa je postal Mirces Eliade (str. 140).

(B) Citati niso vselej pravilno navedeni. To ne velja samo za tujejezične navedke, npr. za francoske na str. 32, 33, 39, 45 in 148, kjer je ob drugih napakah madžarski znanstvenik naveden samo z imenom brez priimka, ampak tudi za nekatero nemške. Ko Konstantinovič na str. 24 v navedku iz nekega spisa Erwina Koppena, ki govori o tem, da raziskuje komparativist tiste literarne pojave, ki jih ni mogoče razumeti znotraj posamezne filologije, se pravi zgolj s poznavanjem nacionalne literarne sovisnosti, skrči »nacionalno literarno sovisnost« na »nacionalno sovisnost«, je citat sicer neupravičeno okrnjen, misel pa še razumljiva. Ko pa v nadaljevanju beremo, da je primerjalna literarna veda pristojna za vprašanja, ki sežejo preko nacionalnih literarnih oz. jezikovnih meja, in da se ukvarja z opisom in razlago literarnih pojavov v sklopu nacionalnega konteksta, namesto internacionalnega, kot je Koppnen edino lahko zapisal, pa je smisel izjava kajpada sprevržen.

MED DVEMA JEZIKOMA

Pregled nekaterih kanadskih revij

V prostrani deželi, kakršna je Kanada, lahko ob podatku o petinpetdesetih univerzah predvidevamo bogato izbiro strokovnih revij, tudi v literarni teoriji ali še posebej v primerjalni književnosti. Ne glede na manjše število francosko govorečih Kanadčanov (približno pet in pol milijonov v Québecu, zunaj te province je le še milijon ali milijon in pol, v primerjavi z dobrimi dvajsetimi milijoni vsega prebivalstva) bi težko ugotavljali, ali je število anglofonih revij proporcionalno večje od števila frankofonih. Še posebej, ker ob znanem načelu, da je vsa dežela dvojezična, nekatere vodilne revije, kakršna je na primer precej epistemološko usmerjena *Semiotic Inquiries/Revue de Sémiotique*, izhajajo v obeh uradnih kanadskih jezikih, pri čemer se pisci sami odločajo, v katerem se bodo izrazili; revija pa objavlja povzetke angleških prispevkov v francoščini in obratno, poleg tega še v nemščini in italijanščini. Tovrstne publikacije so širšega, če že ne vedno mednarodnega, pa vsaj splošno kanadskega pomena. Take so tudi pretenzije mnogo mlajše revije *TTR (Traduction, Terminologie, Rédaction)*, glasila kanadskega tradukološkega – torej po definiciji dvojezičnega društva; njegovi člani, ki so navadno tudi sodelavci revije, si mnogo obetajo od vse pogostejšega javnega poudarjanja pomena prevodov v tej uradno deklarirani »večkulturni« družbi, s čimer se bodo odprle nove možnosti za poglobljene raziskave in za razvoj tradukološke vede.

Funkcioniranje in naravnost kanadskega strokovnega tiska nasploh bomo pokazali na dveh dvojezičnih revijah, ki izhajata v

IZ REVIJ

angleško govorečem prostoru, in na dveh revijah iz Québeca. Gre za *Canadian Literature* (s podnaslovom *Littérature canadienne* v kolofonu), ki jo oblikujejo na univerzi British Columbia v Vancouveru, in nato za *Canadian Review of Comparative Literature / Revue Canadienne de Littérature Comparée*, ki izhaja v Edmontonu, v provinci Alberta. V Québecu izhaja *Voix et images* z izrazitim poudarkom na québeški književnosti (o čemer priča podnaslov *Littérature québécoise*); revija nastaja na oddelku za literaturo Université du Québec à Montréal, kratko UQAM (posebne katedre za primerjalno književnost tu nimajo). Na drugi visoki šoli v istem mestu, Université de Montréal (kjer se je program primerjalne književnosti šele pred kratkim spremenil v samostojen oddelek), izhaja revija *Études françaises*, kot po navadi pa so v uredništvu zastopani tudi predstavniki od drugod. Za ponazoritev posebnega kulturnega vzdušja v Kanadi in še posebej v njenem frankofonem delu lahko navedemo, da so samo v dvomilijonskem Montréalu štiri univerze, dve izrazito francoski, dve pa pretežno dvojezični.

Revija *Canadian Literature* izhaja štirikrat letno in vsako številko tematsko usmeri k nekaterim ključnim vprašanjem literature, seveda pa se posredno dotika tudi širšega kulturnega dogajanja v kanadski družbi, predvsem veljavnih kodov komuniciranja, načina mišljenja, mednarodnih miselnih tokov, ki določajo tak ali drugačen način pisanja, prevajanja, kritičnega ocenjevanja literarnih dosežkov v francoskem ali angleškem delu dežele. O tem pričajo predvsem uvodniki, v katerih se W. H. New zavzema za strpnost, razumevanje, uvajanje novih vedenjskih vzorcev tudi s pristajanjem na drugačno logiko od uveljavljene zahodnjaške, za več-

nje fonda znanja, ki zagotavlja boljše medsebojno poznavanje in izmenjavo informacij med kanadskima jezikoma in kulturama. Tako ni presenetljivo, da je poletna številka (117, 1988) namenjena vprašanju prevajanja, o čem o tem, kako so v polpretekli dobi ravnali z deli, ki so prihajala iz bližnjega, pa vseeno po miselnosti oddaljenega kulturnega prostora, kako pa se v procesu predstavljanja, prevajanja, prilaganja vedejo današnji strokovnjaki, prevajalci, ki so pogosto tudi sami pisatelji ali pesniki in kritiki. Omeniti velja, da kanadske visoke šole namenjajo prevajanju izredno veliko pozornost, pri čemer gre pretežno za raziskovanje prevodov med obema uradnima jezikoma. To hkrati pomeni, da se iz drugih jezikov ne prevaja tako pogosto, saj se je na kanadskih univerzah za takšno prevajanje težje ustrezno izobraziti. Toda velik pomen, ki ga pripisujejo prevajanju, ne more vedno preprečiti slabih prevajalskih rezultatov, pretiranega in že kar nasilnega prilaganja nekaterih besedil novemu okolju. To velja manj za prevode iz angleščine v francoščino: morda tudi v tem primeru stopa v ospredje načelo premoči večjega jezika, lo katerega naj se manjši ravna bolj spoštljivo; to daje slutiti prispevek Sherry Simon, ki opozarja predvsem na veliko svobodo in nedoslednost pri prevajanju ključnih frankofonih del (kakršno je na primer roman Auberta de Gaspéja *Nekdanji Kanadčani*) v angleščino. Na čisto drugačen pojav v zvezi s prevajanjem gledaliških besedil v Québecu opozarja Annie Brisset. Predvsem v šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih se je povečal odpor proti »stari«, na način kulturnega/kulturnega vzorca zasidrani francoski kulturi, vse močnejše pa so bile zahteve po uveljavitvi svojskega kulturnega, jezikovnega in ne nazadnje poli-

tičnega izraza. V tem procesu se je bojevniško uveljavilo gledališče in z njim prevod, povezan s precejšnjo predelavo izvirnika. Ta postopek, sicer znan že iz prejšnjih časov, je v Québecu dobil ime *tradaptacija* (zlitje »traduction« in »adaptation«). Brechta ali Shakespeara je bilo treba prilagoditi aktualnemu političnemu trenutku v Québecu, zato so izvirnike predelovali in jim dodajali vrinke. Režiserji in dramaturgi so se načelno izogibali že obstoječim francoskim prevodom teh dramatskih besedil in uprizoritvam del iz Francije. Velik poudarek je dobil québeški način govora z bolj ali manj ustreznim (ponovnim) zapisom v različici, ki je za Francoza bizarna, za jezikovne strokovnjake pa težje sprejemljiva (saj gre pri *joualu*, tej québeški varianti francoščine, v glavnem le za fonetične in delno za sintaktične spremembe).

V tej številki so zanimivi tudi pogledi na prevajanje, ki je vedno nasilje ali »impersonacija«, ponujanje dvojnika k izvirniku, kakor trdi George Woodcock; dodaja, da so izvirniki stalnice, prevodi pa vedno le poskus, približek, prilagojen jezikovnim konvencijam določene dobe. John J. O'Connor, ki sodeluje v odboru za ocenjevanje prevodov, ugotavlja, da je branje prevodov vedno povezano s slepo vero v prevajalca, založnika in tudi kritika; po njegovem naj bi prevod vodil k izvirniku in postal izziv za seznanjenje z izhodiščno kulturo. Sicer pa se sklicuje na F. R. Scotta (prevajalca frankofone poezije v angleščino), ki meni, da je vsaka pesem že prevod notranjega čustvenega in miselnega dogajanja v določen jezik; prav tako trdi, da je že branje pesmi nekakšno prevajanje. Po svoje se temu stališču pridružuje Robert Melançon, ki je povsem predelal svoje pesmi, potem ko jih je prebral v angleškem prevodu, s tem pa pre-

vajalcu naložil novo delo. Melançon trdi, da je vsak prevod pesmi interpretacija in pravzaprav edina prava kritika besedila, natančnejše branje, v katerem vzpostavimo poglobljen stik z delom, čeprav ga morda ne moremo najustrezneje prenesti v ciljni jezik.

V 119. številki (zima 1988) revije *Canadian Literature* bi veljalo omeniti prispevek o Robertu Kroetschu in njegovem romanu *Gone Indian*, ki opozarja na nekatere paradigme v sodobni anglofoni in frankofoni kanadski prozi. Avtorica Margaret E. Turner pravi, da je za Kroetscha vsaka identiteta naključna, relativna in spremenljiva; da resnica, stvarnost in posameznikova eksistenca še posebej v novem svetu niso zakoličene, predvsem pa so drugačne od naših predstav o njih. Pri tem odsotnost gotovosti ni nekaj neugodnega ali izumetničenega: odsotnost meja je prisotnost možnosti. Tako Kroetsch in njegovi junaki za svoj prostor (pisanja) izberejo jezik, in šele s pisanjem Kanada sploh nastaja: svet ustvarjamo, ko ga imenujemo; potovanje v prostoru (junak, ki se odpravlja proti zahodu in se prelevi v Indijanca) je hkrati seganje v svojo zavest, raziskovanje mentalne geometrije.

Kakor kažejo tudi drugi primeri iz kanadske literature, se v tej prostrani deželi nihče ne počuti dokončno in zares doma – tako rekoč ves čas prevaja stare izkušnje v nove, pričakovanja v nova spoznanja, o čemer govori Joseph Pivato v *Canadian Review of Comparative Literature* (št. 1, marec 1987) ob primeru kanadskih pisateljev italijanskega rodu. Zanimivo je, da se tako kakor v ZDA pisatelji združujejo bolj po nacionalni pripadnosti kakor po literarnih normativih. Nacionalnost očitno pogojuje njihov način pisanja in jim daje posebno obeležje kanadskih variant židovske, italijanske,

indijanske, eskimske ali s sodobnejšim izrazom »inuk« literature.

Canadian Review of Comparative Literature, ki jo izdaja naš rojak Milan V. Dimić, sicer izhaja (navadno z velikimi zamudami) štirikrat letno po obrazcu, ki je dovolj blizu tudi reviji *Canadian Literature*: nekaj poglobljenim prispevkom iz literarne teorije ali zgodovine sledijo ocene, kritiški zapisi, komentarji, ki informirajo o pomembnih tiskih iz primerjalne književnosti, včasih z nekajletno zamudo. Dvojna številka 3/4 (september/december) iz leta 1987 objavlja same recenzije. Razvrščene so v tri rubrike: 1. zgodovina in razmerja med literaturami, 2. literarna teorija in metode študija literature, 3. literatura in druge umetnosti. Avtorji so pregledali 56 revij predvsem iz let 1985–1986; med našimi sta dva članka namenjena le *Umjetnosti riječi*, sicer pa obravnavajo poleg kanadskih in ameriških še francoske, španske, nemške, italijanske in nekatere vzhodnoevropske revije. Pri izbiri prispevkov je najbrž igrala veliko vlogo njihova metodološka naravnost: poudarek je na pragmatiki in širši recepcijski teoriji, semiotiki in semiologiji, ki ji je priključena tudi naratologija; v sami literarni zgodovini pa se kaže, da jo je mogoče obravnavati z zelo raznovrstnimi metodami. Posebna pozornost je namenjena novejšim smerem v primerjalni književnosti, kakršna je teorija prevajanja, pa tudi področjem, ki prihajajo vse bolj v ospredje: literaturi tretjega sveta in stikom med Vzhodom in Zahodom, kar pomeni dejansko širjenje v svetovno književnost in vse večjo »planetarno« zavest med komparativisti. Seznam obravnavanih tem kaže veliko širino, upoštevanje različnih obdobj, prostorov, imen. V kazalu avtorjev, ki so predstavljeni v tej šte-

KRONIKA

vilki *CRCL*, pa neletimo le na nekaj imen, za katera se zdi, da pomembneje vplivajo na razvoj stroke. Morda je vzrok temu omejitev na dva letnika izbranih revij, mogoče pa v kanadskem prostoru nekatera imena drugače odmevajo kakor drugod. Vsekakor je v tej številki očitno izražena želja, da bi bila predstavitev bogata in izčrpna; informacija je nedvomno zanimiva in poučna tudi za marsikateriga nekanadskega komparativista.

Obe obravnavani reviji torej objavljata prispevke v angleščini ali francoščini, pač po izbiri avtorjev, čeprav morda prevladuje angleščina. Taka naravnost pa se ne zdi mogoča v samem Québecu, kjer za sedaj še zakonsko preganjajo plakatanje v angleščini in se čutijo jezikovno močno ogrožene. To opazimo predvsem v reviji *Voix et images*, čeprav se v osrednjem delu posameznih številki, tako imenovamen dosjeju, ne izogibajo predstavitev avtorjev z drugih jezikovnih območij, še posebej, kadar gre za pisce, ki so močneje vplivali na oblikovanje québeške književnosti (recimo Jack Kerouac, ki mu je posvečena 39. številka iz pomladi 1988). Morda velja opozoriti na terminologijo, ki se je uveljavila predvsem v tej provinci: izraz »québeška« književnost se nanaša na dela, pisana prav tu in v francoščini; pri tem ostaja odprto vprašanje, kako imenovati vse, kar v francoščini nastaja zunaj meja province – uveljavlja se izraz »francosko-kanadska književnost«. S to problematiko in z vprašanjem, kam uvrstiti angleško pišoče québeške avtorje, kakršen je predvsem Leonard Cohen, se ukvarjajo v 38. številki (zima 1988). *Voix et images* uravnava svoj dosje tudi tematsko ali pa združuje predstavitev avtorja z usmeritvijo, ki ji pripada – in z odločnejšo opredelitvijo kulturnega

ali literarnega življenja v tej provinci. France Théoret (40. številka, jesen 1988) velja za izrazito predstavnico feminističnega pisanja v Québecu. Pri njej, pa tudi pri drugih avtoricah, ki pristajajo na enako oznako, gre za močne, prepričljive osebnosti z izrazitim kritičnim in tudi pedagoškim čutom, sposobne izražanja v poeziji, prozi, esejistiki, ob tem pa še nacionalno-politično angažirane za avtonomijo québeškega tipa francoščine, literature in kulture. Njihovo pisanje torej ni samo literarno. – Ob tem je revija s svojimi ocenami in kritikami eden izmed najzanesljivejših in najizčrpnějšíh virov o literarnem dogajanju v provinci, tudi po tonu je izrazito »provincijska«, če že ne hote »provincialna«.

Etudes françaises, revija, ki je začela izhajati leta 1965, se pojavlja štirikrat letno in posamezne številke oblikuje tematsko, lahko bi rekli, dovolj izrazito primerjalno. Tu in tam srečamo v nji še kroniko ali druge krajše prispevke, sicer pa v glavnem objavlja približno po deset člankov, ki jih poleg Québečanov pišejo tudi gostje, morda največkrat iz Francije. Osrednja tema je lahko en sam avtor (npr. George Sand, leta 1988) ali vprašanje, ki sodi že na širše področje epistemologije (npr. Instrumenti refleksije, jesen 1988: pri tem je »refleksija« razumljena dvojno, kot odsev ali kot razmislek); zanimivo je tudi spraševanje o pouku literature predvsem na visokih šolah v različnih deželah (tudi v letu 1988). Usmerjenost mlajših raziskovalcev, ki so se v precejšnji meri zgle dovali pri enem izmed najboljših kanadskih poznavalcev Bahtina, Andréju Belleauju, kaže številka (v letniku 23, 1988), ki je posvečena spominu tega prezgodaj (leta 1986) umrlega strokovnjaka, profesorja primerjalne književnosti na Université de Montréal. Od so-

ciološke kritike do tako ali drugače zastavljene tekstualne analize – semiotike ali naratologije, raziskav onomastike, aplikacije Bahtinovega dialoškega/monološkega načela, recepcijske teorije in z njo vloge bralca ali pisca ob določenem literarnem delu se tako kaže raznovrstnost usmeritve v tej številki sodelujočih doktorandov in profesorjev. Ti vsi po vrsti sodelujejo tudi v drugih québeških revijah: poleg *Voix et images* še v *Spirale*, ki je mesečnik za aktualna vprašanja umetnosti in kulture, pa v *Jeu*, ki je osrednja québeška teatrološka publikacija, ali v *Liberté*, ki je bila predvsem v šestdesetih letih glasilo nacionalno prebujajoče se inteligence, h kateri je spadal tudi Belleau. 3. številka 23. letnika *Etudes françaises* tako v uvodu objavlja Belleaujev prispevek na mednarodnem srečanju o Bahtinu leta 1985 v italijanskem

Cagliariju, prvotno pisan v angleščini in za to priložnost preveden v francoščino. Belleau govori tu o možnostih prehoda od dialogizma k naratologiji, ki da je implicitno že zajeta v Bahtinovi obravnavi umestitve literarnega diskurza v jezik okolja, družbe in zgodovine; vse to Belleau nadrobneje ilustrira s primeri iz Rabelaisa.

Bahtin je v kanadski literarni teoriji močno prisoten in v njej očitno spodbuja predvsem semiotiko s precej poudarjeno sociokritično usmeritvijo. Najbrž je še posebno zanimiv njegov dialogizem, kar se v Kanadi nato kaže v prisotnosti več jezikov ne samo v lingvistični smeri, temveč tudi prek raznovrstne in bogate teoretične komunikacije v primerjalni književnosti in literarni teoriji.

Metka Zupančič

12. KONGRES MEDNARODNE ZVEZE ZA PRIMERJALNO KNJIŽEVNOST (AILC/ICLA)

KRONIKA

I. Kongres je potekal v Münchnu od 22. do 27. avgusta 1988, njegovo delo, okrog petsto sprejetih referatov, pa je bilo opredeljeno z naslovno temo »Prostor in meje« (»Space and Boundaries«). Temo je organizator sicer že predhodno razmejil v štiri sklope: Prostor in meje v literaturi, Prostor in meje literatur, Prostor in meje literarne vede ter Prostor in meje pri poučevanju literature. Takšna razčlenitev je bila upoštevana potem tudi na samem kongresu v štirih sekcijah, ki so delale vzporedno dopoldne in popoldne. Dodanih je bilo še nekaj kolokvijev in pa seveda jutranja in večerna plenarna predavanja, ki se edina niso časovno prekrivala s čim drugim.

Prva sekcija, ki je zajela vprašanje prostora in mej v literaturi, je bila pretežno tematko orientirana in imela za cilj zajeti vprašanja, »kdaj, kako in s kakšnim namenom so spacialni (prostorski) motivi in teme obravnavani v literaturi«. Organizator je sugeriral problematiko opozicij domače/tuje, narodno/tuje, naravni/kulturni fenomeni; realno/imaginarno, profano/sveto, utopični/neutopični svetovi itd.; vprašanje prostorske umestitve dogajanja v literarnem tekstu, problematika popotništva. Druga sekcija, Prostor in meje literatur, naj bi prekrivala tudi tradicionalno komparativistično problematiko vplivov in zvez, po oznaki prireditelja pa naj bi imela predvsem »lingvistično in sociokul-

turno orientacijo« v tistem smislu, da bi zajela vplive jezikovnih mej in sociokulturnih specifik pojavov na literaturo. Ta sklop naj bi zajel pojem prostora in meja v smislu tehle opozicij: regionalno/nacionalno, nacionalno/svetovno, staro/novo, tradicionalna/eksperimentalna literatura, uradna/neuradna literatura, javna/privatna literatura, eksoterična/ezoterična literatura, ustna/pisana literatura in podobno. Prvi dve sekciji sta bili na kongresu najbolj razčlenjeni (na deset oz. sedem podsekcij), pa tudi po številu referentov namočnejši, tako da je prva potekala v sedmih, druga pa v petih predavalnicah istočasno. Nagibati pa se je mogoče k stališču, da ta množica – dve tretjini vseh referatov – ni pomenila osrednjega vtisa Münchenskega kongresa, saj so tega nesporno oblikovali predvsem nastopi v t. i. delavnici, ki jo je vodila Elrud Ibsch iz Amsterdama pod naslovom »Formacija in deformacija pojmov v literarni teoriji«. Vsekakor je tudi mogoče sklepati, da ti dve sekciji nista izčrpali tistega pojma spacialnosti, ki je verjetno botroval iniciativi, da se 12. kongres osredotoči na to temo. Prenekateri referat teh dveh sekcij bi bilo mogoče uvrstiti v bolj obči tematski okvir pa tudi pod bolj obča poglavja vplivologije, kar pomeni, da smo pogrešali bolj koncizno problematizacijo pojmov prostorskost (spatiality) in meje (boundaries, v pomenih meje razumevanja, meje interpretiranja, meje formalizacije in podobno), ki imata za literarno vedo v osemdesetih letih gotovo specifičen pomen in drugačne poudarke kot v prvi polovici stoletja. Pojem »boundaries« (meje) je danes za relevantno literarnoteoretsko pisanje vsekakor reaktualiziran – ni slučaj, da so ameriško revijo za vprašanja postmodernizma in poststrukturalizma, ki jo ureja William Spanos, naslovili »Boundary Two« – prav tako pa je koncept spacialnosti v poststrukturalizmu (Kristeva, vpliv Bahtina itd.) deležen s pojmom intertekstualnosti osrednjega pomena. To je tematizirala do neke mere le tretja sekcija, v kateri pa ni bila niti desetina vseh kongresnih referatov. Ta sekcija se je osredotočila na asimilacijo pojmov, koncepcij in metafor spacialnosti v literarni teoriji, kot jih je povzemala iz drugih disciplin, iz antropologije, lingvistike, filozofije, umetnostne zgodovine, in vzela v pretres – če upoštevamo delitev J. Kestnerja – geometrični, virtualni in genidentični pojem spacialnosti. Še pol manj referatov je bilo prijavljenih za četrto sekcijo, Prostor in meje pri poučevanju literature, tako da so jih razporedili na zadnja dva kongresna dneva, s tem pa so se časovno prekrili s prej omenjeno »delavnico« E. Ibscheve, ki je ne zgolj zaradi sodelujočih (Lubomir Doležel, Roland Posner, Siegfried J. Schmidt, Manfred Naumann, Eleonor Schaffer, Mario Valdes, Elrud Ibsch itd.), ampak bolj zaradi poantiranja debate pričakovano pritegnila osrednjo pozornost Münchenskega kongresa. Iz programa četrte sekcije je razvidno, da je šlo za vprašanja prevoda, posredovanja, predstavljanja literarnih tekstov skozi druge umetnostne medije, za vprašanja mej različnih umetnostnih jezikov in kulturnih izrazov, poseben poudarek pa je bil namenjen seznanjanju z občo in primerjalno literarno vedo v sistemu kitajske univerze. Takšen interes je bil nakazan že na pariškem kongresu, očitno pa si je za to močno prizadeval dosednji predsednik Mednarodne zveze za primerjalno književnost D. Fokkema, ki je tudi na sklepni generalni skupščini posebej poudaril pomen razpiranja doslej evropocentrično usmerjene primerjalne vede. Če k referatom v teh štirih sekcijah prištejemo še tiste v posebej organiziranih delavnicah (workshops) – to so bile ob že omenjeni o modifikaciji konceptov v literarni vedi še tako imenovana feministična delavnica, pa delavnica o Kitajski in zahodu, islamska delavnica in prevajalska delavnica – po-

tem je jasno, da je možno takšnemu kongresu slediti le selekcionirano in zabeležiti le splošni vtis. Ta pa je na splošno boljši od tistega na 11. (pariškem) in 9. (innsbruškem) kongresu, vsaj organizacijsko. Obnovljena je bila forma plenarnih predavanj, poleg tega pa so bila kot novost uvedena večerna plenarna predavanja ali okrogle mize. Organizacijska novost je bila tudi napoved sklepnih sestankov vodij in referentov vsake sekcije ob zaključku kongresa, da bi v skupnem dialogu razmislili temo, žal pa je ta zamisel iz tehničnih razlogov (problem razpologanja s prostori) odpadla.

Če ugotavljamo boljše organizacijo, tj. predvsem boljši urnik kongresnega dela, pa je v vsebinsko problemskem smislu težje najti takšen osrednji poudarek, kot ga je bilo mogoče ob prejšnjih kongresih, ko so bili v središču semiotika, recepcijska estetika ali postmodernizem. Predvsem je mogoče izpostaviti delo komiteja za vprašanja literarnoteoretskih koncepcij pod vodstvom Elrud Ibscheve, zasnovanega na pariškem kongresu. Predstavilo se je v že omenjeni delavnici in zgledno artikuliralo in povzemalo metodološko pozicijo in stališča literarne vede v osemdesetih letih. Toda preden se zaustavimo ob tej delavnici, je potrebno zapisati še nekaj besed o osrednjem vtisu, ki so ga oblikovali referati v sekcijah. Ob prvih dveh, kjer je sicer bilo nekaj posameznih opaznih referatov, je mogoče predvsem reči, da bi bila ta stališča v pretežni meri lahko zastavljena že tudi pred desetimi, dvajsetimi, tridesetimi leti ali celo prej. To sicer ne pomeni, da eksplanatorni teoretski okvirji posameznih referatov, ki so se največkrat lotevali individualnih tekstov ali avtorjev (tudi sodobnikov, največkrat modernistov, pa tudi literature iz zgodnejših obdobj), ne bi bili notranje konsistentni in dodelani, vendar pa so bili med njimi bolj izjema takšni nastopi, ki so aktualno problematizirali literarno vedo. Med slednje bi lahko uvrstili le nekatere teme, kot so npr. problem marginalnosti v sodobni literarni vedi s posebnim poudarkom na vprašanju o marginalnih pojavih in zgodovinskem razvoju (György M. Vajda, Budimpešta), problem nacionalnih kultur kot aktualno vprašanje pluralizma znotraj globalnega dogajanja zgodovine (Manfred Gsteiger, Lausanne) ali tema o etničnih potezah kozmopolitizma (Christian Seris, Paris IV) ali vprašanje o literarnem sistemu in njejah literarnosti (Paul Cornea, Bukarešta, deloma tudi Vjačeslav V. Ivanov, Moskva), pa vprašanje svetovne literature in aktualnih literarnoteoretskih orientacij (José Lambert, Leuven) ali pa tema o mejah historičnega pogleda na literaturo v postheglovski fazi in o t. i. historični drugačnosti (historical otherness), ki jo je postavil v ospredje Putz Rieser v svojem referatu o T. Pynchonu.

Delovna grupa, ki je pod naslovom »Formacija in deformacija pojmov v literarni teoriji« nedvomno najbolj odločno začrtala konture aktualnega gledanja na vprašanja literature, je dejansko prva javna predstavitev leta 1985 formiranega komiteja za literarno teorijo pod predsedstvom Elrud Ibsch iz Amsterdama. Teze nastopajočih v tej dvodnevni delavnici so se stikale v stališčih, ki jih je mogoče označiti za poststrukturalna, to pa je tem bolj pomembno, ker so jih oblikovali tudi takšni avtorji, ki so sodelovali v trendih druge polovice šestdesetih in sedemdesetih let, zazrtih v sistemskost literarnega preučevanja (npr. L. Doležel, S. J. Schmidt, R. Posner). Derridajevska kritika, izrečena strukturalizmu, da ne spregleda vprašljivosti lastnih idealističnih predpostavk (inherentnih koncepciji znaka oz. jezika kot sistema, kot nečesa sklenjenega, zaprtega, končnega) je očitno postala obča lastnost (po-teza) samega mišljenja v tem desetletju in tudi dominirajočih pristopov

k vprašanju literature. – Že prvi referat »Fuzzy and Theoretical Domains: An Essay in Conceptual Elucidation« je odprl produktivno debato. Avtor Walter D. Mignolo z univerze Ann Arbor v Michiganu je polemiziral s formalistično in strukturalistično koncepcijo sistema, pa tudi s takšnimi poskusi, kot je bila opredelitev M. Riffatterra, kaj je in kaj ni definicija literature. Opozarjal je na T. Eagletona in na njegovo stališče, da literature ni mogoče definirati, pa tudi na konsekvence, ki iz takšnih ugotovitev neposredno izhajajo, da v tem smislu postane problematična tudi literarna teorija. Mignolo se je zavzemal za razlikovanje literarne vede (literary studies) in literarne teorije ter postavil tezo, da je definiranje literature potrebno za nejasna področja (fuzzy domains) ne pa tudi teoretska. Poudaril je, da kot član latinskoameriške kulture proglašuje evropsko kategorizacijo za fakultativno in da je po njegovem povsem problematična strukturalistična definicija literature kot avtoteličnega znaka (katero pa je spodnesel že sam konec modernizma, op. J. Š.). Postavil je sklepno tezo, da literature ne produciramo, ampak v njej participiramo. Živahna debata, v kateri so sodelovali M. Valdes, H. G. Ruprecht in S. J. Schmidt, je soglasno podprla to orientacijo, Valdez je skušal celo radikalizirati te Mignolove teze, Ruprecht je opozarjal na tisti zorni kot te problematike, ki je najbolj formuliran v koncepcijah G. Vattima, Schmidt pa je trdil, da je stališče, kot ga zagovarja Mignolo, zanj tudi razlog, da se sam ukvarja v literarni vedi z empiričnostjo, ker mu je empirizacija korak v smeri problematiziranja, postavljanja novih vprašanj. – Referat Lubomira Doležela (Toronto) z naslovom »Aliens and Visitors in Modern Literary Theory« sicer ni spodbudil tako goreče debate, čeprav so tudi njegova sklepna stališča – o formaciji teoretskega, ki ne upošteva več tradicionalne, aristotelovske formalne, ampak novo logiko, kjer je prostor tudi za kontradikcijo, vendar takšno, ki dopušča obstojanje alternativ oziroma neuglašanih razlik – bila povsem blizu predhodnemu nastopu. Določel je sicer v uvodu odločno ugovarjal tistim, ki zavračajo metajezik, formalizacijo, racionalizacijo in gojijo filozofsko skepso, vendar pa je tudi podčrtal, da je iluzija, da bi bili s produciranjem metajezika o vprašanih literature kaj bliže same-mu literarnemu tekstu. Poudaril je, da ima lingvistiko in semiotiko za pozitivni, vendar samo, če gre za pozitivno formalizacijo in konceptualizacijo, to je, če semantično deformiramo pojme teh disciplin. – Roland Posner (Berlin) je spregovoril o scientističnem statusu literarne vede in v podnaslovu izpostavil problematiko epistemologije in konceptualizacije. zastavil si je vprašanje, ali je za raziskovanje literature v tem historičnem trenutku značilna hierarhija perspektiv ali pluralizem perspektiv. Sam zagovarja mešanico (mixture) različnih perspektiv, kar pomeni, da literarna veda zanj sploh ni čista epistemološka disciplina, ampak kombinacija logične in pa priložnosti prilagojene epistemološke pozicije. Ko ga je v debati potem Valdes vprašal, ali bi njegovo oznako »mixture« lahko nadomestili z oznako sinkretičnost metod, je Posner, ne da bi bilo docela jasno, ali zares neposredno odgovarja na vprašanje, rekel, da za teorijo sinkretičnost ni možna, možna pa je za hermenevtiko. Na vprašanje britanske komparativistke E. Schafferjeve, ali je ta mešanica inherentna tudi v historičnem pristopu primerjalne vede, je Posner odgovoril, da pomanjkanja metod še ne gre razumeti v smislu pojma mešanica, kot ga je sam uporabil. Kakor so bili, vsaj tako se zdi, ti Posnerjevi odgovori bolj ali manj formulirani mimo vprašanj, pa so se vsi strinjali z njegovim stališčem v debati, da je literatura del pripadajoče kulture in da se iz tega razumevanja kulture vedno postavljajo tudi

vprašanja o sami literaturi. Prav k tej točki pa je Chetana Nagavajara (Tajska) imel pripombo, ki je ne gre prezreti, namreč, da se mu s pozicije kulture Daljnega vzhoda zdi potrebno problematizirati vprašanje monarhične pozicije, ki je v sodobni evropski literaturi evidentna. Po njegovi presoji literarna veda preveč preučuje literaturo s stališča naravoslovnih znanosti. S predlogom, naj se bolj upošteva stališča same kreativnosti, se je pridružil Posnerju in prej formuliranemu Mignolove mu pogledu ter opozoril, da sta si bili področji literarne vede in literarnega ustvarjanja še v 18. stoletju mnogo bližji. – S. J. Schmidt je zagovarjal stališče, da je v pojem literarnega sistema vpisan tudi pomen socialnega sistema oziroma njegove zgodovinske določenosti, ob vsem tem pa seveda tudi tistega, o čemer je tekla debata pred njegovim nastopom, tj. določila pripadajoče kulture. Potrebno se mu je zdelo opozoriti na proces avtonomizacije literature ter na vznik koncepcij o literarnosti in estetskiosti literature, ki so po njegovi sodbi očiten instrument meščanske pozicije, meščanskega ideosinkretičnega sprejemanja literature. Postavil je tudi tezo, da je koncepcija avtonomizacije literature povezana z vznikom fikcionalizacije, tj. z možnostjo produciranja vedno novega smisla, pri čemer je dovoljena vsaka stopnja subjektivnosti, kar pa po njegovem pojav zasedenosti izpraznjenega monopolnega mesta, ki ga je v preteklosti imelo plemstvo, cerkev itd. – Eleonor Schaffer z univerze East Anglia (Norwich) je v svojem referatu z naslovom »The Concept of 'Gap' in Twentieth Century Theoretical Discourse« ta pojem opredeljevala bolj z Ingardnovega stališča o nedoločenih mestih v literaturi, kot pa tematizirala današnjo aktualno rabo pojma 'gap' (v pomenu nedoločljivosti) pri poststrukturalistih, kar bi se brez dvoma bolj ujelo v diskusije te delavnice. – Mario Valdes (Toronto) je spregovoril o pojmu interpretacije, to problematiko pa je izpostavila tudi Elrud Ibsch v referatu »Geltungsansprüche an Interpretationen: Der Wandel eines Konzepts«.

Ne bi bilo sicer ustrezno rāci, da je teža referatov, kot jih je odbral komite za vprašanja literarnoteoretskih koncepcij, odtehtala celotno münchensko srečanje komparativistov, kajti identično težnjo današnje literarne vede, kot jo je dorekla ta delavnica, je bilo prepoznati v formulacijah marsikaterega drugam uvrščenega referata. Res pa je, da vtis, ki so ga dajali referati v sekcijah, čeprav zajeti pod zbirnim naslovom osrednje teme kongresa, ni zapuščal take zgoščenosti, pa tudi aktualne dileme literarne vede v osemdesetih letih niso bile začrtane s tako ostrino. Očitno pa je vsekakor, da tako obsežna prireditve, kot je svetovni kongres primerjalne literarne vede (od sedemsto poslanih referatov jih je bilo okrog petsto uvrščenih v program), ni namenjena zgolj seznanjanju z novimi premiki stroke in usklajevanju koordinat posameznikove vednosti, ampak je predvsem tiste vrste menjava, ki odpira prostor tudi naši lastni ponudbi – verificiranju tudi našega (slovenskega) stanja literarne vede. In prav v tej zvezi velja nameniti samo še besedo sestanku o mednarodnem slovarju literarnih terminov, ki je bil osnovan pod Escarpitovim vodstvom v času kongresa komparativistov v Bordeauxu (1970), od 8.–9. fascikla naprej pa za njegovo redakcijo odgovarja Jean-Marie Grassin z univerze v Limoges. Izdajatelj tega slovarja je mednarodna zveza za primerjalno književnost (AILC), in zato je njen vsakokratni kongres priložnost za seznanitev individualnih članov in nacionalnih zvez s težavami nastajajočega projekta, pa tudi vabilo k sodelovanju za pripravljajoče se teme. In na tem sestanku je bilo zdajšnjega glavnega urednika te edicije mogoče opozoriti na

naš Literarni leksikon, ki ga izdaja Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU in doslej obsega že dvaintrideset zvezkov. Odnos urednika Grassina do tega projekta pa očitno ni bil zgolj kurtoazem, ker je takoj po koncu kongresa na naslov izdajatelja Literarnega leksikona prišlo povabilo, da bi na rednem letnem srečanju celotnega mednarodnega uredniškega odbora oktobra 1988 v Limogesu to naše delo tudi posebej predstavili.

Jola Škulj

II. Iz zares obsežnega in razvejanega kongresnega dogajanja, ki se ga zaradi organizacijske specifikke, razdelitve po sekcijah in delavnicah in simultanege poteka dela v njih pač ne da spremljati v celoti, si brez primerjave z dosedanjimi kongresi AILC/ICLA najbrž ni mogoče ustvariti zanesljivejših predstave o njegovi globalni podobi, presojati o morebitnih premikih v samorazumevanju stroke, ki jih je prinesel, o kontinuitetah in diskontinuitetah, ki se jim je odrekal ali jih vzpostavil, niti razglabljati o njegovem pomenu in uspehu. Vse druge možnosti vključno s samoomejitvijo na vsaj celovito pokrivanje referatov z ožjega strokovnega področja, ki nas npr. še posebej zanima, so precej manj zanesljive. Prav lahko se namreč zgodi, da napovedan nastop posameznega predavatelja odpade; predvideni urnik poteka se s tem podre, možnost, da se pravočasno znajdeš na pravem mestu, pa precej zmanjša. Glede na to, da sem bila na kongresu prvikrat, je morda še najboljše poročati predvsem o opažanjih in vtisih ter upati, da so z njimi vsaj v grobem ustrezno nakazani obrisi dejanskega dogajanja.

Moj najsplošnejši vtis je zlasti ta, da na kongresu ni bilo opaziti prodora kakšne izrazite modne usmeritve, novega trenda v primerjalni literarni vedi, in da bi bila, upoštevajoč prej omenjene pridržke, ravno to lahko njegova posebnost in značilnost. Niti v referatih predstavnikov različnih šol, oziroma bolje, različnih komparativističnih tradicij in raznoterih kulturnih ter intelektualnih okolij niti iz velikih plenarnih zasedanj in diskusijskih prispevkov niti iz kakršnihkoli drugih poudarkov namreč ni bilo mogoče zaznati izrazite želje ali morda potrebe po skupni pripadnosti, po nekakšni generalni skupni usmeritvi ali zavezanosti vseodrešujočemu manifestativnemu programu v obliki tez o prenovi, ki bi ponujal rešitve za najbolj vznemirljive aktualne probleme primerjalne književnosti in literarne teorije. Kot da bi se v času vseplošne pluralnosti idej, prepričanj, nazorov in verovanj, a tudi pluralizma literarnozgodovinskih in literarnoteoretskih koncepcij, to ne zdelo relevantno in še manj potrebno. Pač pa je pozornost in najširše zanimanje zbudilo predvsem veliko znanje, širina in kar se da kompleksna perspektiva, ki jo je mogoče ponuditi ob določenem problemu ali sklopu problemov ne glede na načelno teoretsko in filozofsko orientacijo, ki jo avtor zastopa in razvija.

V takšni vsesplošni toleratnosti in pluralnosti mnenj je resda mogoče videti tudi izraz ali drugi obraz neke velikanske, v vse korpuse znanja, védenja in prepričanja zadirajoče se skepse, če se pač odločimo za takšno poimenovanje, vendar pa, če sploh gre za skepso, zaradi nje ni bilo mogoče opaziti nobenega posebnega obžalovanja. Ravno nasprotno. Kongres z udeleženci vseh barv in narodnosti je pričal, da je iz goethejevske koncepcije Weltliteratur izšla sodobna komparativistična literarna veda in daleč prerasla svoje prvotne, evropske okvire ter kot stroka doživela planetarno razširitev. Ta ni samo institucionalna,

ampak pomeni tudi razširitev predmeta literarne vede, njenih problemov in potencialnih perspektiv. Že s tega vidika se najbrž zdi vsak ekskluzivizem, monologizem, hegemonizem ali centrizem neustrezen. Toda pomembno je predvsem, da je skušal kongres, oziroma cela vrsta sodelujočih posameznikov, to vsesplošno toleranco in dopuščanje različnosti in raznolikosti tudi teoretsko reflektirati in jo upravičiti kot temeljno miselno izhodišče, ki ustreza sodobnim filozofskim tokovom in procesom v humanističnih znanostih, torej tudi primerjalni literarni vedi. V tem smislu je bilo mogoče razumeti npr. referat Josėja Lamberta z univerze v Leuvenu, ki je razmišljal o današnjih možnostih konstruiranja komparativističnih tem v razliki od goethejevske Weltliteratur. Lambert je sicer strokovnjak za teorijo prevoda, skupaj z Andréjem Lefeverom je organiziral tisto od petih delavnic, ki je bila posvečena prevodu, njegov referat pa je bil uvrščen v drugo sekcijo, v skupino, ki naj bi obravnavala razmerje med tako imenovanimi nacionalnimi literaturami in literaturo. Prav tega razmerja se je, kot Belgijec nedvomno oborožen z izkušnjo o kompleksnosti in občutljivosti teme v večnacionalnih okoljih, lotil še posebej subtilno in ga skušal precizirati v kontekstu izhodiščnih problemov sodobne komparativistike.

Kongresno delo po sekcijah in v delavnicah so dopolnjevala velika plenarna zasedanja, največkrat izpeljana v obliki običajnih predavanj. Na sporedu so bila poleg treh dopoldanskih tri večerna zasedanja, na katerih so predavali Harald Weinrich iz Münchna o Heineju in paralelizmu Francija-Nemčija, David Dabydeen z Warwicka o razvoju zahodnoindijske literature v britanskem imperiju, zadnje zasedanje pa je bilo, za razliko od ostalih, »mednemška« okrogla miza o prostorih nemške literature, na kateri so sedelovali Hanno Helbling iz Züricha, Jutta Schutting z Dunaja, Herman Lenz iz Münchna in Joachim Nowotny iz Leipziga. Na prvem dopoldanskem zasedanju je Eva Kushner iz Toronta predavala o pogledih na literarno zgodovino in se zavzela za njeno umestitev v teorijo polisistema, očitno aktualno v okviru kanadske komparativistične šole. O teoriji polisistema je v referatu o prostoru in mejah literature pri ruskih formalistih in praški šoli primerjalno razpravljaj tudi Milan Dimić z univerze v Alberti, sicer znanstvenik jugoslovanskega rodu.

Drugo plenarno zasedanje je bilo posvečeno prevodu. Armin Paul Frank z univerze v Göttingenu je v predavanju o »Sistemu« in »zgodovini« v preučevanju literarnega prevoda poročal o obširni empirični raziskavi, ki so seje lotili na njegovi univerzi. Z raziskavo, ki naj bi skrbno upoštevala kvantitativni vidik ter zajela tudi distribucijo in naklado, naj bi se dokopali do preciznejše slike o prelivanju posameznih literatur prek njihovih nacionalnih meja. Opozoril je še na težave pri vzpostavljanju sistemskih kriterijev v vsakokratni konkretni historični specifikki prevajalskih navad in načel in jih ponazoril na primeru Nemčije iz sredine in druge polovice devetnajstega stoletja.

Na zadnjem dopoldanskem zasedanju je kot predavatelj nastopil Vjačeslav V. Ivanov, morda najvidnejši še živeči predstavnik ruske semiotične šole. S svojim nastopom je pravzaprav kar najbolje udeležil to, za kar se je zavzemalo najširše kongresno dogajanje: namreč da za zares izjemno znanje in resnično široko znanstveno misel ne obstajajo nikakršne zunanje meje (boundaries), niti jezikovne niti državne, politične, svetovnonazorske, ideološke ali religiozne, da se tako ali drugače ločeni prostori (spaces) lahko prelivajo drug v drugega in se povezujejo, oziroma jih lahko povezuje znanstvena misel, ki historično določenim,

dejanskim mejam navkljub ohranja svojo specifično avtonomijo in svobodo v »tretjem svetu«. V izhodišču predavanja, ki ga je naslovil *Lingvistične študije in literarna teorija: semiotični pogled*, se je Ivanov navezal na Karla Popperja in na idejo, ki jo je ta razvil predvsem v knjigah *Conjectures and Refutations* (1963) in *Objective Knowledge* (1972). Po Popperju je prvi svet ali univerzum svet fizičnih predmetov in fizičnih stanj, drugi svet je svet stanj zavesti, to je zavestnih ali mentalnih stanj in morda še behaviorističnih dispozicij za delovanje, agiranje; tretji svet pa je svet idej ali objektivnih vsebin misli in umetniških del, svet inteligibilij torej, pa tudi svet možnih predmetov misli. V tretji svet, ki ima posebej glede na drugi svet svojo neodvisno eksistenco in avtonomijo, sodijo še teoretski sistemi, a tudi problemi in problemske situacije, pa tudi stanje diskusije in stanje kritičnega argumenta ter vsebine časopisov, knjig in knjižnic. Med vsemi svetovi je mogoča interakcija. Toda čeprav je tretji svet človeški produkt, ni rečeno, da v njem niso teorije, argumenti in problemske situacije, ki jih človek ni nikoli razumel ali proizvedel in jih morda tudi nikoli ne bo, pa vendarle obstajajo – kot univerzum možnosti, potencialnosti.

Ivanov je nato z več primeri iz literature skušal pokazati relevantnost ideje o tretjem svetu za literarno teorijo. Kot enega od dokazov zanj je navedel Pasternakovega *Doktorja Živaga*, ki je bil dvakrat napisan, a se obe verziji le malo razlikujeta, čeprav avtor pri ponovnem pisanju ni imel pred seboj prve verzije romana. Podoben primer je Puškinova poezija, v kateri je bilo že ob nastanku marsikaj, kar so šele po dolgih desetletjih reaktualizirali moderni ruski pesniki dvajsetega stoletja, npr. Osip Mandelštam, Anna Ahmatova in drugi. Nato je s primeri, npr. ob pasaži o definiciji smeha iz Ecovega romana *Ime rože*, še pokazal, kako je iz (njegove lastne) semiotične perspektive, ki ni zožena le na lingvistiko in literaturo, ampak suvereno posega na področja primerjalnega jezikoslovja indoevropskih in drugih jezikov, etnologije, antropologije, filozofije, zgodovine in še česa, mogoče razvijati polje literarne teorije, pri kateri se intuitivno razumevanje, ki je pri takšni širini neogibno potrebno, povezuje z objektivnostjo nacionalne kritičnosti in teoretskega oziroma znanstvenega mišljenja. Tako je na zanimiv način nakazal možnost precej drugačnega, celo nasprotnega stališča od npr. poststrukturalistične linije in dekonstrukcije, ki je razvila kritiko strukturalistične filozofije jezika in radikalizirala konsekvence odsotnosti realnega referenta v znaku ter v tem smislu interpretirala tudi Bahtinovo filozofijo jezika; Bahtina pa je – kar je morda paradoksalno – svetu pomagal odkriti ravno Ivanov.

Poleg slovečih predavateljskih imen so me na kongresu pritegovale predvsem teme, ki sodijo k naratološki problematiki in k splošnim literarnoteoretskim aspektom literarne vede. Tako sem se največkrat znašla v delavnici, ki jo je organizirala Elrud Ibsch, predvsem pa v tretji sekciji s skupnim delovnim naslovom *Prostori in meje v literarni kritiki in teoriji*. Delovanje te sekcije so skušali strniti naslednji usmerjevalni naslovi: Splošna razmišljanja, Aktualnost Mihaila Bahtina in drugih teoretikov, Kategorije časa in prostora v literarni teoriji, Narava in lastnosti evociranega prostora, Vloga avtorja in bralca, Prostori dramatike in gledališča in Od teorije k interpretaciji teksta. Predavatelji so se gibal predvsem v območju formalno orientiranih literarnozgodovinskih in teoretskih usmeritev dvajsetega stoletja, ki so se razcvetele zlasti z navezavo na filozofska izhodišča fenomenologije in na elemente dediščine novokantovske estetike (npr. ruski formalizem, češki struktu-

ralizem, Bahtinova in Ingardnova misel, ameriški New Criticism, semiotika, recepcijska teorija itd.). Pregledovali so formiranje posameznih literarnoteoretskih konceptov, npr. Michael Wegner iz Jene v referatu z naslovom *H kronotopu – teorija Mihaila Bahtina* ali Mihael Gluzman iz Tel Aviva v referatu *Meje literarnega teksta: koncept in struktura zaključka*; preverjali so njihovo trdnost in ustreznost z aplikacijami na literarne tekste ali cele literarne smeri, npr. Jola Škulj iz Ljubljane – poleg Milene Blažič edina sodelujoča iz Slovenije – v prispevku *Moderni roman: koncept spacializacije (J. Frank) in dialoški princip (M. Bahtin)* (njen razširjeni referat je bil objavljen v prejšnji številki Primerjalne književnosti) ali Manfred Schmeling iz Saarbrückna v prispevku *Kraj pripovedi in pripovedni način v moderni literaturi*. Pogosto so skušali problematizirati postavke posameznih teoretskih zasnov, česar se je npr. lotil tudi pri nas dobro znani teoretik avantgarde Matei Calinescu v referatu z naslovom *Branje, ponovno branje: od zaporedja k simultanosti*. Podobno kot Škuljeva, čeprav seveda z drugega vidika, se je navezal na pojem spacialnosti pri Josephu Franku, nato pa kritično pregledal nekatere teorije, ki se ukvarjajo s tem pojmom v povezavi z branjem, predvsem Barthesovo in Ingardnovo; sklenil je z mislijo, da je spacialna metafora, ki jo je razvil Frank, pretirana, češ da zanemarja temporalnost branja in ponovnega branja.

Zanimivi so bili tudi prispevki s področja dramskih in gledaliških raziskav. Tadeusz Kowzan iz Caena je v referatu *Gledališče kot umetnost spacializacije literarnega dela* skušal s semiotškega vidika tematizirati multimaterialnost gledališča v odnosu do literature, Peter Hafner z univerze v Pretoriji je v prispevku *Za semiotiko prostora v Sartrovih Muhah* dramo analiziral v primerjavi z Giraudouxom, pri čemer je delno upošteval tudi gledališke uprizoritve, Yuo Zheng Li z berlinske univerze pa je izredno izčrpno opravil *Komparativno analizo Ingardnove teorije in tradicionalnih kitajskih del*.

Naratološka problematika še vedno priteguje pozornost raziskovalcev, saj so se z njo ukvarjali številni referati, le da niso bili vsi zbrani v tretji sekciji. Zanimivo je, da so vrsto večimoma precej kvalitetnih referatov s tega področja prispevali Madžari, pri katerih je, kot kaže, naratologija močno odmevala. Toda kolikor sem lahko presodila, gre po dveh desetletjih hitrega napredovanja te »discipline« vendarle za stagnacijo, kajti nobeden od avtorjev npr. ni predlagal nove metode ali nakazoval novega naratološkega modela, temveč so se večinom vrtele okrog metodoloških izhodišč, jih pogosto kritizirali, ali pa so se ukvarjali z aplikacijami že znanih naratoloških kategorij na različne literarne tekste. Kot zanimivejša velja omeniti predvsem dva referata. Piere van den Heuvel iz Nimèguea je v *Prostorih subjekta* govoril o problematičnosti prenosa standardnega modela jezikovne komunikacije na serijo avtobiografij, ki so jih v zadnjem času napisali avtorji novega romana (npr. Robbe-Grillet, Durasova itd.), čeprav so se pred tem dolga leta trudili, da bi subjekt čimbolj izključili iz romanesknega teksta in sveta, ter se vpraševal, kako metodološko razložiti fuzijo realnega in imaginacijskega v njih. Mihaly Szegedy-Maszák iz Budimpešte pa je v referatu *Spacialni koncepti v naratologiji* skiciral celotno naratološko tradicijo od ruskih formalistov in semiotikov, nemške teorije pripovedi, anglosaških teorij in francoskih naratoloških prispevkov in pokazal, da gre pri večini klasičnih naratoloških kategorij za spacialne metafore. Trdil je še, da so spacialni koncepti zaradi svoje hipotetične narave s strogo teoretskega vidika skrajno problematični. Precej bolj umerjen je bil v di-

skusiji, ki je sledila, in je celo dodal, da literarna veda oz. znanost pri svojem ukvarjanju z literaturo kljub vsemu ne more brez teh in takšnih metafor.

Delavnica o *Formiranju in deformiranju konceptov v literarni teoriji* v organizaciji Elrud Ibscheve je pritegnila precejšnjo pozornost kongresnikov že z reprezentativno udeležbo predavateljev. Vendar se da dober obisk in velik interes zanjo spričo policentričnosti razvoja in multidisciplinarnosti sodobne komparativistike, uveljavljanja neevropocentričnih pogledov na interakcije zahodnoevropske kulturne sfere z drugimi kulturnimi tradicijami, spričo disperznosti specializiranega žanrskega raziskovanja v različnih nacionalnih, mednarodnih in historičnih prerezih in ustoličenja heterogenosti metodoloških pristopov, delno razumeti tudi kot svojevrsten odraz tega stanja, ki stimulira skupno potrebo po preverjanju statusa stroke in konsolidaciji njenega pojmovnega aparata. Obenem je v tem zanimanju mogoče razbrati tudi namig, da se bodo k sklopu občemetodoloških in literarnoteoretičnih konceptualizacij še naprej stekali tisti vitalni interesi in prizadevanja stroke, ki v zadnjih desetletjih vztrajno širijo obseg in stopnjujejo kompleksnost svojega dela ter s kritičnim pretresanjem lastnih izhodišč, predpostavk, argumentacij in institucij širijo prostor za epistemologijo literarnih znanosti.

Po utečeni navadi bodo kongresni referati objavljeni v posebnem zborniku.

Alenka Koron

UDK 800.1-801.73:1 Gadamer H. G.
UDK 82.01:82.09:801.73 Jaus H. R., Iser W., Nausmann M., Fish S.

hermenevtika kot univerzalnohermenevtična zamisel zgodovine delovanja, problem smisla in resnice v umetnosti, sprojem in delovanje umetnostnega in posebej literarnega dela (Gadamer H. G.), teorije o recepciji in obč's hermenevtika (Jaus H. R., Iser W., Nausmann M., Fish S.)

DOLINAR, D.

61000 Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 5

RECEPCIJSKE TEORIJE IN HERMENEVTIKA

Primerjalna književnost, 12/1989, 2, str. 1-18

Teorije o recepciji in delovanju literature se vedejo na različne izejno-metodološke osnove, vendar je eden njihovih glavnih virov in teoretičnih oporišč sodobna hermenevtika. Razprava oriše Gadamerjevo univerzalnohermenevtično zamisel zgodovine delovanja, njegove poglede na problem smisla in resnice v umetnosti ter na sprojem in delovanje umetnostnega in posebej literarnega dela. Nato analizira glavne teoretične koncepcije, ki kažejo sorodnosti z Gadamerjevo in tudi z drugimi variantami obč'e hermenevtike. Ustavi se pri vodilnih teoretičnih t. i. nemške recepcijske estetičke (Jaus, Iser, Nausmann) in pri smeriški šoli raziskovanja bralbevega odziva (reader-response criticism, zlasti ob teoriji S. Fisha), ter opozarja na njihove povezave in sorodnosti z zasnutki literarne hermenevtike.

UDK 22-863-886.3.091 :15/16: Trubar P., Dalmatin J., Kastelec M., Jurčič J., Hren T., Čandek J., Schönleben J. L.

literarnost slovenskih biblijskih prevodov v 16. in 17. stoletju (prevajalci: Trubar P., Dalmatin J., Kastelec M., Jurčič J., Hren T., Čandek J., Schönleben J. L.)

STANOVNIK, M.

61000 Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 5

LITERARNOST SLOVENSKEGA BIBLIJSKEGA PREVODA V 16. IN 17. STOLETJU. II: Mt 25, 1-13.

Primerjalna književnost, 12/1989, 2, str. 19-40

Matejevo parabelo o desetih devicah (Mt 25, 1-13) zajemajo celovito koncipirani prevodi evanĝelijev (Trubar, 1555, 2, 1557, 3, 1582; Dalmatin, 1584; Kastelec, 1680, rukopis) in prevodi v leksionarjih (Jurčič, 1578; anonimus po Stapletonu, ok. 1600, rukopis; Hren in Čandek, 1612; Schönleben, 1672). Prvi se enako kakor pri zgodbi o smrti Janeza Krstnika (Mt 14, 1-12) držijo Matejevega izvirnika, drugi leksionarskih predlog, ki prirejajo začetek in konec Matejevega besedila in večinoma povzamejo Hieronimove vsebinske korekture. Protireformacijski prevodi se opazno opirajo na Dalmatinovega, ki pa je pri analizranskem vzorcu le prevredba Trubarjevega. Ta je izmajljivo obnavljal figuriranost izvirnika in »lahko okrasje« (ornatus facilis) celo nekoliko potencialni, nadaljnji prevodi so ga vedel obranjali, v 17. stoletju pa nekod reducirali. Ne glede na različne prispevke posameznih prevajalcev je torej mogoče sklepati, da so slovenski biblijski prevodi v 16. in 17. stoletju predvsem po Trubarjevi zaslugi ohranili večinoma kvantitativno literarnih potez.

CDU 22-963:896.3.091 »15/16« Trubar P., Dalmatin J., Kastelec M., Jurčič J., Hren T., Candek J., Schönleben J. L.

la dimension littéraire des traductions en slovène de la Bible au 16e et 17e siècle (des traducteurs: Trubar P., Dalmatin J., Kastelec M., Jurčič J., Hren T., Candek J., Schönleben J. L.)

STANOVIK, M.

61000 Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Institut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 5

LA DIMENSION LITTÉRAIRE DES TRADUCTIONS EN SLOVÈNE DE LA BIBLE AU 16e ET 17e SIÈCLE: M^o 26, 1-13.

Primerjalna književnost, 12/1989, 2, pp. 19-40

La parabole de dix vierges selon Mathieu (Mt 25, 1-13) est comprise dans les traductions des évangiles complets (celles de Trubar, 11555, 21557, 31582; Dalmatin, 1584; Kastelec, 1680, manuscrit) ainsi que dans les traductions des évangélistes (Jurčič, 1578; Anonyme après Stapleton env. 1600, manuscrit; Hren et Candek, 1612; Schönleben, 1672). Les premières traductions ainsi que dans le cas de l'historie de la mort de Jean Baptiste (Mt 14, 1-12) respectent l'original de Mathieu, tandis que les traductions des évangélistes adaptent le commencement et la fin du texte selon Mathieu et représentent pour la plupart les corrections de contenu de Jérôme. Les traductions de l'époque de la Contre-réforme s'appuient explicitement sur la traduction de Dalmatin qui, d'après l'analyse d'un passage, n'est que l'adaptation de la traduction de Trubar qui interprétait d'une manière très inventive les figures de l'original en accentuant même les ornements faciles tandis que les traductions ultérieures les conservaient et, parfois, au 17e siècle, réduisaient. Sans égard à la différence des contributeurs des traducteurs particuliers on pourrait donc conclure que les traductions en slovène de la Bible du 16e et 17e siècle conserveraient, surtout grâce à Trubar, en majeure partie le caractère littéraire de l'original.

CDU 800.1:801.73:1 Gadamer H. G.

CDU 82.01:82.09:801.73 Jauss H. R., Iser W., Neumann M., Fish S.

herméneutique comme conception universelle de la »Wirkungsgeschichte«, problème du sens et de la vérité dans l'art, réception et influence exercée par une œuvre d'art et par une œuvre littéraire en particulier, théories de la réception et herméneutique générale

DOLINAR, D.

61000 Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Institut za slovensko literaturo in literarne vede, Novi trg 5

LES THEORIES DE LA RECEPTION ET L'HERMENEUTIQUE

Primerjalna književnost, 12/1989, 2, pp. 1-18

Quotique les théories de la réception et de l'influence exercée par la littérature soient sujets de différentes conceptions idéologiques et méthodologiques, il n'est pas moins vrai qu'une de leurs sources principales et leur point de repère théorique principal soit l'herméneutique. Le traité donne une description de l'idée universelle de Gadamer de la »Wirkungsgeschichte«, de ses interprétations du problème du sens et de la vérité dans l'art ainsi que de la réception et de l'influence qu'exerce une œuvre d'art. Le traité analyse ensuite les principales conceptions théoriques manifestant des ressemblances avec celle de Gadamer et les autres variantes de l'herméneutique générale. Il s'arrête chez les théoriciens principaux de la sous-discipline esthétique de réception allemande (H. R. Jauss, W. Iser, M. Neumann) et chez l'école américaine de »reader-response criticism« (surtout en ce qui concerne la théorie de S. Fish) pour signaler leurs liaisons et leur parenté avec les ébauches de l'herméneutique littéraire.

